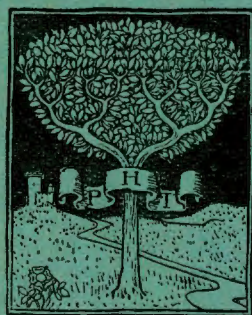

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

1944—1945

UTGIVEN

AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

BENGT HILDEBRAND

ÅRG. XLIII.

HÄFT. 1—3

INNEHÅLL.

	Sid.
Helge Almquist in memoriam. Av docenten fil. dr BENGTHILDEBRAND	1
Översikt av Helge Almquists tryckta skrifter. Av docenten fil. dr Uno Willers	9
Abel Petri Schmaltzius, Axel Oxenstiernas förste lärare och Karl IX:s hovpredikant. Av lektorn fil. dr HARALDPETERSSON och NILSHIERTSTEDT	21
Några anteckningar om Anders Anton von Stiernmans biografiska och genealogiska arbeten. Av e. o. bibliotekarien HANS SALLANDER	32
Peder Svenssons i Vibberboda släkt och Johan Stiernhöök. Av domkyrkosysslomannen GUNNAREKSTRÖM	56
Adliga ätten »Bärfelts» nr 196 tidigare led. Ett bidrag till riddarhusstamtavlornas historia. Av major FOLKE WERNSTEDT	62
Något om Abraham Rundbäcks härstamning. Tillika ett bidrag till belysning av svenskt kyrkoboksmaterial. Av professor HILDINGPLEIJEL	73
Bröderna Bergius' självbiografiska anteckningar. Med inledning och förklarande anmärk- ningar utgivna av bibliotekarien fil. dr ARNE HOLMBERG	80
Marsken Torgils Knutssons äktenskapsförbindelser. Av fil. lic. HANS JÄGERSTAD	107
Måns i Kvarnbo och Stränge i Ströja.	Av förste
arkivarien fil. dr L. SJÖDIN	115
Adam Lewenhaupt in memoriam. Med en bibliografi. Av BENGTHILDEBRAND	118

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

årg. 1941—1942, häft. 4 samt årg. 1943, häft. 4 äro delvis lämnade till tryckning men kunna på grund av mellankommande omständigheter distribueras först i januari 1946.

Kungl. Boktr. Stäm. 1945

453440

Helge Almquist in memoriam.

Den 29 februari 1944 avled i Stockholm Personhistoriska Samfundets ordförande riksarkivarien Almquist.¹

Helge Knut Hjalmar Almquist föddes den 17 dec. 1880 i Stockholm som son av med. dr Seth Almquist och Anna Sophia Fernström. Med ganska skilda blodsarv från fäderne och moderne tillhörde han en släkt, som redan den hör till de ovanliga. Intellektualism, lärdom, produktivitet ha varit några av de uppländska Almquistarnas särmerken. Medlemmar av släkten ha även haft andra drag:

¹ Om Almquist som ung se O. Rabenius, *Kring drottning Kristinas klöcka* (1942), s. 174. Nekrologer över Helge Almquist ha bl. a. skrivits av B. Boëthius i *Dagens Nyheter* 1 mars 1944, av B. Hildebrand i *Svenska Dagbladet* samma dag, av S. Grauers i *Historisk tidskrift* 1944 och av D. Almqvisti i *Karolinska förbundets årsbok* s. 4. Minnestal över Almquist hölls av B. Hildebrand vid Personhistoriska Samfundets årsmöte den 12 maj 1944.

genialitetens omätbara och vanskliga gåva, passionernas stormvind, konstnärslynne och fantasiens rikedom, raffinerad stilkonst. Helge Almquist tog i arv flera av dessa sin släkts särdrag. Men när det gäller att fånga en rikt utrustad personlighet i några få, alltid för trånga, alltid otillräckliga ord, måste man i första hand fästa uppmärksamheten på, att inga kemiska trollformler i sådana fall stå att uppbringa. Endast antydningar kunna ges, försök till belysning.

När Helge Almquist 1899 inskrivits i Stockholms nation vid Uppsala universitet fäste han snart uppmärksamheten vid sig. Hans samtida i det lärda samhället vid Fyris Olof Rabenius har vittnat om, att »ett älskvärt spefullt och gäcksammt lynne glittrade i de blickar, som utgingo från detta ljushuvud, som bland kamraterna jämte sina tankeblixtar avsköt utmanande löjen». Almquist blev en av Harald Hjärnes lärjungar och som sådan en av de mest bemärkta. När Almquist i november 1907 disputerade för doktorsgrad på avhandlingen »Sverige och Ryssland 1595—1611», erhöll han av Hjärne laudatur — enda gången denne utdelade högsta betyget i dylikt fall. Almquist erhöll genast docentur i historia och lagerkransades följande vår. Genom avhandlingen visade han sig som arvtagare till och fullföljare av Hjärnes verksamhet som kännare av östeuropeisk historia, en kunskap som hos båda vilade på grundlig utbildning i slaviska språk. Tillika ådagalade Almquists doktorsavhandling den bredd i intressen och beläsenhet, som alltid förblev ett av hans mest framträdande drag. Uno Willers' nedan tryckta förteckning över Almquists skrifter ger härvidlag en god bild av hans mångsidighet och stora insats.

Helge Almquists inträngande i polsk och rysk historia förde honom naturligt till de två epoker, då vi haft mest beröring österut, Sigismunds och Karl XII:s tid. I talrika uppsatser och större studier belyste han under årens lopp dessa frågor. Samtidigt intresserade han sig även för personhistoria och påbörjade år 1910 med »Smärre bidrag till det svenska Wasahusets historia» i denna tidskrift ett medarbetarskap, som de senare åren av hans levnad ånyo upptogs. Han blev 1914 tf. professor i historia vid Göteborgs högskola, var 1915—26 professor i samma ämne där, tjänstgjorde krigsåret 1917 som legationsråd vid svenska beskickningen i S:t Petersburg och var från 1926 till sin bortgång riksarkivarie. Åren 1925—28 satt han tillika i riksdagens andra kammare och 1934 i första kammaren — ett uttryck för det livliga intresse även för dagspolitiken, vilket alltid karakteriserade honom som historiker. Ledamot av bl. a. Vitterhets- och Vetenskapsakademierna förde han utom i Personhistoriska sam-

fundet sedan längre tid ordförandeklubban också i Karolinska förbundet.

Rörande Almquist som akademisk lärare har hans lärjunge Sven Grauers lämnat ett belysande vittnesbörd i sin nekrolog i *Historisk tidskrift* för i år. Sin främsta insats som sådan gjorde Almquist enligt Grauers som seminarieledare: »Han var en utmärkt handledare, särskilt när det gällde studier på ett något högre plan. Vetenskaplig metodik sammanföll på ett naturligt sätt med hans egen kritiska läggning. Han behärskade i grund den historiska tekniken och lärde bort den utan alltför mycket väsen. Han var generös mot sina lärjungar både i fråga om uppslag och praktiska råd. Han insvepte sig inte i allmänna talesätt, när man begärde besked och anvisningar. Hans ganska enastående beläsenhet och sällsynta förtrogenhet med in- och utländska arkiv gjorde, att ingen gick tomhänt ifrån honom.»

Jämsides med Almquists offentliga verksamhet fortgick oavlatligt hans rika vetenskapliga författarskap. I »Svenska folkets historia» gav han en samlad överblick av »Reformationstiden och stormaktstidens förra skede» (1916—22) samt utgav 1918 sitt andra huvudarbete (efter doktorsavhandlingen) »Holstein-Gottorp, Sverige och den nordiska ligan i den politiska krisen 1713—14», känt som »en av våra skarpsinnigaste och mest resultatrika diplomatiska avhandlingar» (D. Almqvist). Även i *Personhistorisk tidskrift* bidrog Helge Almquist med karolinskt material, »Karolinska anekdoter från frihetstiden» (i årg. 1916), hämtade ur studenten Andreas Browallius' märkliga dagbok åren 1734—40. Då den, som skriver detta, åren 1938—39 kom att arbeta med Browallius' anteckningar för mitt verk om Vetenskapsakademiens historia, diskuterade Almquist med mig, huruvida man skulle kunna utge denna dagbok. Tiden tillät aldrig att förverkliga planen, men Almquist insåg klart det oerhörda värde, som denna handskriftskälla i Uppsala universitetsbibliotek har för kännedomen om frihetstidens kultur och hade aldrig släppt den helt ur sikte. I minnestelet 1918 över »Karl XII», tryckt i Karolinska förbundets årsbok följande år, ger Almquist oss i kort, uttrycksfull och klar, stundom maliciös form sin intressanta syn på detta inom svensk historiografi så betydelsefulla problemkomplex. Sin ingående kännedom om östeuropeisk odling visade han i den mycket uppmärksammade studien »Slavisk kultur», publicerad i »Världskulturen» (bd 8) 1912.

Göteborgstiden medförde för Almquist även ett särskilt vetenskapligt uppdrag, som resulterade i hans monumentala stadsmono-

grafi »Göteborgs historia», som i tvenne delar, behandlande perioderna 1619—80 och 1680—1718, utkom 1929 och 1935. Redan då första bandet förelåg, kunde Nils Ahnlund i »Stadshistorisk revy» skriva, att den var byggd »på den mest omfattande forskning, som i vårt land någonsin uppbådats för ett verk av motsvarig karaktär». Då man på sina håll kritiserade dröjsmålet med utgivandet, glömde man två saker. Det ena var, att ingen lekman kan göra sig en verklig föreställning om, vad en sådan monografi fordrar i arbetsprestation, kunskaper och omdöme. Det andra åter var, att Helge Almquist aldrig släppte ifrån sig något, som icke var vetenskapligt fullödigt, och att detta i längden är det viktigaste. Själv beklagade sig Almquist en gång för mig över exciperingsarbetets ändlösa mödor men angav samtidigt, att nedskrivningen, när den äntligen kunde komma, varit honom en glädje. I själva verket är denna stadshistorik för den tid den berör huvudarbetet om Västsveriges historia. Tillika ger den läsaren mycket mer än titeln säger, t. ex. rörande uppkomsten av det betydelsefulla sociala skikt, som kom att gå under namnet ofrälse ståndspersoner och dit de värmändska brukspatronerna samt de med dem nära förbundna göteborgska köpmännen hörde. Lättflytande stil, försiktig exakthet, träffsäker konkretisering och ironisk salta utmärka detta Helge Almquists mästerliga arbete.

Innan Göteborgshistorien fullbordats hade Almquist tillträtt chefsposten inom svenska Riksarkivet. På detta för honom nya område gjorde han insatser av olika slag. Närmast om hjärtat låg honom Riksarkivets uppgift som vetenskaplig forskningsanstalt, men han »mötte här hinder, icke blott genom de överhandtagande administrativa anspråken, utan även genom de statsfinansiella svårigheterna, som satte den betydelsefulla utgivningsverksamheten på svältkur» (B. Boëthius). Särskilt intresserade sig Almquist för det vetenskapliga bestämmandet av de många ur sitt sammanhang lösryckta källskrifterna och arkivfragmenten, bl. a. i s. k. »sumpar», en arkivalisk term för oordnade samlingar. Ur den icke organiska serien Biographica lät han återföra mängder av aktstycken till egentliga, organiska serier, varvid givetvis dock alltid hänvisningslappar inlades. Ofta påträffar forskaren här och annorstädes i arkivet spåren av hans verksamhet genom anteckningar med hans karakteristiska handstil. Ett betydelsefullt initiativ av Almquist var uppläggandet av den för forskningen så nyttiga serien fotostatkopior över kanslitjänstemäns m. fl. på det administrativa och litterata arbetsfältet verkamma personers handstilar. Av de lärda publikationsserierna upptogs under Almquists tid en ny, Kammarkollegiets

protokoll, och själv riktade han Riksarkivets Meddelanden 1932 med en fängslande skildring av »Den Voigt-Braun-Johanska samlingen. Ett bidrag till det kungliga kansliets historia på 1660-talet». På administrativt område slutfördes under Almquists riksarkivarietid bl. a. de betydelsefulla frågorna om Norrlandsarkiven — länsarkiv i Östersund, landsarkiv i Härnösand — samt om Stockholms stadsarkiv. Eljest var han till sin natur otvivelaktigt mindre lagd för det rent förvaltningsmässiga än för den vetenskapliga forskningen. Men man får aldrig glömma att också denna hör till Riksarkivets huvuduppgifter och att Almquist strävade »att hålla Riksarkivets förpliktelser mot hävdaforskningen levande mitt i alla yttre omsorger och bestyr» (B. Boëthius).

Det allmänshistoriska intresset, som hos en mångsidig forskare som Helge Almquist alltid intog ett högst betydande rum, fick uttryck bl. a. i hans redaktörskap för det Lindbladska förlagets stora och värdefulla serieverk »Världshistorien i dess kulturhistoriska sammanhang», som i 9 band utkom 1927—40.

Efter att på det inrikeshistoriska området ha specialiserat sig på övergången från 1500- till 1600-talet och på den karolinska epoken började Almquist tidigt inträffa sig även för 1800-talet, särskilt Karl Johans-periden och Oskar I:s regering. Härom vittnar redan hans mästertliga teckning av »August von Hartmansdorffs personlighet och tidigare politiska bana» i Historisk tidskrift 1916 och 1918. Jag hörde en gång Almquist diskutera, vilka svenska historiker, som hade förmåga av egentlig personteckning. Han gjorde därvid den fina och riktiga anmärkningen, att vi ha haft högt förtjänta hävdaforskare, vilka likväl icke kunnat i egentlig mening skildra en människa. Själv kunde Almquist emellertid den konsten, därom vittna många andra av hans skrifter jämte den om Hartmansdorff.

De senare åren av sin levnad riktade Helge Almquist Karolinska förbundets årsbok med en rad ytterst värdefulla studier om den karolinska tidens problem och gestalter. De ryska arkiven äro ju sedan länge otillgängliga, men Almquists förtrogenhet med ryska urkundspublikationer och rysk historisk litteratur berikade i hög grad hans forskning och därigenom också svensk historia. Den utförligaste och mest vägande, ehuru tyvärr aldrig helt avslutade, av hans hörande undersökningar är den om »Ryska fångar i Sverige och svenska i Ryssland», där han helt medhann perioden 1700—09 men för tiden 1709—14 endast skildringen av de ryska krigsfångarna i Sverige, varav första hälften publicerats och slutet skall komma i förbundets årsbok 1945.

I Personhistorisk tidskrift bidrog Almquist dels i årgången 1939—40 med en gustaviansk studie om »Fredric Pfeiff, vargeringsfrågan och sockenmötet i Bettna den 16 februari 1790», dels i årgång 1941—42 med en förträfflig orientering »Om Carl Pipers Dagbok och dess personregister, med några andra namnkritiska bidrag», som visar hans ingående förtrogenhet också med ryskt biografiskt material. När Johan Axel Almquist år 1943 uttryckt sin önskan att lämna ordförandeskapet i Personhistoriska samfundet, var det därför en naturlig sak, att styrelsen vände sig till Helge Almquist med anhållan om att övertaga posten. Han biföll denna begäran och många kunna vittna, att han tydligt trivdes i vår krets de få gånger han medhann att presidera där, vilket han gjorde på ett elegant och sympatiskt sätt.

Bland Helge Almquists senare undersökningar märkes en betydande sådan över »Marsoroligheterna i Stockholm 1848», tryckt i Samfundet S:t Eriks årsbok 1942. Hur vittomspännade han var, såg man emellertid, då han i föredrag på Historiska föreningens årsmöte den 15 april 1943 upptog som ämne »Hellener och filhellener. Det grekiska frihetskrigets förutsättningar», senare tryckt i något överarbetat skick i Historisk tidskrift s. å. De, som närvaro den oförgätliga afton, då denna lysande, skarpsinniga och lärda framställning i muntlig form delgavs auditoriet, kunde icke ana, att knappt ett år återstod av Helge Almquists levnad. Han verkade tvärtom som om han stod »mitt uppe i en rik, meningsfullt intensifierad produktion» (D. Almqvist). Sin sista tid ledde han den första planläggningen av det stora översiktsverket om den svenska utrikespolitikens historia och välvde själv flera olika planer om fortsatt och förnyad forskning, inte minst efter det han skulle ha inträtt i pensionsåldern. Han längtade fram till denna frigörelse från ämbetsmannapliktens tyngande börda, men hans önskan härom skulle icke gå i fullbordan.

Vad som ovan sagts om Helge Almquists offentliga karriär och verksamhet samt om den yttre gången av hans författarskap torde ha visat, att han var en högt framstående man, men kan ändock icke giva någon verklig föreställning om det, som var det mest fångslande hos honom av allt: hans personlighet.

Helge Almquists bana gick långt från allfarväg och högt över mängden. Att han hade drag av genialitet, därom råder intet tvivel. En sådan gåva är svår nog att bära, särskilt när den som hos honom förmäldes med konstnärens typiska sensibilitet. Det var tillika så mycket svårare för andra att få en inblick i de skilda personliga kraf-

ternas spel, deras harmoni eller disharmoni, som han till sitt väsen vanligen var tyst och sluten. Men var hans vänskap icke lätt fången, så var den heller icke lätt gången. Och mer än en har skattat sig lycklig, då denne vän slutligen gläntade på dörren och med vinnande älskvärdhet lämnade tillgång till sina inre rikedomars skattkammare.

Vad som först fångade oss, var väl hans ljusa förstånd, hans genomträngande kritiska skärpa, därefter djupet och dimensionerna av hans lärdom, hans sällsynta behärskning av stoffet. Han umgicks med de gamle grekerna på deras eget mål, den europeiska kulturens moderspråk, och läste dessa svåråtkomliga klassiker i Wilamowitz' kommenterade upplagor som nöjeslektyr i sommarens grönska. Kritiken i hans kynne var medfödd men ytterligare finslipad i historikernas arbetsverkstad, den metodiska källforskningen. Han var självfallet medveten om, att han ägde denna stilett, som snabbt kunde döda ovederhäftighetens och osanningens alltid framskjutande falska liv och han såg med förakt på lättrogenhet och humbug. Det roade tydligt honom själv, när han en gång med tanke på alltför lösligt kombinerande vetenskap ironiskt sade: »Jag kanske också kunde ha gjort geniala hypoteser och blivit berömd!» Själv försmådde han all popularitetsjakt och var därför föga känd av en större allmänhet.

Helge Almquists breda, under ett helt människoliv dagligt fördjupade kunskapsfond var imponerande och gick vida över vanliga mått. Intet i hans vetenskapliga produktion var lättköpt eller banalt. Han hade följt och följde särskilt noga det egendomliga skådespelet i öster, där Polens åldriga, på 1500-talet starkt Italienpåverkade kultur och Rysslands gamla okultur i ständig växling vävt historiens brokiga duk med många blodröda fläckar. Genom sina språkkunskaper och därmed följande historiska orientering blev han mäktig att för oss andra inifrån tolka en rad av hemligheter i denna århundradenas kamp, vari Sverige och Finland också på ödesmättat sätt drogos in. Hans allmänhumanistiska bildning och fackliga specialkunskaper gjorde honom ständigt mäktig av världshistoriska perspektiv, hans kritiska skärpa sökte oavlatligt det exakta och objektiva, hans estetiska läggning gav honom förmågan av djup inlevelse i situationer och människor, tillika möjligheten att översätta sin syn i en språkligt elegant, högkultiverad, särpräglad, nyanserad och alltmer förfinad prosa. Helge Almquist är i själva verket en av den svenska hävdateckningens främste stilister. Det är intressant, att han i sin ungdom sökte skriva noveller, ehuru han sedan förstörde dem. Som epistolär skribent kunde han vara lysande och jag minns särskilt

ett brev från honom som ett fulländat konstverk. Hans historiska blick var djup och hans synfält stort, han urskilde och upptog i sitt författarskap såväl idéströmningarna och hävdens stora linjer, som till synes små och obetydliga men realistiska och karakteristiska detaljer: namn och titlar, sätt att uppträda, måltidernas inslag av mat och vin. Med sådant gav han sina tavlor kolorit. Själv i många avseenden en världsman kunde han även här uppträda med kännarens sakkunskap.

När Mikael Lybeck i en av sina romaner säger om en vetenskaplig framställning: »Tänk om alltsammans i viss mening vore anlagt på poesi? Inom vetenskapens ramar ett stämningsförande skikt — vilket lagbrott» — så skulle Helge Almquist ha förstått honom. Samtidigt måste framhållas, att Almquist aldrig släppte ur sikte det stora och sunda statslivets bärande element. Därför såg han också med tilltagande pessimism på världsbranden. Tidigt urskilde han, vad det skulle komma att betyda, att en man och ett folk icke drog sig för ansvaret att sticka världen i brand. Samtidigt visste och såg han, djup kännare av östern som han var, den icke mindre faran av östligt massvälde. Det komplexartade och därför så olyckligt förvirrade i dagens läge oroade honom. Ett nötskal i världsstormen var detta vårt land, vars hävder han i så många och viktiga punkter belyst, och han led oerhört därav. Personligen led han också djupt av bristande förståelse, och då han mötte sådan, slöt han sig inom sig själv. Man framtrollar icke musik genom att slå på en violin och Helge Almquist skulle man nalkas försiktigt och med uppriktigt vilja till samförstånd, om något skulle vinnas av och ur honom. Mången gång, när man talade med honom, dröjde han med sitt svar. Det kom slutligen med hans milda röst, försiktigt, tveksamt — och varför? Därför att denne man mer än de flesta verkligt på förhand *tänkt* över problemen och därför att han visste, att sanningen är ett spektrum med många färger. På det sättet blevo hans samtal mer fångslande, mer värdefulla än de flestas. Det var ett samspel av röst och leende, av ord och blick, som man aldrig glömmer.

Helge Almquist har i historisk bild tecknat många av våra hävders gestalter, från 1500-talets mera robusta kraftmänniskor över Karl XII, av vilken han gav en fint nyanserad karakteristik, fram till en personlighet, som på en gång var romantiker och viljemänniska som August von Hartmansdorff. Själv saknade Almquist icke disharmoniska och egenartade drag. Han var stark nattarbetare och i flera avseenden en bohemnatur. Ingalunda främmande för vardagens och festens glädjemen, vilka också de höra till livets hävor, dolde Helge Almquist

emellertid innerst en aldrig släckt, ständigt sökande oro, en längtan efter kontakt med livets väsentligheter. Han skonades icke för yttre angrepp och hos honom, som genom sin läggning i dylika fall var ganska värnlöst prisgiven åt angriparen, gingo såren inåt. Detta bidrog väl också till, att hans inre sökande på sistone ibland bröt direkt fram i dagen. Kanske minns mer än en hans sympatiskt förstående understreckare i Svenska Dagbladet om den bekanta »Mormor på Herrestad», en kristligt-filantropisk centralfigur i det tidigare 1800-talets Småland. Än märkligare var, att på historikerkongressen i Zürich 1938, ett år före krigsutbrottet, tog Almquist till orda vid en måltidssammankomst och betecknade vid omnämmandet av tidens vanda kristendomen som en klippa att klamra sig fast vid. Hos en så starkt förtegen natur var detta en bekännelse. Helge Almquist var förvisso en vida mer mångfacetterad gestalt än ytliga betraktare kunde eller ville tro och se. Det verk, som han lämnat åt oss, är en rikedom i både historiskt och stilistiskt hänseende, och själv var han i icke mindrade grad en rik personlighet. Det är ett ljust minne att ha känt honom, det är tillika ett ansvar. Vi stanna i tacksamhet, i vördnad, i kärlek och vänskap inför det bjudande minnet av denna ovanliga, högst betydande och djupt fångslande människa.

Bengt Hildebrand.

*

Översikt av Helge Almquists tryckta skrifter.

Av Uno Willers.

Nordisk familjebok, uppl. 3, är genomgången med hjälp av ännu bevarade honorar listor, under det frånvaron av dylika förhindrat medtagandet av A:s artiklar, huvudsakligen i slavisk historia, i uppl. 2. Av motioner i riksdagen ha endast de medtagits, då A. står som ensam motionär eller där man kan sluta sig till att han varit huvudmotionär. Av utrymmesskäl ha endast summariska uppgifter om A:s yttranden i Göteborgs stads fullmäktige lämnats.

Förkortningar:

- AK = Riksdagens andra kammare.
- FK = Riksdagens första kammare.
- GMP = Göteborgs morgonpost.
- HT = Historisk tidskrift.
- KFA = Karolinska förbundets årsbok.
- NF = Nordisk familjebok.
- PHT = Personhistorisk tidskrift.
- RP = Riksdagens protokoll.
- RPbih = Bihang till riksdagens protokoll.
- SBL = Svenskt biografiskt lexikon.
- SvD = Svenska dagbladet.

1. Ryssland just nu från Hvar 8 dags utsände korrespondent. 1—10.
Hvar 8 dag 1905, s. 314—18, 331—34, 347—49, 367—70, 385—90, 399—402, 425—29, 441—44, 479—83, 514—15, 517. [Sign.:] Oleg.
2. Sverge och Ryssland 1595—1611. Tvisten om Estland, förbundet mot Polen, de ryska gränslandens eröfring och den stora dynastiska planen. Akad. afh.
Uppsala 1907. XXXV, 273, (1) s.
3. Tsarvalet år 1613. Karl Filip och Mikael Romanov.
Historiska studier tillägnade Harald Hjärne på hans sextioårsdag den 2 maj 1908, s. 197—224.
4. Johan III och Stefan Batori år 1582. Dominico Alemannis beskickning till Sverige.
HT 1909, s. 69—123.
5. Nykteristiska sekelvyer. [Rec. av J. Bergman, Svenska folket 1809 och svenska folket nu.]
SvD $\frac{1}{4}$ 1909. [Sign.:] H. A.
6. Nykteristiska sekelvyer. [Bemötande av J. Bergmans svar å nr 5.]
SvD $\frac{26}{4}$ 1909. [Sign.:] H. A.
7. Smärre bidrag till det svenska wasahusets historia. 1. Johan III inför den lutherska ortodoxiens forum år 1581. 2. Ett bidrag till markgrefvinnan Cecilias biografi. 3. Hertig Karls giftermålsplaner år 1591. 4. Drottning Kristina i Hamburg år 1654.
PHT 1910, s. 16—26.
8. Förbudsrörelsens senaste apostel [Johan Thyren].
SvD $\frac{4}{8}$ 1910. [Sign.:] H. A.
9. Professor Thyren och förbudsfrågan. En replik. [Genmåle till T:s svar å nr 8.]
SvD $\frac{19}{8}$ 1910. [Sign.:] H. A.
10. Professor Thyren och förbudsfrågan. Ännu en replikväxling. [Svar av T. med genmåle av H. A.]
SvD $\frac{2}{4}$ 1910. [Sign.:] H. A.
11. Taine och radikalismen.
SvD $\frac{6}{18}$ 1910.
12. En fransk kondottier i Sverige på Karl IX:s tid [La Borde de Luxe].
PHT 1911, s. 1—16.
13. Henrik IV i sitt förhållande till Polen och Sverige.
HT 1911, s. 181—98.
14. Karl Karlsson Gyllenhielm mot Oxenstiernorna 1639—40.
PHT 1911, s. 17—34.
15. Rec. av G. Jacobson, Sverige och Frankrike 1648—1652.
HT 1911. Öfversikter och granskningar, s. 65—72.
16. Slavisk kultur.
Världskulturen. Bd 8 (1912), s. 471—533.

17. Från Erik XIV:s sista regeringstid.
PHT 1911 (tr. 1912), s. 288—94.
18. Görtz' resa till orienten år 1714.
KFA 1911 (tr. 1912), s. 206—32.
19. Karl IX och Petrus Petrosa. En gammal tradition i ny belysning.
PHT 1912, s. 20—43.
20. Polskt författningslif under Sigismund III.
HT 1912, s. 151—95.
21. Rec. av Arsenjevskija sjvedskija bumagi [Släkten Arsenjevs svenska papper].
HT 1912, s. 304—05. [Sign.:] H. A.
22. Rec. av E. Falk, Sverige och Frankrike från Gustaf II Adolfs död till upplösningen af det svensk-franska förbundet (1632—1634).
HT 1912. Öfersikter och granskningar s. 28—38.
23. Rec. av H. Haralds, Sveriges utrikespolitik 1848.
HT 1912. Öfersikter och granskningar s. 52—65.
24. Prof. Hjärnes bok om revolutionen och Napoleon. [Rec. av H. Hjärne, Revolutionen och Napoleon.]
Svensk tidskrift 1912, s. 264—66.
25. Die Carenwahl des Jahres 1613. Die schwedische Thronkandidatur und ihre Vorgeschichte.
Zeitschrift für osteuropäische Geschichte 1913, s. 161—202.
26. Konungarätt och partityranni. Tal vid det konstitutionella förbundets stiftande i Upsala den 16 februari 1914. Med ett förord.
Upps. 1914. 21 s.
27. Karl XIV Johan och den begynnande skandinavismen. Cirkuläret af år 1837.
HT 1914, s. 198—209.
28. Frihetsmännen vid makten [Rec. av G. Stridsberg, Frihetsmännen vid makten].
SvD 18/6 1914.
29. »Neutral» propaganda [Marika Stjernstedt].
GMP 1/11 1915. [Sign.:] H. A.
30. Per Hallström och kulturkriget.
GMP 30/11 1915. [Sign.:] H. A.
31. Bidrag till kännedomen om striden mellan konung Sigismund och hertig Karl 1598—1599.
Göteborg 1916. V, 89 s. — Göteborgs högskolas årsskrift 1914: 3.
32. Den politiska krisen och konungavalet i Polen år 1587.
Göteborg 1916. VI, 216 s. Göteborgs högskolas årsskrift 1914: 2

33. Reformationstiden [på titelbladet feltryck: Reformationstidens] och stormaktstidens förra skede.
Lund [1916—]1922. X, 729 s. — Svenska folkets historia. Bd 2.
34. August von Hartmansdorffs personlighet och tidigare politiska bana.
[1]—2.
HT 1916, s. 69—116, 1918, s. 1—49.
35. Spåren afskräcka. Några ord om norsk demokrati.
GMP 20/1 1916 [Sign.:] H. A.
36. En gåtfull ledare [i Göteborgs handels- och sjöfartstidning ang. Fredrik Böök].
GMP 25/1 1916 [Anon.]
37. Fördomsfri agitation [ang. liberal kritik av Fredrik Böök].
GMP 27/1 1916 [Anon.]
38. En högmoralisk vädjan [ang. kritiken av G. Stridsberg, Frihetsmännen vid makten].
GMP 4/2 1916 [Anon.].
39. En eftergifvenhetens evangelist [Sven Lönborg].
GMP 2/3 1916 [Anon.]
40. En krigsbok, som förtjänar läsas. [Rec. av F. Böök, Resa till Frankrike 1915.]
GMP 21/3 1916 [Sign.:] H. A.
41. Ungdomen och »de frisinnade».
GMP 1/3 1916 [Anon.].
42. Liberal självkritik [ang. Einar Löfstedt och Torsten Fogelqvist].
GMP 26/3 1916 [Anon.]
43. Kabinettsintriger eller demagogi?
GMP 20/4 1916 [Anon.].
44. Svensk splittring och svensk själfrannsakan.
GMP 2/10 1916 [Anon.].
45. En ovederhäftig representant. [Ludvig Nordström i Norge.]
GMP 17/11 1916 [Anon.].
46. Ententeaktivisterna och Norge.
GMP 20/11 1916 [Anon.].
47. Renässans, reformation och nutid.
Göteborg 1917. 32 s.
48. Bidrag till kritiken av Karl Karlsson Gyllenhielms memoarer.
Svensk humanistisk tidskrift 1917, sp. 289—95.
49. Ryssland och Sverige på Erik XIV:s och Johan III:s tid. [Rec. av Pamjatniki diplomaticeskich enošnij Moskovskago gosudarstva gosudarstvom. r. 1556—1586.]
Svensk humanistisk tidskrift 1917, sp. 7—10.

50. Rec. av H. Rettig, Die Stellung der Regierung und des Reichstages Schwedens zur polnischen Frage, April 1634 bis November 1635.
Svensk humanistisk tidskrift 1917, sp. 218—19.
51. Holstein-Gottorp, Sverige och den nordiska ligan i den politiska krisen 1713—1714.
Upps. 1918. LII, 397, (1) s. — Skrifter utgifna af K. Humanistiska vetenskapssamfundet i Uppsala. 21: 1.
52. Ett nytt arbete om Tegnér. [Rec. av F. Böök, Esaias Tegnér. 1.]
Nationell tidskrift 1918, s. 101—02.
53. Brest-Litovsk och Åland.
GMP 22/1 1918 [Anon.].
54. Falskt mynt. [I ålandsfrågan.]
GMP 2/8 1918 [Anon.].
55. Olof Palme in memoriam.
GMP 2/4 1918.
56. En fransk pamflett om Sverige. [Rec. av L. Maury, Den svenska nationalismen och kriget.]
Göteborgs aftonblad 10/10 1918. [Sign.:] H. A.
57. E. Hildebrand som historiker.
Göteborgs aftonblad 22/10 1918.
58. Sveriges diplomati på Krimkrigets tid. [Rec. av C. Hallendorff, Oscar, Napoleon och Nikolaus.]
Göteborgs aftonblad 12/11 1918.
59. Opinioner och stämningar i Finland närmast efter 1809. [Rec. av C. v. Bonsdorff, Opinioner och stämningar i Finland 1808—1814.]
Göteborgs dagblad 10/8 1919.
60. Alfred Jensen 60 år.
Göteborgs dagblad 20/8 1919.
61. Det nyaste historiska forskningsprogrammet. [Lauritz Weibulls installationsföreläsning.]
Göteborgs handels- och sjöfartstidning 2/11 1919. — Svar på motinlägg av Weibull, ibidem 14/11 1919.
62. Karolinsk krigshistoria. [Rec. av H. Uddgren, Karolinen Adam Ludvig Lewenhaupt. 1.]
GMP 19/12 1919.
63. [Yttranden i Göteborgs stadsfullmäktige 1919.]
Göteborgs stadsfullmäktiges handlingar. Yttranden. 11, s. 47; 12, s. 4—6, 13—14; 17, s. 41—42; 20, s. 9—10, 14.
64. Karl XII. Högtidstal vid Göteborgs högskolas minnesfest på 200-årsdagen av konung Karl XII:s död den 30 november 1918.
KFA 1919 (tr. 1920), s. 48—64.
65. Anna, Johan III:s dotter.
SBL 2 (1920), s. 22—27.

66. Banér, Gustav Axelsson.
SBL Bd 2 (1920), s. 647—55.
67. Banér, Sten axelsson.
SBL Bd 2 (1920), s. 640—47.
68. En akademisk opinionsytttring [ang. examina etc. vid Stockholms högskola].
Göteborgs dagblad ⁸/₈ 1920 [Anon.].
69. Göteborg botaniska trädgårdsförvaltning.
Göteborgs dagblad ⁸/₈ 1920 [Anon.].
70. Gustaf-Adolfsminnets firande i Upsala. Prof. Helge Almquists högtidstal i aulan.
Upsala ⁸/₁₁ 1920.
71. Carl Fredrik Wærn. En västsvensk storköpmann och bruksägare. [Rec. av E. Wærn-Bugge, En västsvensk storköpmann och bruksägare.]
Göteborgs dagblad ²²/₁₈ 1920.
72. [Yttranden i Göteborgs stadsfullmäktige 1920.]
Göteborgs stadsfullmäktiges handlingar. Yttranden. 4, s. 23—24; 10, s. 16—17 42; 16, s. 16—18.
73. Anns och Thomas' äventyr på Lejonön. Beskrivna av H[elg]e [Almquist]. Ritade av S[igur]d [Ekman].
Göteborg 1921. 15 s.
74. Slaviska språk och våra universitet.
SvD ²¹/₂ 1921 [Anon.].
75. Uppsalaprofessuren i slaviska språk.
SvD ³/₃ 1921 [Anon.].
76. I stadsfullmäktige [debatter ang. upptagningsanstalt för bostadslösa].
Göteborgs dagblad ²²/₁ 1921 [Anon.].
77. Ett tidens tecken. [Ang. Birger Ekeberg.]
Göteborgs dagblad ¹⁸/₈ 1921 [Anon.].
78. Vid stadsfullmäktiges sammanträde [behandling av vissa byggnadsfrågor i Göteborg].
Göteborgs dagblad ¹⁸/₈ 1921 [Anon.].
79. [Yttranden i Göteborgs stadsfullmäktige 1921.]
Göteborgs stadsfullmäktiges handlingar. Yttranden. 2, s. 5—6, 16—17; 10, s. 5—6.
80. Harald Hjärne död.
GMP ³/₁ 1922.
81. Rudolf Kjellén †.
GMP ¹⁵/₁₁ 1922 [Sign.:] H. A.
82. [Yttranden i Göteborgs stadsfullmäktige 1922.]
Göteborgs stadsfullmäktiges handlingar. Yttranden. 1, s. 9; 12, s. 28; 18, s. 4, 40.

83. Göteborgs landerier; deras ursprung och förvaltning under 1600-talet. [Historisk inledning till E. Fischer, Göteborgs landerier.]
Skrifter utgivna till Göteborgs stads trehundraårsjubileum genom jubileumsutställningens publikationskommitté. 13 (1923), s. 7—11.
84. [Yttranden i Göteborgs stadsfullmäktige 1923.]
Göteborgs stadsfullmäktiges handlingar. Yttranden. 1, s. 42—44; 2, s. 25; 4, s. 35—36; 6, s. 54—55; 19, s. 31—32; 20, s. 21.
85. Göteborg genom tiderna.
Ord och bild 1924, s. 1—16.
86. [Yttranden i Göteborgs stadsfullmäktige 1924.]
Göteborgs stadsfullmäktiges handlingar. Yttranden. 5, s. 20, 27; 7, s. 10; 8, s. 24; 11, s. 13; 15, s. 9—10; 18, s. 31.
87. Professor Helge Almquists utlåtande.
Handlingar rörande tillsättandet av lediga professorsämbetet i historia vid universitetet i Lund 1922—1925 (1925), s. 44—81.
88. Motion i AK, nr 408, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 214, ang. vissa anslag till privatläroverken m. m.
RPbih 1925 (2 s.)
89. [Yttrande $\frac{4}{3}$ 1925 med anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 50, ang. försvarsväsendets ordnande, och nr 51, med förslag till värnpliktslag.]
RP 1925 AK, nr 17, s. 90—94.
90. [Yttrande $\frac{18}{4}$ 1925 i anledning av konstitutionsutskottets utlåtande, nr 12, ang. utsträckt rätt till användande av s. k. valsedelsförsändelse vid vissa kommunala val och vid val till riksdagen.]
RP 1925 AK nr 27, s. 11—12, 19—20.
91. [Yttrande $\frac{18}{5}$ 1925 med anledning av konstitutionsutskottets utlåtande, nr 20, ang. vissa å allmänna konferenser för samfärdsel- och transiteringsfrågor i Barcelona och Genève antagna överenskomelser.]
RP 1925 AK nr 34, s. 21—22.
92. [Yttrande $\frac{18}{6}$ 1925 med anledning av statsutskottets utlåtande nr 88 ang. vissa anslag till privatläroverk.]
RP 1925 AK nr 34, s. 142—44.
93. [Yttrande $\frac{24}{5}$ 1925 med anledning av första särskilda utskottets utlåtande, nr 1, ang. försvarsväsendets ordnande och förslag till värnpliktslag.]
RP 1925 AK nr 39, s. 26—30.
94. Czarniecki, Stefan.
NF 2. uppl. Bd 5 (1926), sp. 263—64. [Sign.:] H. A—t.
95. Czestochowa.
NF 3. uppl. Bd 5 (1926), sp. 268—70. [Anon.]
96. De la Gardie, Jakob Pontusson.
NF 3. uppl. Bd 5 (1926), sp. 646—48. [Sign.:] H. A—t.

97. Dimitrij Ivanovitj.
NF. 3. uppl. Bd 5 (1926), sp. 935—38. [Sign.:] H. A—t.
98. Motion i AK, nr 99, om anslag till fortsatt utgivande genom riksarkivet av handlingar, som äro av vikt för fäderneslandets historia.
[Undert.: Helge Almquist m. fl.]
RPbih. 1926 (1 s.) [= FK motion nr 75.]
99. Motion i AK, nr 245, om anslag till understöd åt Ateneums skolköksseminarium. [Undert.: Otto Holmdahl och Helge Almquist.]
RPbih. 1926 (2 s.).
100. Motion i AK, nr 246, ang. tjänstgöringsskyldigheten för vissa biträdande föreståndarinnor vid statsunderstödda enskilda läroanstalter.
[Undert.: Otto Holmdahl och Helge Almquist.]
RPbih 1926 (2 s.).
101. [Yttrande ²⁰/₃ 1926 i anledning av konstitutionsutskottets utlåtande, nr 6, rörande indragning av militieombudsmannaämbetet.]
RP 1926 AK nr 11, s. 39—41, 45—46.
102. [Yttrande ¹⁰/₃ 1926 i anledning av bankoutskottets utlåtande, nr 22, angående verket »Främmande grundlagar».]
RP 1926 AK nr 16, s. 73—79.
103. [Yttrande ¹²/₃ 1926 i anledning av konstitutionsutskottets utlåtande, nr 16, rörande ändring av 21 § regeringsformen.]
RP 1926 AK nr 17, s. 15.
104. [Yttrande ²⁴/₄ 1926 i anledning av statsutskottets utlåtande, nr 8, ang. bl. a. anslag för uppehållande av en professur i svenska språket och litteraturen vid universitetet i Dorpat samt lönereglering för befattningshavare vid Chalmers tekniska institut.]
RP 1926 AK nr 28, s. 39—40, 51—52.
105. [Yttrande ¹⁵/₈ 1926 i anledning av konstitutionsutskottets utlåtande, nr 26, ang. avskaffande av censusbestämmelserna i fråga om valbarhet till FK.]
RP 1926 AK nr 36, s. 11—13.
106. [Yttrande ²⁰/₈ 1926 i anledning av statsutskottets utlåtande, nr 4, ang. regleringen för budgetåret 1926—27 av utgifterna under fjärde huvudtiteln. 70. Ang. marinens avlöningsanslag.]
RP 1926 AK, nr 38, s. 22.
107. Världshistoria. Några orienterande synpunkter.
Världshistorien skildrad i dess kulturhistoriska sammanhang [jfr nedan nr 164], d. 1 (1927), s. IX—XXXI.
108. Riksarkivarien Helge Almquists utlåtande.
Sakkunnigutlåtanden rörande sökandena till professuren i historia vid Göteborgs högskola (1927), s. 47—82.
109. Faktor. 1 [ombud för köpman].
NF. 3. uppl. Bd 7 (1927), sp. 43. [Sign.:] H. A—t.

110. Motion i AK, nr 176, om pension åt föreståndaren för arkivdepån i Visby, fil. lic. O. V. Wennersten. [Undert.: Helge Almquist och G. A. Svedman.]
RPbih 1927 (1 s.).
111. Motion i AK, nr 399, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 116, angående omorganisation av det högre skolväsendet m. m. [Undert.: Helge Almquist m. fl.]
RPbih 1927 (12 s.).
112. Motion i AK, nr 400, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 116, angående omorganisation av det högre skolväsendet m. m. [Undert.: Helge Almquist m. fl.]
RPbih 1927 (1 s.). [= FK motion nr 253.]
113. [Interpellation $\frac{5}{3}$ 1927 till ecklesiastikministern rörande Norrlands landsarkivfråga.]
RP 1927 AK nr 12, s. 28—30.
114. [Yttrande $\frac{11}{5}$ 1927 i anledning av konstitutionsutskottets memorial, nr 19, angående fullbordad granskning av i statsrådet förda protokoll. 2. Med anledning av uteblivet åtal mot »Stormklockan».]
RP 1927 AK nr 30, s. 81—83.
115. [Yttrande $\frac{19}{5}$ 1927 i anledning av särskilda utskottets utlåtande, nr 1, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition ang. omorganisation av det högre skolväsendet.]
RP 1927 AK nr 34, s. 23—27.
116. [Yttrande $\frac{19}{5}$ 1927 i anledning av konstitutionsutskottets memorial, nr 29, ang. fullbordad granskning av i statsrådet förda protokoll.]
RP 1927 AK nr 37, s. 14—17.
117. [Yttrande $\frac{7}{6}$ 1927 i anledning av ecklesiastikministerns svar å interpellation; jfr ovan nr 113.]
RP 1927 AK nr 41, s. 34—35.
118. Två uteblivna svenska fördragsratifikationer år 1630.
Scandia 1928, s. 113—18.
119. Golovin, Fedor Aleksejevitj.
NF 3. uppl. Bd 8 (1928), sp. 827. [Sign.:] H. A—t.
120. Gorod el. Grad.
NF 3. uppl. Bd 8 (1928), sp. 853—54. [Anon.].
121. Gostinyj dvor.
NF 3. uppl. Bd 8 (1928), sp. 860 [Anon.].
122. [Yttrande $\frac{25}{2}$ 1928 i anledning av andra kammarens femte tillfälliga utskotts utlåtande, nr 3, ang. införande av ett världsspråk.]
RP 1928 AK nr 13, s. 100—02.
123. [Yttrande $\frac{28}{4}$ 1928 i anledning av statsutskottets utlåtande, nr 90, ang. bl. a. en statsrevisorerna framförd anmärkning mot länsstyrelsen i Uppsala län.]
RP 1928 AK nr 30, s. 38—39.

124. [Yttrande ¹⁸/₅ 1928 i anledning av jordbruksutskottets utlåtande, nr 69, ang. försäljning av Hvitfeldtska stipendieinrättningen tillhörande fastigheter.]
RP 1928 AK nr 35, s. 117—18.
125. [Yttrande ¹⁹/₅ 1928 i anledning av konstitutionsutskottets utlåtande, nr 29, ang. utredning om ändrade bestämmelser rörande val till AK.]
RP 1928 AK nr 36, s. 104—06.
126. Göteborgs historia. Grundläggningen och de första hundra åren.
D. 1—2.
Göteborg 1929—35. — Skrifter utg. till Göteborgs stads trehundraårsjubileum.
1: 1—2.
1. Från grundläggningen till enväldet (1619—1680). 1929. (6), 837, (5) s.
2. Enväldets och det stora nordiska krigets skede (1680—1718). 1935. (2), 701 s.
127. Karl Johan, utrikespolitiken och pressen år 1813.
Scandia 1929, s. 134—60.
128. Kosacker (tills. med J. T. Westrin).
NF 3. uppl. Bd 11 (1929), sp. 1262—65. [Sign.:] J. Th. W.; H. A—t.
129. Riksarkivet — ett missbruk av det heliga sjutalet. Tre expeditioner, sju lokaler. — Centralisation nödvändig. En aktuell intervju med riksarkivarie Helge Almquist.
Nya dagligt allehanda ¹⁴/₄ 1929.
130. Den Voigt-Braun-Johanska samlingen. Ett bidrag till det kungliga kansliets historia på 1660-talet.
Meddelanden från svenska riksarkivet 1932 [tr. 1933], s. 62—111.
131. Den sjunde internationella kongressen för historiska vetenskaper i Warszawa 21—28 augusti 1933. [Referat.]
HT 1933, s. 428—30. [Sign.:] H. A.
132. [Yttrande ²⁸/₅ 1934 med anledning av konstitutionsutskottets utlåtande, nr 19, ang. statsråds tillträde till riksdagens utskott.]
RP 1934 FK nr 35, s. 55—57.
133. [Yttrande ³⁰/₅ 1934 i anledning av bankoutskottets memorial, nr 52, ang. högtidlighållande av riksdagens 500-årsjubileum.]
RP 1934 FK nr 38, s. 8.
134. Bidrag till kännedomen om den karolinska tidens politiska publicistik.
HT 1936, s. 141—72.
135. Scener från Ryssland år 1699. Den svenska ambassadens krönika.
KFÄ 1937, s. 7—49.
136. Ivan Petrovitj Izmajlov — rysk diplomat i Preussen och krigsfånge i Sverige (1706—1710).
KFÄ 1937, s. 98—130.

137. En förolyckad moskovitisk beskickning. Ett bidrag till Östeuropas och Sveriges historia år 1575.
HT 1938, s. 175—83.
138. Från Azov till Narva. Kejsarens hjälpsändning till Ryssland och österrikarnas öden i tsar Peters tjänst 1696—1700.
KFÄ 1938, s. 173—237.
139. Patkul och Neugebauer — rysk värvning och ryssfientlig agitation i Europa 1702—1705.
KFÄ 1938, s. 7—83.
140. Magnus Stenbocks testamente till sina söner.
SvD ⁶/₈ 1938.
141. Kolonistmonumentet i Delaware — en. sextioårig tanke.
SvD ⁸/₄ 1938.
142. Carl Carlsson Gyllenhielms avsked från »fängelseskolan».
SvD ²¹/₈ 1938.
143. Gustav III:s ultimatum till Ryssland den 6 juli 1788. Ett 150-årsminne.
SvD ⁶/₇ 1938.
144. En stormbådande riksdagskallelse.
SvD ⁸/₁₂ 1938.
145. Anjalamännen på Fredrikshov. Ett 150-årsminne.
Nordisk familjeboks månadskrönika 1939, s. 293—99.
146. En avslöjad anonym. Martin Neugebauers plan till ett svenskt fälttåg mot Moskva (1706).
KFÄ 1939, s. 7—14.
147. Königin Christina und die österreichische Protestantenfrage um die Zeit des Westfälischen Friedens.
Archiv für Reformationsgeschichte 1939, s. 1—23.
148. Fransmän och italienare i Tunis. Det stora avgörandet år 1881.
SvD ²/₁ 1939.
149. Kustaa III ja julkinen sana Hampurissa Venäjän sodan aikana [Gustav III och det offentliga ordet i Hamburg under ryska krigets tid].
Historiallinen aikakauskirja 1940, s. 13—18.
150. Hattar och mössor.
SvD ¹⁰/₇ 1940.
151. Två vänner — Louis de Geer och Fredrik Järta.
SvD ¹⁶/₉ 1940.
152. Karl XIV Johan, Tegnér och kvinnoföreningen i Karda.
SvD ²³/₁₀ 1940.

153. Fredric Pfeiff, vargeringsfrågan och sockenmötet i Bettna den 16 februari 1790.
PHT 1939—40 [tr. 1941], s. 100—118.
154. En svensk diplomat om Walpoles England [Carl Gustaf Sparre].
SvD 3/8 1941.
155. Om Carl Pipers dagbok och dess personregister med några andra namnkritiska bidrag.
PHT 1941—42 (tr. 1942), s. 81—93.
156. Marsoroligheterna i Stockholm 1848.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1942, s. 69—144.
157. Ryska fångar i Sverige och svenska i Ryssland 1700—1709. 1. Rysarna i Sverige. 2. Svenskarna i Ryssland.
KFÅ 1942, s. 38—191; 1943, s. 7—53.
158. Hellener och filhellener. Det grekiska frihetskrigets förutsättningar.
HT 1943, s. 265—97.
159. De ryska fångarna i Sverige 1709—1714. 1—2.
KFÅ 1944, s. 14—116; 1945, s. 7—76.

Utgivningsarbeten:

160. Nouveaux documents sur l'histoire de la Russie en 1612—1613.
Le monde oriental 1907. Fasc. 1, s. 36—65.
161. Handlingar rörande mötet i Reval, konung Sigismunds resor till Sverige och polska legationen 1599.
Sthlm 1910. XXI, 329, (1) s. Historiska handlingar. D. 23.
162. [Browallius, And.,] Karolinska anekdoter från frihetstiden. Utgifna av H. Almquist.
PHT 1916, s. 66—103.
163. Riksarkivets årsberättelser 1926—42.
Meddelanden från svenska riksarkivet 1926 (tr. 1928)—1942 (tr. 1944).
164. Världshistorien skildrad i dess kulturhistoriska sammanhang. Under redaktion av Helge Almquist. D. 1—9.
Upps. (tr. Sthlm) 1927—40.

Abel Petri Schmaltzius, Axel Oxenstiernas förste lärare och Karl IX:s hovpredikant.

Av Harald Petersson och Nils Hiertstedt.

På en sliten gravhäll vid södra väggen av koret i den gamla Nicolai-kyrkan i Örebro kunde av inskriptionen ännu 1817, om öck med möda, urskiljas följande:

»Sub saxo hoc recubans ABELIS membra ministri
..... qui pagiae pavit Ovile suae
..... suis ovibus lythron vir jactilat illud
..... constanti servat agone fidem.
Corpus humant cives grati, mens occupat aethra,
..... illius est merces vera ministerii.»¹

Under hällen vilade en av de forna kyrkoherdarna i Örebro (med annexen Ånsta och Långbro), dominus *Abel Petri*, »Praepositus Nericiensis». Han blev enligt Hagströms herdaminne kyrkoherde i början av 1600-talet, var opponens under biskop (sedermera ärkebiskopen) Laurentius Paulinus Gothus' presidium »de officio Domini» på prästmötet i Strängnäs 1610 och avled 1614. Prosten Abel var gift och hade sonen Abel, kyrkoherde i Lillkyrka med Ödeby 1633. I biografien över Andreas Birgeri Cantherus, rektor vid Örebro skola (1612—14) och därefter kyrkoherde i Stora Mellösa och Norrbyås (död 1648), meddelas vidare, att denne var gift med »Abel Schmaltzii änka».¹

Dessa äro de knapphändiga uppgifter herdaminnets författare lämnar om Abel Petri, vilken, såsom nedan skall visas, hette Abel Petri Schmaltzius och en tid var Axel Oxenstiernas högt skattade lärare. Spåren av honom och hans verksamhet ha i stor utsträckning söpats igen såväl i arkiven som annorstädes. Kanske kunde man dock ha väntat, att herdaminnet känt till det ur kyrklig synpunkt så intressanta förhållandet, att Abel Petri även varit hovpredikant hos Karl IX.

Såväl hos konungen som hos Oxenstiernas på Fiholm (riks- och kammarrådet Gustaf Gabrielsson Oxenstiernas sätesgård i Jäder,

¹ K. A. Hagström, Strengnäs stifts herdaminne, 4 (1901), s. 71, 225.

Södermanland) synes Abel ha rönt uppskattning. Genom sin ställning som Axel Oxenstiernas förste lärare synes han ha gjort ett bestående intryck på den blivande kanslern, och han torde i icke ringa mån genom sin undervisning ha påverkat den unge ädlingens utveckling. Abel var sannolikt en god barnalärare och fostrare, och Axel Oxenstierna synes ha omfattat honom med verklig tillgivenhet och tacksamhet, känslor vilka sedermera togo sig uttryck i påtagligt intresse för Abels karriär samt vårdnad om hans familj, sedan Abel gått ur tiden. Den vidgade kännedom om Abel Petri, som vi nu äga — tack vare aktuella forskningar rörande Peder Smalze och andra bärare av släktnamnet Schmaltz — synes motivera en skildring av Abels verksamhet, som gör honom mera rättvisa än herdaminnets summariska och ofullständiga notiser.

Abel Petri hade en son (utom den förut nämnde *Abel Abelis* i Lillkyrka) vid namn Peter eller Peder. Det var den från 1630-talet bekante *Peder Abelis Smalze*,¹ sekreterare i Axel Oxenstiernas kansli. Skol- och universitetsbildning hade han fått genom kanslerns frikostighet, och den diplomatiska skolningen förvärvades under kanslerns direkta överinseende. Peder Smalze kom rätt snart att intaga en gynnad och avundad ställning bland kansliets tjänstemän, och såväl hans begåvning som kanslerns markerade intresse för den unge diplomaten syntes skola föra honom till en hög ämbetsmannaställning. Sedan länge har man saknat kännedom om anledningen till Axel Oxenstiernas favorisering av Peder Smalze. Genom upptäckten att han var son till den unge Oxenstiernas preceptor står sammanhanget fullt klart. Då bli också vissa uttryck i Peders brev till Axel Oxenstierna förståeliga. Han kallar sig nämligen för kanslerns foster-son och talar om kanslern såsom en andra fader. Man kan förstå, att kanslern önskade framgång åt sonen till sin avhållne lärare, och stor måste hans besvikelse ha varit, då Peder icke visade sig motsvara förväntningarna. Den cause célèbre inom diplomaten, som Peder Smalze åstadkom i slutet av 1630-talet genom att, efter det rikskanslern ansett sig böra tills vidare avstänga honom från fortsatt tjänstgöring och sedan han övergått till den katolska tron, avvika ur landet och inträda i kejserlig tjänst, är värd sin egen beskrivning, och den skall lämnas i annat sammanhang.

¹ Kyrkoherde Cantherus (vilken äktenskap med Abel Petris änka — enligt F. H. Morssing i PHT 1937 — bestyrkes av förklaringen på anmärkningarna vid 1615 års räkenskap) nämner i brev till Axel Oxenstierna av 14/8 1624, sin »styvson, sonen till herr Abel Petri Smaltzius, salig i åminnelse»; i ett brev till rikskanslern av 8/8 1639 nämner han Peder såsom »mijn sson Peder Abelsson» — han talar även om Peders moder och å hennes vägnar. (Brev till Axel Oxenstierna, RA).

Både i egenskap av fader till Peder Smalze och som Axel Oxenstiernas förste lärare förtjänar Abel Petri att uppmärksammas. Hans ursprung är okänt. Man vet sålunda ej, om han tillhörde någon av de släkter (eller släktgrenar) Schmaltz, som på den tiden levde i Sverige eller om han var en immigrant i första generationen. Möjligt är att Abel tillhörde samma släkt som hovslagareäldermannen och vapensmeden Hans Schmaltz (död 1678) i Stockholm. Denne hade liksom Abel förbindelser med Oxenstiernorna. Enligt Peder Smalzets utsago i brev till Axel Oxenstierna år 1648¹ skulle Abels släkt redan under senare hälften av 1400-talet ha utvandrat från Weissenburg (vid Lauter) i Elsass och slagit sig ned i »österrikiska länder», Polen och Sverige.²

Vilken utbildning Abel Petri hade, då han anställdes av Gustaf Gabrielsson Oxenstierna å Fiholm som lärare för herr Gustafs söner, Axel (f. 1583), Christer (f. 1584) och Gabriel (f. 1587) samt dessas kusiner, Gustaf Bengtsson (f. 1580) och Gabriel Bengtsson Oxenstierna (f. 1586) samt Carl Eriksson (f. 1582) och Åke Eriksson Oxenstierna (f. 1583), är ej känt. Alltför knapphändig kan den väl ej ha varit, ty med all sannolikhet krävde den högadliga familjen goda kvalifikationer hos sina barns och myndlingars lärare. Säkerligen hade Abel Petri akademiska studier bakom sig, då han kom till Fiholm. Kanske hade han studerat vid Collegium regium på Gråmunkeholmen i Stockholm, vilket 1576 upprättades av Johan III som en ersättning för Uppsala universitet. Detta senare hade, efter det Jakob Ulfsson lämnade ärkebiskopsstolen, dels fört en tynande tillvaro, dels legat helt nere. År 1580 stängdes universitetet ånyo och återupprättades först genom initiativ av Uppsala möte 1593. Då Abel Schmaltzii akademiska studier böra ha bedrivits under 1580- eller början av 1590-talet, torde för hans del Uppsala ej ha kommit i fråga. Upplysning

¹ Originalen till detta brev (dat. Paris 6/11 1648) har ej återfunnits; en avskrift (av Laur. Norrman) finnes i Rosenhaneska samlingen (UUB, sign. E. 388). En avskrift återges i J. Archenholtz, »Memoires concernant Christine Reine de Suede», 4 (1760), s. 366. Övriga här omnämnda brev från Smalze finnas bland Brev till Axel Oxenstierna, RA.

² De första kända namnbärarna i Sverige voro Olavus Smalze, kyrkoherde i Horn och Hycklinge 1527, död 1539, och Balzar Smalz, bergsman, delägare i Danne-mora gruvbolag 1544.

Det har dokumentariskt kunnat fastslås, att under senare hälften av 1400-talet och början av 1500-talet Schmaltzar levde i Weissenburg samt att i trakten därav bärare av namnet ännu fortleva. Något samband mellan dem och Abels släkt ha de pågående undersökningarna hittills icke kunnat fastställa. Under äldre tider förekommer, särskilt i mellersta och södra Tyskland, namnet Schmaltz ganska ofta. Forskningar rörande dess geografiska utbredning såväl i Tyskland som i andra europeiska länder ha lett till intressanta resultat även beträffande namnets ursprung och betydelse. För dessa undersökningar skall redogöras i en framställning, som f. n. är under utarbetande.

härom skulle möjligen ha kunnat vinnas genom Uppsala universitets matrikel. Denna omfattar dock endast tiden efter 1595.

Med negativt resultat har även ett stort antal matriklar för tyska och andra utländska universitet genomforskat.¹ Visserligen upptager Greifswalds matrikel² bland år 1590 inskrivna en student vid namn Abel Petri Oelandus, men det är föga sannolikt, att denne var identisk med Axel Oxenstiernas preceptor. Den förre var son av prosten Petrus Jonæ i Gärdslösa och omnämnes i Löfgrens herdaminne³ såsom komminister i Gärdslösa år 1604. Ny komminister omtalas först år 1609, varför man väl får antaga, att Abel Petri Oelandus verkade i Gärdslösa under några år mellan 1604 och 1609. Å andra sidan synes den Abel Petri, som varit Axel Oxenstiernas preceptor och konung Karl IX:s hovpredikant, ha blivit utnämnd till kyrkoherde i Örebro år 1606. Dessa omständigheter förefalla oförenliga med antagandet, att de röra samma person.⁴

Att Abel Petri Schmaltzius varit Axel Oxenstiernas lärare framgår av ett uttalande av B. Ph. von Chemnitz.⁵ I juni 1642 förnyades de tidigare från de kejserligas sida framställda förslagen om hemliga förhandlingar angående sårfred mellan Sverige och kejsaren. Hertigen av Mecklenburg hade på begäran av det kejserliga sändebudet, greve Auersperg, sändt en sin sekreterare, Simon Gabriel zur Neddern, till Hamburg, med befallning att han för den svenske hovkanslern Johan Adler Salvius skulle rapportera, vad Auersperg komme att föreslå. Då Neddern meddelade Salvius, att Auersperg önskade det hertigen i all hemlighet skulle av Johan Oxenstierna,

¹ Det har vid denna undersökning, som omfattat alla bärare av namnet Schmaltz, visat sig, att i flera fall vid universiteten studerande personer ej immatrikulerats. Så har exempelvis Abel Petris samtida, den bekante socinianske teologen Valentin Schmaltz, som studerade vid universiteten i Leipzig, Wittenberg, Jena och Strassburg, ej återfunnits i någon av resp. matriklar. Känt är ju ock, att större delen av Messenii lärjungar i Uppsala ej immatrikulerades.

² Ältere Universitätsmatrikeln, 2, Universität Greifswald, hrsg. von E. Friedländer, Bd 1 (1893): (1456—1645).

³ N. I. Löfgren, Tjenstemän vid församlingarne och läroverken uti Kalmar stift från äldre till närvarande tider (1836), s. 636.

⁴ Denna hypotes har framförts i en uppsats i en örebrotidnings »Julläsning» 1942, vars författare med däri omnämnda »ett par intresserade forskare» avser oss men ej ansett sig böra nämna, i huru stor utsträckning han (utan vårt medgivande) utnyttjat våra forskningsresultat, av vilka han fått tillfälle taga del. Om denna artikel i dess helhet gäller, vad vi i vår uppsats i PHT 1939—40 om »Släkten von Schmaltz' ursprung» i en not anfört om felteckningen i framställningarna om Peder Smalze i en del under senare tid utkomna skrifter — artikelförfattaren hade ju ej fått del av hela vårt källmaterial. Här är ej platsen att påvisa felaktigheterna. Dessa komma att framgå av vårt under utarbetande varande arbete om Peder Smalze, omnämnt i ovannämnda not, väl bekant för författaren av »Julläsning»-artikeln i fråga.

⁵ B. Ph. von Chemnitz, Der Königlich schwedische in Teutschland geführte Krieg, 4: 2 (1856), s. 69.

som då vistades i Stettin, utverka ett pass för Peder Smalze, vilken utsetts att å kejsarens vägnar underhandla med Oxenstierna, svarade honom Salvius, att han ej trodde, att den svenska drottningen och riksregeringen hade något intresse av dylika underhandlingar, allra minst med Smalze, då det ej kunde betraktas som någon ära att förhandla med denne, vars karaktär och kvaliteter Salvius utförligt beskrev för Neddern. I förbigående meddelade han därvid, att *Peders fader varit »ein Geistlicher in Schweden und des H. Reichs Cantzlers Præceptor»*. Av den anledningen hade Peder Smalze åtnjutit rikskanslerns gunst och av denne erhållit »grosse Beförderung», vilket han dock illa lönat genom att gå i kejserlig tjänst och avsvärja sin religion, varigenom han blivit trolös både mot sin Gud och sitt fosterland.¹

Även genom anteckningar i ännu bevarade böcker, ägda av Abel Petri,² framgår, att han stått i nära förbindelse med Axel Oxenstierna. I Karolinska läroverkets i Örebro bibliotek förvaras tre av hans böcker.³ De ha skänkts till skolan av den förut nämnde kyrkoherde Andreas Birgeri Cantherus, Stora Mellösa. Han har tydligen genom giftermålet med »Abel Schmaltzii änka» kommit i besittning av böckerna och ansett sig kunna avvara dem. Cantherus har genom sin donation kommit att framstå icke endast såsom en bibliotekets välgörare utan även som en något större boklörd än han i verkligheten var. »Cantherus är», säger K. Fr. Karlsson (i »Örebro skolas historia»), »en vän af studier (han har väl ännu såsom pastor i Mellösa skoltagen i sig), studerar skrifter om och af reformationens förkämpar, om vederläggning af jesuiterna, om Aristoteles' och Rami filosofi, äfvensom Frischlini comoedier m. m., allt på latin; han skänker åtskilliga böcker till skolans några år därefter bildade bibliotek, hvilka med åsatta priser uppräknas i skolräkenskaperna 1619.» Dessa uttryck för uppskattning av Cantherus' lärdom torde, såsom framgår av bokförteckningen i not 3 nedan, böra något revideras. Åtminstone de där nämnda profana bokverken ha ägts av Abel Petri och ha säkerligen varit av större värde för honom än för Cantherus.

¹ Salvius ansåg det emellertid möjligt, att Smalze med sitt överlöperi avsåg att spela en Zopyros-roll och göra sitt fädernesland en tjänst (en tanke som rikskanslern synes ha delat) och skulle personligen gärna ha önskat komma i kontakt med honom. Johan Oxenstierna avböjde emellertid på det bestämdaste att ha något med Smalze att göra, och några förhandlingar blev det ej av då, lika litet som i september s. å., då förslaget om Smalze som underhandlare upprepades.

² För upplysningen om dessa anteckningars existens stå förf: a i förbindelse till förste bibliotekarien O. Walde, Uppsala.

³ Dessa äro: N. Frischlinus, *Opera Poetica ... pars scenica* (Strassburg 1595); D. Chytraeus, *In Herodotum commentarius accuratus* (Leipzig 1597); *Herodotus halicarnassei historiographi, libri 9* (Lyon 1542).

På titelbladet till Frischlini comoedier står nederst skrivet: »Axillus Gostavi Ochsenstirn Holmiae 1596», och under detta med en kraftigare och mera upprättstående stil »Abel Petri Smaltzius». Chytraei bok har Abel enligt en i densamma gjord anteckning köpt år 1603. Han kallar sig där »Abel Petrejus Smaltzius». Den återstående av de tre böckerna är signerad »Abel Petri Smaltzius».

Tidpunkten när Abel Petri blev anställd som lärare vid den lilla adliga familjeskolan på Fiholm känner man ej. Troligen inföll den några år efter det Gustaf Gabrielsson med familj år 1590 återvänt från Reval, där han som ståthållare i Estland vistats sedan 1584. I varje fall innehade »Abell skolemestare» sin befattning år 1594¹ och sannolikt ännu något tidigare. Härpå tyder det förhållandet, att ovan nämnda Frischlini comoedier inköptes åt Axel Oxenstierna år 1596. För att med behållning ha kunnat studera denna bok bör han ha haft förkunskaper, som krävt en icke alltför ringa tid.

Undervisningsplanen, som Abel Petri följde, torde ha baserats på de pedagogiska ideer, som framstälts i Per Brahes »Oeconomia eller Huuzholdsbook för ungt adelsfolck». Härpå tyder ett utdrag ur det kapitel i Brahes bok, som behandlar de unga adelsmännens uppfostran, vilket ursprungligen tillhört det oxenstiernska Tidö-arkivet.¹ Starkt framhäver Per Brahe betydelsen av en fullkomlig utbildning i de ridderliga idrotterna. De ställas av honom i främsta rummet. Men därjämte skulle uppmärksamhet ägnas åt vissa teoretiska ämnen. Sedan den unge adelsmannen inhämtat nöjaktiga kunskaper i katekes och grammatik, skulle han sålunda övergå till studier i de »sju frije booklige konster», vilka omfattade fortsatt grammatikläsning, dialektik och retorik samt aritmetik, musik, geometri och astronomi. Dessutom skulle stor uppmärksamhet ägnas åt politik och juridik. Först sedan den unge adelsmannen under några år studerat dessa ämnen, ansågs han färdig för den universitetsvistelse, som skulle fullborda utbildningen.

Man känner ej till, i vilken utsträckning Per Brahes uppfostringsprogram förverkligats vid den av Abel Petri ledda adelsskolan. Axel Oxenstierna meddelar i en uppgift många år därefter, att eleverna »efter åhren och capaciteter» informerats »i sin christelige religion och hvad elliest en ung adelsman väl kunde anstå och åren tåla». Ahnlund anser,² att största vikten lagts på att bibringa disciplinerna den första färdigheten i latinet. Tham, som finner denna tolkning

¹ W. Tham, Axel Oxenstierna, hans ungdom och verksamhet intill år 1612 (1935), s. 49.

² N. Ahnlund, Till Axel Oxenstiernas ungdomshistoria (PHT 1913), s. 169.

för knapp,¹ förmodar, att såväl Abels lärarkompetens som den långa tid (sannolikt fram till 1598) han stannade i Gustaf Gabrielssons tjänst bör ha räckt till att giva de unga disciplerna de första grunderna även i de formella och reala vetenskapernas ämnesgrupper.

De böcker, som ägts av Abel Petri (förut nämnda) och vilka förmodligen använts vid undervisningen i adelsskolan, tyda på att han var i besittning av en efter tidens förhållanden god utbildning åtminstone i det latinska språket och litteraturen. I denna förmodan stärkes man, genom att han ägt även »Senecas Tragoediae» (Basel 1550), numera förvarad i Göteborgs stadsbibliotek.² Den är påtecknad »Abel Petrejus Smaltzcius (1602)». Frischlini comoedier (förut nämnda) torde han ha studerat tillsammans med sina disciplar, förmodligen ock, efter tidens sed, låtit dem öva sig att uppträda på tiljan, dels för språkets skull, dels, för att citera Messenius, därför att uti komediers lovliga spel »bekommer ungdomen skicklighet och dristighet till att tala och svara, lærer hövlighet och bekommer förfarenhet om världens lopp, vilket ock en komedia av många vise män bliver kallat». (Företalet till »Disa» 1611.)

Abel Petri har av såväl Ahnlund (i hans förut nämnda uppsats i PHT 1913) som Tham kallats Gabriel Abel. Detta beror tydligen på en feltolkning av den förre i en arkivhandling,³ innehållande förteckning över husfolk på Fiholm. Listan, som hänför sig till tiden 1595—1596, upptar utom familjens egna medlemmar, 45 mans- och 26 kvinns personer, sammanlagt ett 80-tal personer. Manfolkslistan börjar på följande sätt:

»Gustaff Gabrielsson	
Gustaff Benchtsöner	
Gabriel Bänchtsöner	
Karl	} Erichsöner
Åke	
Axell	} Gustafssöner
Krister	
Gabriel	} Abell skolemäster
Jöns skräddare	
Erich Philipusson	Jören Tysk
Oloff Andersson	Hans muremäster.»

Som synes av ovanstående, hör på grund av klammern 'Gabriel' ihop med 'Gustafssöner' och ej med 'Abel'. Ahnlund har sammanfört

¹ W. Tham, a. a., s. 51.

² Kännedom om denna bok erhållen genom förste bibliotekarie O. Walde, Uppsala.

³ Oxenstiernska saml., frih. ätten: Gustaf Gabrielssons (Oxenstierna) egenhändiga skrivelser och handlingar rörande hans levnadsförhållanden och ekonomi, RA.

'Gabriel' och 'Abel' till ett i verkligheten obefintligt namn: »Gabriel Abel». Tham har okritiskt godtagit Ahnlunds uppgift, och felet har upprepats i Ahnlunds arbete om Axel Oxenstierna av år 1940.¹ Genom de nu framlagda forskningsresultaten borde den mystiske Gabriel Abels tillvaro i litteraturen vara ändad. Att läraren vid adelskolan på Fiholm hette Abel och icke Gabriel Abel framgår f. ö. av ännu en handling, »Räkenskaper och ekonomiska anteckningar 1583—1596», som finnes förvarad under samma arkivbeteckning som den nyss här förut nämnda listan över husfolk. I dessa anteckningar säger Gustaf Gabriëlsson bl. a., att han köpt »en latinsk Wirgilium till Göstoffs och Gabriels behov» samt givit lön till »Abell barnens skolemästare». Benämningen »Abell skolemästare» förekommer på ännu ett par ställen i samma arkivhandling. Ellen Fries, som i sina »Teckningar ur adelns familjelif i gamla tider» (andra saml., Stockholm 1901) meddelar några drag ur Axel Oxenstiernas liv i fädernehemmet, kallar skolmästaren rätt och slätt för Abel. Hon har alltså läst rätt i den ovan nämnda listan på husfolk, vilken hon f. ö. utförligt kommenterar. Ahnlund kallar 'Gabriel Abel' »en studerad trotjänare i huset». Detta torde — för att använda Thams uttryckssätt — »vara för knappt tilltaget». Han var ingen tjänare i nutida mening utan en bokligt bildad man, om vars kompetens och ställning man kan dra vissa slutsatser, då man nu vet, att 'Gabriel Abel' är identisk med sedermera hovpredikanten, prosten m. m. Abel Petri, och då man känner den tacksamhet och veneration dennes både i skolan och efteråt framgångsrikaste discipel, rikskansleren Axel Oxenstierna, hyste för sin forne lärare. På grund av namnförväxlingen ha varken Ahnlund eller Tham haft möjlighet att bilda sig någon åsikt i detta avseende.

På Fiholm och i Stockholm uppfostrades nu dels Gustaf Gabriëlssons egna barn och dels bröderna Eriks och Bengts söner, vilka han blev förmyndare för efter brödernas bortgång. Till en början synes det ha varit Gustaf Gabriëlssons avsikt att låta sina egna söner och brorsöner studera för skilda lärare. Under år 1594 undervisades sålunda Gustaf och Gabriel Bengtssöner av en tysk informator, Zacharias Rhegius Erphordensis, som redan tidigare läst med dem och då även fick ta hand om Erikssönerna, Karl och Åke. Axel, Krister och Gabriel Gustafssöner däremot läste redan då för Abel Petri, vilken, efter det Rhegius i (eller kort efter) juli 1595 måst avskedas, övertog samtliga de unga Oxenstiernornas undervisning. Skolan hade sin verksamhet förlagd till Fiholm från januari till september och till Stockholm under hösten och förvintern.

¹ N. Ahnlund, Axel Oxenstierna intill Gustav Adolfs död (1940).

Under tiden fram till Gustaf Gabrielssons död ¹⁹/₁ 1597 ägde denna vår hittills äldsta kända adelsskola bestånd. Efter begravningen skingrades den på Fiholm församlade kusinskaran. Av Gustafs broder, Johan Gabrielsson, som nu övertog förmynderskapet för brorsönerna, engagerades en ny preceptor för Bengts- och Erikssönerna, som skulle åtfölja dem på en studieresa till Tyskland, medan däremot Axel, Krister och Gabriel Gustafssöner kvarstannade på Fiholm, där de tydligen förblevo det närmaste året. Troligen ha de väl under Abel Petris ledning fortsatt sina studier, tills de i början av år 1599 lämnade hemlandet och begåvo sig till Tyskland, där de inskrevos vid Rostocks universitet.

Om Abel Petris förhållanden de närmaste åren, efter det han lämnat lärarbefattningen på Fiholm, är intet känt. Men man kan våga en förmodan, att han på ett eller annat sätt fortsatt med den pedagogiska verksamheten. Härpå kunna inköpen av »Senecas Tragoediae» 1602 och Chytraei kommentar till Herodotus 1603 tyda. Är det för djärvt antaga, att han på grund av visad kunnighet och skicklighet vid handledningen av Oxenstiernornas studier rekommenderats till och erhållit anställning vid en ny adelsskola!

Adeln hade alltifrån slutet av 1500-talet strävat efter att få till stånd en mera offentlig och allmän undervisningsanstalt för ståndets uppväxande ungdom. Önskemål härom framställdes 1593, då man föreslog, att av kronans ränta skulle tagas medel till att hålla några unga adelspersoner till studier in- och utrikes, och framställningen upprepades året därpå, då man för konungen framlade alternativet återbördande av kyrko- och klostergoods enligt Västerås recess eller inrättande av en adelsskola inom tre år.¹ År 1600 anhöll man, att Vadstena kloster med tillhörande ränta skulle brukas till en anstalt, där begåvade men mindre bemedlade ynglingar av adelig börd kunde handledas i bokliga konster och andra ridderliga dygder. Denna plan hade tydligen vunnit Karl IX:s gillande, i det att denne 1602 i kansliet förklarade, att »i Vadstena skulle bliva skrivareskola, räkneskola, fåktareskola för ädlingar».^{1,2} Härvid stannade det emellertid, ty några faktiska åtgärder äro inte kända. Att man inte önskade förlägga adelsskolan till Uppsala berodde på att universitetet faktiskt

¹ W. Sjöstrand, Grunddragen av den militära undervisningens uppkomst- och utvecklingshistoria i Sverige till år 1792 (1941), s. 229. H. Schück, Messenius (1920), s. 119 f.

² Ännu 1616 var förslaget fortfarande i åtanke, eftersom Messenius då kunde aspirera på anställning som professor vid en dylik inrättning. Messenii collegium i Uppsala (där han var professor 1609—13), ganska löst sammanhängande med universitetet, hade snart utvecklats till en adelsskola, vilken vid hans flyttning till Stockholm i september sistnämnda år fortsattes där; kollegiet upplöstes i juni 1614.

var ett prästseminarium, dit de unga adelsmännen icke reste. Karl IX:s försök att reformera detta i mera modern riktning strandade på de ramistiska teologernas motstånd, och först efter att ett kortvarigt adeligt collegium i Stockholm 1629 upphört, började universitetet reformeras efter adelns särskilda behov.¹

Om alltså Karl IX icke grundade någon offentlig och allmän undervisningsanstalt för adelns barn, vet man dock, att han som hertig inrättade en adelsskola, där tolv unga ädlingar fingo sin uppfostran. Osannolikt är det icke, att Abel Petri genom Oxenstiernornas rekommendation engagerades som lärare vid denna. Härigenom skulle på ett naturligt sätt förklaras, att han kom i förbindelse med Karl IX och att denne, efter att närmare ha lärt känna Abel, utnämnde honom till sin hovpredikant.

Tvenne av Abel Petris lärjungar, Bengt Bengtsson och Gabriel Eriksson Oxenstierna, inskrevos först 1607 (alltså efter Abel Petris utnämning till kyrkoherde i Örebro) vid universitetet i Uppsala, och det är ju möjligt, att Karl IX:s adelsskola var en direkt fortsättning på den av Gustaf Gabrielsson (död 1597) inrättade, fortfarande under ledning av Abel Petri Schmaltz. Det skulle då vara som ledare för denna skola Abel Petri (efter Isak Rothovius, f. 1572) utnämnts till hovpredikant. Med denna syssla torde väl kunnat förenas fortsatt ledning av skolan, som kan tänkas ha åvilat Abel till tiden för flyttningen till Örebro.

Isak Rothovius, Axel Oxenstiernas preceptor under en del av Tysklands-vistelsen, blev hovpredikant hos hertig Karl 1602 och kyrkoherde i Nyköping 1603, biskop i Åbo 1627. Abel Petri nämnes som hovpredikant i en anteckning av år 1605 uti ett av honom ägt, numera i Skara stifts- och landsbibliotek förvarat exemplar² av Petri Galatini Opus de Arcanis Catholicae Veritatis (Basel 1561). Anteckningen är av följande lydelse:

»Ex libris Ser:mi Regis ~~Sigismundi~~ designati Caroli, Svecorum, Gothorum Vandalorumq etc. servi humilissimi, Torstenij Johannis, transijt in possessionem Regiae ipsius Majestatis Concionatoris Aulicae D. ABELIS PETRI. Die Xbris. 19. A. 1605.»

Boken har ursprungligen tillhört Sigismunds från fadern, Johan III, ärvda bibliotek och haft påskriften 'Ex libris Serenissimi Regis Sigismundi'. Namnet 'Sigismund' har emellertid sedermera blivit överkorsat och anteckningen ändrad på ovan nämnt sätt. Som hov-

¹ Schück, Messenius, s. 120.

² Anteckningens förekomst meddelad förf:an av förste bibliotekarien O. Walde, Uppsala.

predikant nämnes Abel Petri vidare uti 1605 års tionderäkenskap.¹ Slutligen finnes i riksregistraturet en skrivelse till mästare Olof Erici, daterad 5 Martij 1606, i vilken konungen förordnar denne till hovpredikant »uthi Herr Abels stadh, som nu af Oss begerer förloff». Hovpredikantskapet torde alltså ha räckt mellan åren 1603—1606. Från detta sistnämnda år och fram till sin död var han kyrkoherde i Örebro. Tydligt har Abel Petri förutom sin humanistiska utbildning även ägt verkligt goda kunskaper i teologi, då förvisso den härutinnan ganska lärde Karl IX (själv teologisk författare) eljest ej gjort honom till sin hovpredikant, ej heller biskop Paulinus förordnat honom till opponens vid det förut nämnda prästmötet.

Om Abel Petris hustru är ännu ej mera med visshet känt, än att hon var styvdotter till kyrkoherden i Tumbo, Laurentius Benedicti Tumbogaeus. Av de ännu ej avslutade forskningarna synes framgå, att hon varit gift en gång före äktenskapet med kyrkoherde Abel och i detta äktenskap haft en dotter, Malin.² I vilket av hennes giften, före det med Cantherus, tvenne andra hennes döttrar äro födda, kan ej heller nu med säkerhet avgöras. Troligen var dock en av dessa, Brita, gift i Västergötland och död där som änka under tiden februari—juli 1639, helsyster till Peder Smalze.

Denne, som »alt ifrån första barndom» åtnjöt Axel Oxenstiernas »nådhe och gunst», talar i ett brev till honom om sin tacksamhet för hans faderliga omvårdnad om dem alla, honom och hans syskon, samt i ett annat om »all den affection E:s Ex:ltz hafuer tesmoigneret att draga till min salige faders mull». Kanske får man tyda detta så, att gravstenen³ över den bortgångne, uppburne läraren ombestyrt eller tillkommit på initiativ av rikskanslern och att denne författat inskriptionen, som mäter om församlingens tacksamhet mot den trogne om denna måne herden, vilken gått att få sin lön i himmelriket.

¹ F. H. Morssing, Närkes präster under den äldre Vasatiden (PHT 1937).

² Hon kallas i ett kungl. brev av 27/11 1646 änkan Malin Jonsdotter enligt ett meddelande av lektor G. Löw, Strängnäs.

³ Enligt en uppsats i Svenska Familjejournalen, 15 (1876), om Örebro kyrka (av G. W. Gumälius), hade, under en då ännu ej avslutad restaurering, ett nytt golv av plansten inlagts (i förening med värmeapparat). Hällen torde därvid ha försvunnit. Jfr E. Lundberg o. B. Waldén, Örebro stads kyrkor (Sveriges kyrkor: Närke, bd 1, h. 1, 1939), s. 102.

Några anteckningar om Anders Anton von Stiernmans biografiska och genealogiska arbeten.

Av Hans Sallander.

Den av sin samtid högt skattade sekreteraren i Riksarkivet Anders Anton von Stiernman är för eftervärlden mest känd som utgivare av kungliga förordningar av skilda slag. Men han har även gjort betydande insatser inom bibliografiens och personhistoriens områden. Från mitten av 1740-talet ägnade han en stor del av sin tid åt biografiskt och genealogiskt författarskap.

Redan Stiernmans Aboa literata (1719) och ännu mer Bibliotheca suiogothica (1731) voro ett slags bio-bibliografiska arbeten,¹ men sitt egentliga biografiska författarskap inledde Stiernman 1744 med *Biskopens Petri Andreae Nigri eller Swarts historia om de forna Westerås stifts biskopar*. I företalet uppger Stiernman, att han 1740 förvärvat ett exemplar av Breviarium Arosiense av år 1513, i vilket han funnit en liten handskrift inhäftad med följande titel: »Ett kort uttog utur en gammal pergaments munckebok, som i capitulo förwaras och deruti ibland annat på latinska rim, beskrifwer en decanus alla biskoparna, som warit i Westerås i den romerska lärans tid, hwad deras namn warit, och hwaruti deras förnemsta gierningar bestått: item hwad tid de lefwat; hwilket således är på swenska förwändt af Petro Andreae Nigro.» Denna handskrift hade Stiernman med mycket intresse studerat och i den funnit sådant, som hittills varit okänt för forskningen. Han hade känt sig manad att utgiva den i tryck, särskilt sedan Eric Benzeliuss och A. O. Rhyzelius uppmanat honom att framdraga »en sådan skatt utu mörkret». För sina anmärkningar till detta arbete hade han genomforskat antikvitetsarkivets pergamentsbrev.

Själva biskopskrönikan upptager endast 22 sidor i Stiernmans edition. Resten av volymen, som utom förord omfattar 144 sidor,

¹ Spridda biografiska notiser om avslöjade författare lämnas även i Stiernmans Anonymorum centuria prima (1724) och dess fortsättning 1726.

utgöres av hans anmärkningar till krönikan jämte en förteckning över arbeten, som han därvid använt. Anmärkningarna bestå huvudsakligen av biografiska upplysningar om biskoparna. Några av biskoparna hade varit kanslerer, och Stiernman begagnade tillfället att i anmärkningarna till krönikan inrycka en 45-sidig förteckning över Sveriges riks- och hovkanslerer från 1200- resp. 1600-talet fram till sin samtid. Han anmärkte (s. 109) likväl, att denna förteckning blott var ett utdrag ur hans Historia om herrar riksens råd i Sverige, som han hade för avsikt att utgiva.¹

Stiernman begick en stor blunder med denna krönikas utgivande. Om han gått mera kritiskt tillväga, borde han ej ha kunnat undgå att märka de svåra inre motsägelser, som krönikan är behäftad med. Hans påstående, att »hon förtienar namn af enn god historisk bok» var litet förhastat.² Den har visserligen använts som källskrift, men ofta med tvivelsmål om värdet, och en senare tids forskning har fastslagit, att den är en produkt av Sveriges främste urkundsförfalskare, prosten Nils Rabenius i Hedemora. Emil Hildebrand påvisade 1881, att biskopskrönikan måste ha tillkommit efter Peder Swarts tid, men vågade ej med visshet påstå, att Rabenius var författaren.³ Att så emellertid är fallet, har Nils Ahnlund på ett övertygande sätt visat.⁴ Sedermera har Sture Bolin påvisat, att den i Uppsala universitetsbibliotek befintliga handskriften⁵ av biskopskrönikan är just densamma, som varit inhäftad i Stiernmans exemplar av Breviarium Arosiense, vilket numera finns i Lunds universitetsbibliotek.⁶ Bolin påpekar också det sannolika i, att Stiernman förvärvat breviarier direkt av Rabenii arvtagare, som just år 1740 sålde större delen av hans samlingar till greve Carl Gustaf Bielke.

Även om Strängnäs biskoparna har Stiernman skrivit ett kortfattat arbete med biografier över de förreformatoriska biskoparna, från Sankt Eskil till och med Matthias Gregersson (Lillie).⁷ Att han måhända ämnat utsträcka verket till att omfatta också de lutherska biskoparna, antydes av ett par biografiska utkast över några av biskoparna på 1600-talet. Viktiga källor för denna biskopslängd synas sigill och pergamentsbrev ha varit. I volymen finnas även namnlister

¹ Hans samlingar rörande dessa i UUB: X 121—122.

² Stiernman, Tal om de lärda vettenskapens tilstånd, [1759], s. 88.

³ E. Hildebrand, Om äktheten af den Peder Svart tillskrifna biskopskrönikan för Vesterås stift (HT, 1, 1881), s. 274 ff.

⁴ N. Ahnlund, Nils Rabenius (1927), s. 53 ff.

⁵ UUB: X 152.

⁶ S. Bolin, Några anteckningar om Västerås biskopskrönika och biskopslängd (PHT 32, 1931, tr. 1932), s. 188 ff.

⁷ Episcopi Strengnenses. UUB: X 148.

över domprostar, ärkedjäknar, dekaner och kaniker i Strängnäs under medeltiden med angivande av tidpunkten för deras verksamhet. Av den till volymen hörande excerptsamlingen framgår, att han häm-
att en mängd upplysningar om domkyrkans prästerskap i någon samling, förmodligen i Riksarkivet, vilken han genomgått sida för sida, ty sidhänvisningar finnas överallt angivna. På blad 2 v. står överst »Strengnes Lådan C et D.», vilket sannolikt syftar på källan för de omedelbart därefter med paginahänvisningar gjorda utdragen.

Året efter den föregivna Peder Swarts biskopslängd utgav Stiernman Konung Johan den III:des chrönika av Ægidius Girs. I editionen har Stiernman infogat sina *Ätt-taflor öfwer den kongliga Gustavian-Carolinska släkten* med åtskilliga biografiska och genealogiska utredningar samt en förteckning över konungarnas och furstarnas naturliga barn ända fram till Stiernmans egen konungslige gynnare Fredrik I, vars morganatiska gemål dock ej namngives. Denna förteckning över furstliga avkomlingar på sidolinjen är den första svenska i sitt slag. Flera år efter arbetets publicering tillät sig kyrkoherden i Falun Jakob Hesselius att i Lärda tidningar 1752 uttala tvivel om vederhäftigheten i ättartavlornas tab. XII.¹ Ty av den framgick, att Adolf Fredriks mor var född 21 år efter sin moders död och att Adolf Fredrik var sondotterdotterdotter till Gustaf Vasa. Hesselius hade i ett av honom utarbetat stamträd kommit till annat resultat, nämligen att Adolf Fredrik var Gustaf Vasas sondotterdotterdotter. Hesselius ville med sitt påpekande endast åstadkomma, att varje svensk »må behålla en redig kunskap om en så Hög och Kär Kongl. Familia». Stiernman blev ursinnig. I nästa nummer av Lärda tidningar försökte han bryta udden av Hesselii insändare genom att påstå, att han i sina senare böcker rättat denna och andra felaktigheter. Var dessa rättelser stodo att läsa, talade han likväl ej om. Vidare påstod han, att en ny upplaga av ättartavlorna var på begäran tryckfärdig, ur vilken han nu i sitt svar avtryckte tab. XII i dess riktiga formulering. Hesselius hade sagt, att Adolf Fredriks mor moder avlidit 1660. I Stiernmans tabell stod det 1662. Därav fick Stiernman anledning att med tryckta och otryckta handlingar bevisa sitt årtals riktighet, och den arme Hesselius, som vågat uppträda med genealogiska aspirationer, fick en grundlig överhalning jämte anvisning på en hel hop vise mäns uttalanden, dem han borde begrunda, innan han visade sina insikter »uti genealogicis». Stiernman

¹ Lärda tidningar, 1752, nr 101.

Kanslirådet Anders Anton von Stiernman, * 1695, † 1765. Efter kopparstick.

lovade återkomma en annan gång, men tillsvidare kunde Hesselius hålla tillgodo med denna nyårgåva som tack för julklappen.¹

I samband med dessa Stiernmans ättartavlor kan en handskrift nämnas, vari han biograferat Vasaättens och Pfalziska ättens svenska medlemmar.² Arbetet innehåller särskilt uppgifter om de kungliga personernas underhållsstater, som han mestadels hämtat ur riksregistraturet. Handskriften kan näppeligen tänkas som förlaga till den påtänkta nya upplaga av ättartavlorna, varom han ordat i polemiken mot Hesselius, i varje fall ej i det skick den bevarats, ty den innehåller inga genealogiska utredningar.

¹ De båda numren av Lärda tidningar det här är fråga om utkommo julafton och nyårsafton.

² UUB: X 34.

Av Stiernmans *Swea och Götha höfdingaminne* utkom del 1 1745. Detta arbete skulle innehålla en biografisk förteckning över alla Sveriges landshövdingar, guvernörer, lagmän, ståthållare och kommandanter såväl i själva moderlandet som i dess besittningar. Det stort upplagda verket kom likväl ej att i sin helhet tryckas, ty den del, som behandlar Sveriges besittningar i Baltikum och Tyskland, har förblivit liggande i handskrift. Och Stiernman själv mäktade under sin livstid ej med mera än den 1745 utgivna delen samt ett 1757 publicerat utdrag ur andra delen, *Om Nylands och Tawastehus höfdingedöme*.¹ Biografierna äro i allmänhet ganska fylliga med angivande av vederbörandes föräldrar, giftermål, vapen, årtal för olika ämbetsinnehav o. s. v. Några karaktäristiker förekomma ej. I en del fall har Stiernman medtagit rent mytiska figurer som ämbetsmän; i Uppland inledes sålunda raden av landshövdingar med Guast eller Gudaster och Tyr, vilken senare skulle ha levt i början på 500-talet.

Hövdingaminnet fick tidigt rykte om sig att ej vila på självständiga forskningar utan vara grundat på material, som hopbragts av tidigare författare. I marginalen av det exemplar, som antikvitetsarkivet ägde, skrev dess chef Johan Helin följande vid en passus i censor librorums imprimatur, där det talas om Stiernmans »med så berömmvärd som stor möda författade» verk: »Rectius: Afskrefne efter salig J. Peringskiölds mödosamma och mångåriga samling, som finnes i AntiquitetsArchivo: hwilcket herr editor icke behagar nämna.»² Att Helin ej behöll sina observationer härvidlag för sig själv utan också delgav dem åt sina bekanta, framgår av en marginalanteckning av Carl Gustaf Nordin i hans exemplar av Hövdingaminnet.³ Sedan han nedskrivit Helins anmärkning på vederbörligt ställe, nämner han, att Helin berättat detta för Daniel Tilas, vilken förmodligen tack-samt annoterat anmärkningen. Ty Tilas har i sitt eget exemplar av boken gjort åtskilliga observationer, som Nordin sedermera haft tillgång till och avskrivit.⁴ I sitt interfolierade exemplar har Nordin själv infört ett mycket stort antal rättelser och tillägg. En ganska märklig omständighet är, att Stiernman, som annars i sina bibliografiska arbeten brukar vara väl underrättad om manuskript av olika författare i riks- och antikvitetsarkivet, med värtalig tystnad i sin Bibliotheca suiogothica förbigår Peringskiölds stora genealogiska samlingar.⁵ Han nämner bland dennes utgivna verk endast »Opus

¹ Den swenska Mercurius, 1757, sept., s. 268 ff.

² Se S. Gahms anmärkning till Kansli Kollegii protokoll 1744 ¹⁸/₄. UUB: U 122. Samma anteckning finns även i ett ex. av Hövdingaminnet i UUB.

³ UUB: N 961.

⁴ Se anteckning på försättsbladet i UUB: N 961.

⁵ UUB: U 204, bl. 9 ff.

genealogicum familiarum illustrium Suethiæ Gothiæq.», som är av annan biografisk karaktär än Hövdingaminnet. I den av Berch upprättade katalogen över Peringskiölds arbeten märkes en foliant »Triplex appendix til characteres procerum, gubernatores et prae-fecti eller höfwitsmän och ståthållare öfwer ricksens lähn, städer och slott uti den ordning, som de uti några förledna hundra år hwarandra i embetet effterföljt hafwa».¹ Av titeln att döma alltså av exakt samma innehåll som Stiernmans Hövdingaminne. Även om Stiernmans författarskap till Hövdingaminnet således är tvivelaktigt, måste det likväl antagas, att han med sina stora historiska och biografiska kunskaper i ej ringa grad bidragit till verkets slutliga utformning.² Och eftervärlden måste hålla honom räkning för, att han verkligen satt i gång publiceringen av det väldiga materialet. Hövdingaminnet fyller ännu i dag ett behov, även om dess uppgifter i många fall böra kontrolleras, ty det är fortfarande det enda arbetet i sitt slag, som sträcker sig från äldsta tider fram till mitten av 1740-talet.

Den av Stiernman själv utgivna första delen av Hövdingaminnet omfattar Upplands, Södermanlands, Närke, Västmanlands, Dalarnas, Östergötlands, Smålands och Gotlands landshövdingar, lagmän, ståthållare o. s. v. Förhoppningarna³ att snart få se fortsättningen i tryck infriades ej på mycket länge, ty andra delen utkom först 90 år efter den första. Framåt 1820-talet tycks den kände samlaren friherre Adolf Ludvig Stierneld ha börjat intressera sig för saken. I ett brev till honom från Erik Gustaf Geijer $\frac{8}{1}$ 1819 berättar denne, att han med hjälp av boktryckare och sättare gjort ett överslag av kostnaderna för andra delens utgivande i tryck.⁴ För en upplaga på 500 exemplar skulle tryckningskostnaderna bli 533 rdr, 16 sk. Om ung. 170 ex. såldes till ett pris av 3 rdr, 6 sk., borde tryckkostnaden bliva täckt. Om planen kom till utförande åtog sig Geijer att svara för korrekturet och ett registers upprättande, men såg helst att det hela uppskötts till nästa sommar, då han finge bättre tid att ägna sig häråt. Därmed synes frågan ha avstannat för denna gång. Men fram på 1830-talet återupptogs den i den krets av lärde och andra framstående män, som samlades hemma hos Stierneld. Bror Emil Hildebrand be-

¹ H. Schück, Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 4 (1935), s. 148 f. Större delen av Antikvitetsarkivets samlingar överfördes 1780 till KB (O. Walde, De svenska bibliotekens historia, s. 140 f., i Svend Dahls Bibliotekshandbok, 2, 1931). Peringskiölds »Triplex appendix» finnes emellertid ej i KB enligt benägen upplysning av amanuensen docent Uno Willers.

² Jmför H. Rosman, Genealogiska studier (SAT, 2, 1889—1897), s. 326.

³ Lärda tidningar, 1746, nr 9.

⁴ UUB: i U 143.

rättar, att Stierneld mycket ivrade för saken.¹ Ett den 16 febr. 1833 daterat upprop utsändes, undertecknat av bl. a. Geijer, Hildebrand, J. G. Liljegren, L. Fr. Rääf och J. H. Schröder, vari »gynnare och älskare af fosterlandets häfder» inbjödos att teckna aktier à 10 rdr bko för att säkerställa företaget.² En tillräckligt stor summa insamlades på denna väg, men Hildebrand påstår att det ekonomiska underlaget höll på att äventyras genom Stiernelds krav, att en dyrbar för samlare avsedd upplaga i 100 exemplar in 4:0 därjämte borde tryckas för att tillfredsställa innehavare av första delen, vilken var av detta format.³ Hildebrand var förargad på detta utslag av bibliofili, ty dels var det kostsamt och dels var det onödigt, eftersom man beslutat att göra ett omtryck av första delen i samma format som den tillämnade del 2. Alltnog, orginalmanuskriptet⁴ lånades från universitetsbiblioteket i Uppsala till Stockholm, där Hildebrand jämförde det med en i Vitterhetsakademien förvarad av J. A. Stechau gjord avskrift. Efter denna utfördes sedan tryckningen under Hildebrands överinseende, vilken också gjorde otaliga rättelser och utfyllde många luckor i manuskriptet, allt utan ersättning.⁵ Del 2 utkom av trycket 1835 och omfattar landshövdingarna, lagmännen o. s. v. i återstoden av Sverige samt i Finland. Hildebrand har försett bandet med ett register. Det ovan nämnda omtrycket av första delen utkom följande år, 1836. På så vis förelägo del 1—2 kompletta både i 8:0- och 4:0-format. Den omtryckta första delen överensstämmer dock ej till alla delar med originalupplagan av år 1745, ty enligt förordet i andra upplagan har vid omtryckningen åtskilliga biografier uteslutits med hänvisning till del 2, där de även förekomma. Även i denna nya upplaga rättade Hildebrand en mängd misstag, delvis med tillhjälp av ett i riksarkivet befintligt exemplar av originalupplagan, vari Stiernman själv infört rättelser och tillägg. Hildebrands rättelser föranledde P. Wieselgren att i ganska sarkastiska ordalag uttala sig om deras ofullständighet.⁶ I sin självbiografi avvisar Hildebrand detta klander såsom oberättigat, då det i förordet framhåvts, att det ej var meningen

¹ B., E. Hildebrands självbiografi, som i manuskript finns hos fil. dr Karl Hildebrand, Sthlm, s. 152—158, vilka sidor finnas i avskrift i UUB: i X 240.

² Uppropet var avfattat av Geijer. Hans utkast till dess text i UUB: i U 143. (Det tryckta uppropet finns inhäfat i ett av UUB:s ex. av Hövdingaminnet, vol. 2.)

³ I UUB:s ex. av del 2, 4:0-uppl., har J. H. Schröder i en anteckning på försättsbladet gett sig äran av att ha framkommit med förslaget om en 4:0-upplaga. Denna försägs även med ett extra titelblad, som överensstämde med första delens. Schröder omtalar vidare, att tre ex. trycktes på stort velinpapper, avsedda för konungens, kronprinsens och Uppsala univ:s bibliotek.

⁴ UUB: X 124.

⁵ Hildebrands anf. självbiografi. Jfr B. Hildebrand, C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816—1837 (1937—38), s. 648.

⁶ Dela Gardiska archivet, utg. af P. Wieselgren, 16 (1842), s. V ff.

att utgiva en omarbetning av Stiernmans verk utan endast ett omtryck. — Försättningen på Hövdingaminnet, som skulle omfatta de svenska provinserna i Baltikum och Tyskland, har aldrig utgivits. Stiernman har förmodligen själv aldrig hunnit göra materialet tryckfärdigt, ty de biografiska uppgifter, som finnas i de bevarade resterna av denna tillämnade del,¹ äro ganska knapphändiga med många lakuner, som han haft för avsikt att sedermera komplettera.

I samband med Hövdingaminnet kunna några liknande arbeten av Stiernman omnämnas. I hans samlingar till *de svenska riksämbetsmännens och regementschefernas historia* har han förtecknat riksdrotsar, riksmarskalkar, hovstallmästare och andra högre hovdignitärer, allt likväl utan fylligare biografiska uppgifter.² Något utförligare är teckningen av presidenterna i Svea och Åbo hovrätter samt av presidenterna i krigs- och amiralitetskollegium. Den största avdelningen i volymen, som omfattar 242 blad, utgöres av listor över det högre krigsbefälet samt regementschefer. Det hela är mycket ojämnt i biografiskt hänseende och består ofta av rena namnlistor. Minst utförlig är förteckningen över regementscheferna; det är egentligen endast från 1600-talet, som några angivits, och ett stort antal regementen lysa med tomma blad. Volymen gör snarast ett intryck av förarbete. Däremot har han gjort en anseelig samling till *Svea rikets råds historia*.³ Den omfångsrika volymen består av c:a 485 sidor, häri inräknade åtskilliga excerpter och register till arbetet. Det hela inledes med en historik över rådsämbetet, varefter förteckningen börjar med 800-talet. Rådslängden går till 1742. I allmänhet gäller, att äldre tiders rådsherrar äro ganska utförligt biograferade, under det att längden efter 1613 egentligen endast är en namnlista med angivande av utnämningsår och dödsår. I det medeltida avsnittet finnas ganska många vapenavbildningar, visserligen enkelt tecknade, men av vikt för att identifiera den ätt till vilken rådsherren hör. — Stiernmans rådslängd, vilken han liksom mycket annat aldrig hann göra tryckfärdig, vilar förvisso också den på Peringskiölds forskningar i ämnet. Detsamma gäller nog även samlingen över riksämbetsmännen. Ty vi veta, att Peringskiöld gjort samlingar till riksrådens och de högre ämbetsmännens historia.⁴ När Carl Hillebrandsson Uggle för sin rådslängd satte sig i förbindelse med O. Celsius d. y.⁵ angående Stiernmans

¹ UUB: X 125.

² UUB: X 121.

³ UUB: X 122.

⁴ Schück, a. a., s. 148.

⁵ Stiernmans svärson.

rådslängd, som han väl sett omtalad i Mennanders minnestal,¹ försäkrade honom Celsius underligt nog, att bland Stiernmans handskrifter ingen sådan finnes.² — En annan handskrift består av namnlistor på kanslipresidenter, medeltida rikskanslerer, direktörer för postverket, rikshistoriografer, arkivtjänstemän o. s. v.³ — I Gjörwells *Det svenska biblioteket* publicerades under åren 1759—1762 Stiernmans *Swenska landt-marskalkars historia*, en samling biografier över samtliga 30 lantmarskalkar t. o. m. Sven Lagerberg (död 1746).⁴ Levnadsteckningarna äro utförliga och välgjorda och vittna om Stiernmans förkärlek för dylikt författarskap. I samband med biografien över Bengt Skytte meddelade Stiernman de *Handlingar, hörande til riks-rådet m. m. baron Bengt Skyttes lefwerne*, som beröra rättegången 1652 mot denne.⁵ Det var ursprungligen Stiernmans avsikt att trycka lantmarskalkarnas historia tillsammans med bihanget till sin edition av Alla riksdagars och mötens besluth (1743), men av skilda orsaker kunde denna plan ej realiseras.⁶

När Stiernman 1743 hugnades med adelskap, räknade man med att erhålla en kompetent person, som var villig att bringa reda i och utgiva Peringskiölds genealogiska samlingar. Visserligen åtog sig Stiernman denna uppgift, men då saken fördes på tal vid Stiernmans introduktion på riddarhuset 1746, visade det sig, att han ej hållit sitt löfte. I stället uppvisade han för riddarhusdeputationen ett påbörjat genealogiskt arbete, som han kallade *Suecia illustris eller thet ädla Sverige*. I slutligt skick skulle dessa adliga genealogier omfatta nio volymer, och Stiernman utfäste sig att ha det hela färdigt till nästa riksdag.⁷

Suecia illustris består nutilldags av 27 digra folianter,⁸ varav 16 volymer (i tvärfolio) utgöras av stamtavlor över ätterna. De övriga 11 volymerna innehålla biografiska upplysningar om ättefäderna m. m. Vi skola först sysselsätta oss med ättartavlorna, den s. k. genealogiska samlingen, som omfattar ung. 2 400 ätter. Redan på 1730-talet hade Stiernman börjat uppläggnigen av detta genealo-

¹ C. F. Mennander, *Aminnelse-tal öfver Anders Anton von Stiernman* (1766), s. 30.

² C. Hillebrandsson Ugglå, *Svea-rikes råds-längd*, 1 (1791), förordet, not. h.

³ UUB: X 131.

⁴ *Det svenska biblioteket*, 3 (1759), s. 1—24, 288—330; 4 (1760), s. 175—199, 317—350; 5: *Bihang* (1762), s. 123—188.

⁵ *Ibid.*, 4 (1760), s. 199—229.

⁶ Stiernman, *Alla riksdagars och mötens besluth*, *Bihang* (1743), förordet.

⁷ SRAP, 15 (1897—1901), s. 134. Jfr F. Wernstedt, *Ur riddarhusgenealogiernas historia* (*Genealogiska samfundets i Finland årsskrift*, 21, 1937), s. 41.

⁸ UUB: X 10—25, 83—93.

giska verk, ty det framgår av ett brev från överstelöjtnanten J. F. Rühl 1738, att denne fått en skrivelse från Stiernman, vari han begärt upplysningar om hans ätt.¹ Det är tydligt, att Stiernman tillskrivit en mängd personer med förfrågningar om deras familj, ty ett flertal svarsbrev finnas bevarade, till största delen från 1750-talets mitt. Det var ej allenast medlemmar av ridderskapet och adeln som tillskrevos; även ofrälse personer ha skickat Stiernman begärda upplysningar. Vidare finns det ett stort antal brev, som ej äro riktade till Stiernman, utan till andra oftast ej namngivna personer, såsom »herr översten», »herr majoren», »högtärade herr broder» o. s. v., vilka förmodligen blivit ombedda av honom att skaffa upplysningar på skilda håll och sedan tillställt honom de erhållna svaren. Alla dessa brev finnas inbundna tillsammans med stamtavlorna. Detsamma är förhållandet med en stor mängd andra handlingar, främst släktutredningar, som hämtats ur riddarhusets samlingar eller annorstädes. Några stamtavlor äro av annan hand än Stiernmans. Ett ättartal, Ekeblads, är ett original av Rasmus Ludvigsson. Vad själva släktöversikterna beträffar, har Stiernman långt in på sena ålderdomen infört rättelser och tillägg. T. o. m. förändringar som inträffat under hans sista levnadsår finnas införda med darrande hand. Det finns likväl en oändlig mängd luckor i ättledningarna, särskilt i fråga om längre tillbaka liggande tider, och för att kunna utgivas av trycket, skulle ättartavlorna ha krävt ett synnerligen omfattande kompletteringsarbete. I motsats till äldre genealoger faller Stiernman ytterligt sällan för frestelsen att konstruera ättartal, som gå tillbaka till sago-tiden.

Att Stiernman vid utarbetandet av dessa genealogier till stor del »plöjde med en annans kalvar» är otvivelaktigt. Efter Peringskiölds död 1720 hade riddarhuset inlöst dennes genealogiska samlingar i avsikt att utgiva dem, men av olika orsaker kunde denna plan endast till ringa del förverkligas. I slutet på 1730-talet konstaterade Rhyzelius, att Peringskiölds verk bestod av endast 255 stamtavlor, resten var försvunnen. Då förmodade man att återstoden fanns i stärbhuset efter assessorn i antikvitetskollegiet Carl Ludvig von Schantz, som anlitats för verkets publicering.² Åtskilliga år hunno förflyta, innan riddarhuset fick tillbaka sin egendom. Var Peringskiölds samlingar dessförinnan verkligen funnos hade man nog sina misstankar om. Tilas förmodade, att de befunno sig »i dens gömmor, som är vahn at brillera med andras arbeten».³ Han hade på riddarhuset förgäves efter-

¹ J. F. Rühl till Stiernman 27/11 1738. UUB: X 20.

² Wernstedt, a. a., s. 37 ff.

³ Tilas till Warmholtz 21/1 1764. UUB: G 322.

sökt dem. Han betraktade det som en märkesdag, då han en gång hemma hos Stiernman förunnats att skåda, dock bara »utan på», »en faselig tiock packa» av Stiernmans genealogier. Dessa ansåg Tilas vara utan tvivel samtidens största, men så hade ju Stiernman »såsom helig wäcktare» över Riksarkivet storartade tillgångar. Han måste dessutom »såsom skarpsynt om tilgångarne utom archivo» haft tillgång till Peringskiölds genealogier. Att detta faktiskt är fallet bevisas av, att han i Suecia illustris på åtskilliga ställen *citerar* Peringskiölds genealogier. Och till yttermera visso veta vi genom ett annat Tilas' brev till Warmholtz, att omedelbart efter Stiernmans död återkommo Peringskiölds samlingar till riddarhuset.¹

Den andra serien av Suecia illustris (X 83—93) utgöres till största delen av en samling avskrifter av sköldebrev. Stiernman har gjort avskrifterna dels efter originalen, dels efter koncepten i riksarkivet. Därjämte har han tillagt en mängd genealogiska utredningar, särskilt där ätteledningen varit osäker. Ej blott de på riddarhuset introducerade utan även de ointroducerade ätterna medtogos i detta arbete. Denna serie av Suecia illustris har Stiernman ej fört så långt fram i tiden som de i det föregående behandlade ättartavlorna. De grevliga och friherrliga ätterna sträcka sig till 1720 med de detta år till sådan värdighet upphöjda ätterna. Grevarna von Hessensteins grevobrev 1742 har likväl medtagits liksom friherrebrevet för Nils von Gedda 1730. Adeln avslutas med de 1731 nobiliserade ätterna.² Det sista bandet av Stiernmans väldiga Suecia illustris utgöres av tvenne 1743 upprättade förteckningar: »Register uppå grefliga, friherliga och adeliga slächter som ej äro på Ridderhuset immatriculerade» samt »Förtekning uppå ridderliga och adeliga slächter i Sverige, hwilka finnas hafwa brukat wedernamn uti det tolfte, trettonde, fiortonde och femtonde seculo. Sammandragen utur mongfaldiga gamla permebref».

Efter Stiernmans död 1765 hembjöd dottern, i enlighet med hans i livstiden uttalade önskan, hans genealogiska samlingar till riddarhuset. Han hade åsatt samlingarna ett pris av 6 000 plåtar (36 000 dlr kmt).³ Ridderskapet och adeln önskade självfallet förvärva dem, och av riddarhusdeputationen fick Daniel Tilas i uppdrag att genomgå och inberätta beskaffenheten av samlingarna. Saken var ganska brådiskande, ty det gick rykten i huvudstaden, att

¹ Tilas till Warmholtz 29/3, 1765. Ibid.

² Sköldebreven för de likaledes detta år nobiliserade ätterna nr 1848—1857 ha felaktigt inbundits i supplementbandet, X 92.

³ Odat. inlaga av Andrietta Catharina von Stiernman. Riddarhusets arkiv: Alle-gater till riddarhusdeputationens protokoll 1765—66.

Stiernmans bibliotek och litterära kvarlåtenskap skulle avyttras till Danmark.¹ Ännu vid jultiden 1765 var fröken Andrietta von Stiernman besluten att sälja Suecia illustris till utlandet, berättar Tilas, såframt hon ej erhöle det begärda priset, 6 000 plåtar.² Tilas' memorial till riddarhusdeputationen i denna fråga är daterat den 28 febr. 1766.³ Det gällde denna gång endast den avdelning av Suecia illustris, som omfattade biografierna över ättefäder och som då bestod av 9 volymer. Tilas framhöll värdet av de genealogiska utredningar, som i stort antal bifogats biografierna, och särskilt det förtjänstfulla i att Stiernman medtagit ointroducerade ätter. En jämförelse mellan Stiernmans samling och riddarhusets egna kopior av sköldebrev utföll till Stiernmans fördel, ty dels hade Stiernman vid avskrivandet av sköldebrev utelämnat alla siratliga vändningar, som hörde till kanslistilen, dels saknade riddarhuset ättartavlor över ointroducerade släkter, och dels hade han skaffat sig tillgång till sköldebrev, vartill inga koncept funnos bevarade. Tilas ansåg det uppenbart, att riddarhuset borde inlösa en sådan samling. Emellertid ansåg han priset för *hela* Suecia illustris vara för högt, för att riddarhuset skulle orka med det, och hade föreslagit fröken von Stiernman 5 000 plåtar, vartill hon likväl ställde sig avvisande. — Att Tilas dröjde så länge med sitt utlåtande oroad fröken von Stiernman. Hon skickade en inlaga, daterad 13 jan. 1766, till riddarhusdeputationen, vari hon närmare utvecklade sina synpunkter på det åsatta priset.⁴ Tilas hade föreslagit 9 000 d. kmt för Suecia illustris och 21 000 d. kmt för ättartavlorna. Fröken von Stiernman androg nu, att hon levt i den säkra tron, att riddarhuset bestämt sig för förvärvet av den s. k. genealogiska samlingen till det av henne önskade priset, 24 000 d. kmt. Hon erinrade om att Peringskiöld en gång i tiden fått 1 000 rdr specie för sina genealogier, som dock varit så ofullkomliga i flera avseenden. Hennes salige fader hade med sina genealogier dragit ridderskapet och adeln »utur det mörker hwaruti det förut legat». För Suecia illustris-samlingen begärde hon 12 000 d. kmt. Hon förklarade sig villig att gå med på anstånd med betalningen, om blott hon nu finge 12 000. På det resterande beloppet ville hon ha 6 % ränta. Trots ridderskapets och adelns benägenhet att förvärva samlingarna omöjliggjordes detta genom det höga priset och bristen på härför erfor-

¹ N. R. Brocman till J. Langebek ²²/₃ 1765. Khvn: Kongel. Bibl.: Ny Kgl. Saml. N° 2041.

² Tilas till J. H. Lidén ²²/₁₂ 1765. UUB: G 151 a.

³ Riddarhusets arkiv: Allegater till riddarhusdeputationens protokoll 1765—66. Tilas' memorial finns också i avskr. i UUB: W 604.

⁴ Ibid.

derliga medel i riddarhuskassan. I ett nytt utlåtande av Tilas om Stiernmans samlingar, daterat 10 jan. 1767,¹ framhåller han, att de framställningar han gjort om köp, visserligen mycket väl upptagits av riddarhusdeputationen, men strandat på de redan beslutade reparationerna av riddarhuset och fullbordandet av Gustaf Vasas staty, varigenom ekonomin ej tillät ett sådant köp. I denna senare inlaga betonar Tilas nödvändigheten av att finna en utväg, så att samlingarna komme att bevaras på ett ställe, där de kunde ställas till forskningens tjänst. Som en lämplig förvaringsort hade Tilas tänkt sig Uppsala universitetsbibliotek, ty i brev till Lidén 1765 framhöll han, att om riddarhuset ej mäktade med köpet, borde akademien besluta sig för samlingen.²

De ofta yppade farhågorna, att Stiernmans böcker och handskrifter skulle gå till utlandet, närmare bestämt Danmark, besannades lyckligtvis ej. I februari 1766 kunde Tilas i förtroende meddela Warmholtz, att han hyste vissa förhoppningar om, att Stiernmans böcker och papper skulle bevaras inom riket och att de nog skulle komma i händer, som förstode att använda dem, även om samlingarna inte blevo lättillgängligare än tillförne.³ Och ett par månader senare hugnar han Lidén med underrättelsen, »at Doctor Celsius kryper i fröken Stiernman. . . s famn, och hennes biblioteque i Doctor Celsius; det är en dags sanning, och dermed är den lärda skatten, som jag hoppas, för alle tider conserverad i Riket».⁴ Det var kyrkoherden i Jakobs församling i Stockholm, sedermera biskopen i Lund Olof Celsius, som friat och fått ja. Malicen påstod, att det snarast var Stiernmans bibliotek han friade till.⁵ Den 18 maj 1766 stod bröllopet.

Riddarhuset hade således av brist på medel måst avstå från förvärvet av Stiernmans genealogiska samlingar. Emellertid gjorde sig Celsius tämligen snart av med dem. 1769 vände han sig till universitetskanslern, kronprins Gustaf, och erbjöd samlingarna åt Uppsala universitet. Priset var nu 18 000 d. kmt. Den 4 mars s. å. behandlades frågan i akademiska konsistoriet, varvid en skrivelse från professor Georgii, som vid detta tillfälle var förhindrad att infinna sig, upplästes.⁶ I sin inlaga framhöll Georgii, att han mycket väl kände till dessa samlingar; som han flera gånger sett hemma hos Stiernman och

¹ Avskrift i UUB: W 604.

² Tilas till Lidén ²³/₁₂ 1765. UUB: G 151 a.

³ Tilas till Warmholtz ¹¹/₂ 1766. UUB: G 322.

⁴ Tilas till Lidén ³/₄ 1766. UUB: G 151 a.

⁵ »Doct. Celsius är nyl. förlofwad med fröken von Stiernman, således har bibliotheket skaffat denna 33åra mön en man.» J. K. Stricker, Strickerska klubbens brevväxling, ¹⁹/₈ 1766. KB: Ep S 52: 14.

⁶ Uppsala universitets arkiv: Acta consistorii, 1769 ⁴/₃.

som han även för egen räkning fått använda. Det skulle enligt Georgii vara en obotlig förlust, om universitetet lät detta tillfälle att förvärva en så värdefull samling gå sig ur händerna. Man borde ej låta avskräcka sig av det höga priset, ty Georgii ansåg det troligt, att Celsius ej vore ovillig att sälja samlingen på avbetalning. Konsistoriet beslöt att hos Celsius efterhöra möjligheterna att på ett dylikt sätt förvärva samlingen.¹ Två dagar därefter anmälde rektor i konsistoriet, att han och professor Berch hört sig för hos Celsius om betalningsvillkoren. Celsius hade gärna gått med på att avyttra samlingarna på avbetalning och hade därtill förbundit sig att som gåva överlämna den ytterst sällsynta boken *Dialogus creaturarum moralizatus*. Under förutsättning av kanslerns gillande beslöt man att inköpa Stiernmans genealogiska samlingar på angivna villkor, varvid universitetsbiblioteket skulle ur sin kassa bidra med 6 000 d. kmt. De resterande 12 000 skulle erläggas av räntekammaren.² Kanslerns brev, varigenom affären godkändes, är daterat 30 mars 1769.³ I juni och juli månader detta år vistades bibliotekarien, Birger Frondin, i Stockholm, där han hos Celsius inventerade de för så högt pris förvärvade samlingarna, som sedan sjövägen hemfördes till Uppsala.⁴ Den sista avbetalningen erlades 1772, och i januari detta år begav sig Frondin än en gång till Celsius, dels för att efterforska handlingar, som ev. hörde till de genealogiska samlingarna, dels för att nu avhämta den stora dyrgripen, *Dialogus creaturarum*.⁵

Stiernmans genealogiska forskningar rörande den svenska adeln buro frukt i hans *Matrikel öfwer Swea rikets ridderskap och adel, uppå des begäran wid 1751. års riksdag, utgifwen med historiska och genealogiska anmärkningar*. Att ridderskapet och adeln önskade en matrikel berodde bl. a. på, att en tryckt sådan i hög grad skulle kunna avhjälpa de svårigheter, som uppstodo vid tvisterna på riddarhuset angående huvudmannarätten vid riksdagarna.⁶ Visserligen blev Stiernmans matrikel i den form den fick säkerligen ej ett sådant rättesnöre, som ridderskapet och adeln tänkt sig, men den blev dock för lång tid framt av mycket stort värde.

Titelbladen till matrikelns tvenne delar bära tryckåren 1754 och 1755. Arbetet utkom emellertid ej i sin helhet angivna år, utan utgavs arkvis.⁷ Redan 1752 synas några ark ha utsläppts, efter vad

¹ Uppsala universitets arkiv: Akad. konsistoriets protokoll 1769 4/s.

² Ibid. 1769 4/s.

³ Uppsala universitets arkiv: Kunga- och kanslersbrev, 1769 20/s.

⁴ UUB:s arkiv: E 7.

⁵ Ibid.

⁶ H. Valentin, *Frihetstidens riddarhus* (1915), s. 142 f.

⁷ Stockholms historiska bibliotek, 1 (1755), s. 231.

som framgår av Stiernmans eget yttrande i matrikeln.¹ Andra delen förelåg ej i fullständigt skick förrän 1758 att döma av en anmälan i Den Swenska Mercurius, vari det heter att volymen nyligen blivit färdig.² Verket inledes på övligt sätt med latinska hyllningsdikter av Rhyzelius, Henrik Andreas Löfvenskiöld, Andreas Nicander och Josef Israelsson. Rhyzelius fick genom anspelningar på Stiernmans författarverksamhet tillfälle att i noterna till sin hyllning uppräknade viktigaste av Stiernmans dittills utgivna skrifter.

Vad själva uppställningen av matrikeln angår, förtecknar Stiernman först de grevliga ätterna, därpå de friherrliga och till sist ridders- och adelsmän, allt i nummerföljd. Matrikeln är närmast ett biografiskt verk över de personer, som på riddarhuset tagit introduktion; visserligen anför Stiernman i den mån det varit honom bekant ättens ursprung och stamfader, men huvudsaken är dock *introducendus'* levnadsöden. Ett verkligt genealogiskt arbete över hela den introducerade svenska adeln utkom först mer än hundra år senare, då Gabriel Anrep utgav sina ättartavlor. Stiernmans matrikel förtecknar de ätter som introducerats t. o. m. 1752, inalles 86 grevliga, 237 friherrliga och 1 954 adliga ätter. Till de 1 560 sidor, som den egentliga matrikeln består av,³ kommer en avdelning rättelser och tillägg om 60 sidor, en förteckning över källor och litteratur om 54 sidor samt slutligen ett alfabetiskt register över ätterna. Av intresse är den vidlyftiga käll- och litteraturförteckningen. Först uppräknar Stiernman de otryckta arbeten han rådfrågat. Här märkas främst 2 000 sköldebrev i original eller koncept, vidare 500 folianter av riksregistraturet från 1520, som han genomgått blad för blad. Ett stort antal kyrkors »merkvärdigheter» förtecknas. Dessa erhöll Stiernman från prästerskapet, som han tillskrivit med begäran om upplysningar om gravvårdar, epitafier, fanor m. m. i kyrkorna. De på sådana minnesmärken bevarade uppgifterna om namn, födelse- och dödsår, giftermål och barn och annat voro naturligtvis av olika källvärde, men ej sällan viktiga. För Finlands vidkommande skedde insamlingen av dessa uppgifter genom Åbo domkapitels försorg, hos vilket Stiernman gjort en skriftlig anhållan om saken.⁴ Redan innan han fyllt 20 år hade Stiernman själv i ett arbete om Strängnäs domkyrka samlat en mängd genealogiska uppgifter. I förteckningen över otryckta källor i adelsmatrikeln

¹ Vol. 2, rättelser s. XLIII.

² Den swenska Mercurius, 1758, april, s. 1259.

³ Sista sidan felaktigt paginerad 1558.

⁴ År 1882 utgav R. Hausen Prästerskapets redogörelser om forntida minnesmärken i Finlands kyrkor, samlade af A. A. von Stiernman. Häri avtrycktes alla de uppgifter Stiernman erhållit från Finland.

upptager han två egna verk, nämligen Bibliotheca suiogothica och Strengnäs domkyrkios historia.¹ Av äldre genealogers återopade arbeten märkas sådana av Rasmus Ludvigsson, Peder Månsson Utter, Johannes och Andreas Bureus, Olof Broman och Joh. Peringskiöld. Den senares ättartavlor specificeras. I stor förbindelse bör Stiernman ha stått även till Rhyzelius, vars »Continuerad matrikel öfwer Swea- och Giötha rikes riddarskap och adel» han anför bland källorna.² Rhyzelii matrikel är uppställd på samma sätt som Stiernmans, men är ej så utförlig. Den sträcker sig till år 1743 för grevliga ätter och till 1746 för friherrliga och adliga ätter. Förteckningen över de tryckta skrifter, som Stiernman använt för matrikeln, upptager över 1 000 titlar, till allra största delen likpredikningar.

Med vilka stora förväntningar man motsåg Stiernmans matrikel framgår bl. a. av ett brev 1754 från assessor Gustaf Bonde på Säckestad i Västergötland, vilken av en vän i Stockholm underrättats om att tryckningen påbörjats. Bonde skyndade sig att tillskriva Stiernman, varvid han uttryckte sin fägnad över att verket snart skulle se dagens ljus och dessutom meddelade han Stiernman en del påpekanden angående det olämpliga i att blanda ihop den forna andra klassens råds- och riddarefamiljer med den vanliga adeln, vilket skett i von Schantz' 1731 utgivna handmatrikel.³ Året därpå skickade Bonde en lång promemoria och några dagar senare en komplettering till rättelser och tillägg till matrikelns första del.⁴ Han bad Stiernman gunstigt upptaga dessa påpekanden och beklagade, att hans klena hälsa hindrade honom att muntligen få diskutera hithörande problem. Endast i ett par fall brydde sig Stiernman om att bland rättelserna införa Bondes många observanda. Han var alltför mån om sin värdighet för att med jämnmod kunna bära en om ock hovsam kritik.

Redan innan första delen hunnit i sin helhet utkomma, lämnades i Lärda tidningar ett prov på arbetets karaktär, och Stiernman prisas för sin »oförtrutna flit och makalösa insigt i våra gamla svenska

¹ Den fullständiga titeln på detta senare verk är »*Inscriptiones insignium gentilitiorum, epitaphiorum, lapidum sepulchralium, quæ in templo cathedrali Stregnesiensi habentur. Maxime memorabiles, atq. notatu digniss: Anno MDCCXIV per A. A. S.*» Långt senare har Stiernman supplerat namnet och utsatt årtalet 1713. Arbetet är numera inbundet tillsammans med hans samlingar av inskriptioner från kyrkor i Sverige och Finland (UUB: S 23). Det prydligt skrivna manuskriptet om Strängnäs domkyrka utgör en förteckning över och beskrivning av alla domkyrkans »märkvärdigheter». Det är försett med många marginalanteckningar av Stiernman från senare tid, alla utvisande sambandet med adelsmatrikeln.

² Se härom Wernstedt, a. a., s. 40, not. 1. Exemplar även i UUB: X 94, 95.

³ Gustaf Bonde till Stiernman ²²/₈ 1754. UUB: G 265.

⁴ Bonde till Stiernman ²¹/₄, ²⁷/₄ 1755. Ibid.

handlingar».¹ I Stockholms historiska bibliotek framhöll Gjörwell, att Stiernmans uppgifter näppeligen kunde betvivlas, eftersom han hade tillgång till rikets alla handlingar.² Men meningarna om Stiernmans ofelbarhet voro delade. I själva rådsammaren försäkrade Höpken 1765, att Stiernman i sin matrikel gjort sig skyldig till många felaktigheter.³ Ät i ett arbete som detta undvika felaktigheter var naturligtvis ogörligt, vilket också Gjörwell påpekade i sin anmälan av andra volymen.⁴ I en recension av del 1 i *Nova acta eruditorum* efterlystes en litteraturförteckning, vilken brist ju Stiernman reparerade i andra delen.⁵ Sven Lagerbring framhåller på tal om litteraturförteckningen, hur önskvärt det varit, att Stiernman i matrikeln och Hövdingaminnets åstadkommit en utförlig bevisföring.⁶

Att matrikeln var behäftad med felaktigheter framgår mer än tydligt av ett uttalande av Daniel Tilas. Denne hade efter Stiernmans fränfalle invalts i riddarhusdirektionen såsom genealogiskt sakkunnig. Som sådan fick han orsak att ingående sysselsätta sig med matrikeln. Han blev alltmer förargad på detta verk, och till slut utbrister han i ett brev till Lidén: »Men före juhl kom mig en stor raptus uppå, hvartil jag af en stor hop saker i riddarhusdeputation blef retad. Jag begynte mera än förr remarqvera, huru gräseliga von Stiernman rasat til vägs med sin historiska matrickel. Jag ondgiordes i 2 dagar. Änteligen beslöt jag at radicitus arbeta ut de novo en ny matrikel och sielf gå igenom protocollerne ifrån äldsta tiden. Jag har hela helgen natt och dag arbetat och hunnit ongefer 300 numrer. Men jag baxnar före, huru von Stiernman skenat utan anledningar, tvärt emot all sanning, och jag tror, at han drömt en hoper. Så länge protocoller bestå och böra äga vitsord, kan jag säga, at han som en lögnare fälats fram.»⁷ Lika skarp i omdömet om matrikeln, och Stiernmans författarskap överhuvud, är assessor Samuel Gagnerus.⁸ Han fann matrikeln vara både ofullständig och opålitlig. Han förevitade Stiernman att okritiskt ha tagit för gott allehanda spekulationer av äldre genealoger. Gagnerus kände också till Tilas' granskning av Stiernmans matrikel och omtalade att ett interfolierat exemplar med Tilas' rättelser och tillägg fanns på riddarhuset.⁹

¹ Lärda tidningar, 1754, nr 89.

² Stockholms historiska bibliotek, 1755, 3:e st., s. 231 ff.

³ SAT, 2 (1889—1897), s. 28—29. Jfr Valentin, a. a., s. 142.

⁴ Den svenska Mercurius, 1758, april, s. 1259 ff.

⁵ Nova acta eruditorum, 1756, s. 27 ff.

⁶ S. Lagerbring, Swea rikes historia, 2 (1773), företalet, § 14.

⁷ Tilas till Lidén ²/₁ 1772. UUB: G 151 d. Jfr Valentin, a. a., s. 143.

⁸ S. Gagnerus till S. Älf ¹⁴/₇ 1780. UUB: G 350 h.

⁹ Exemplar med rättelser och tillägg äro ganska vanliga. I UUB exempelvis av M. von Celse (E 94) och i W 887—894.

År 1756 utkom en stamtavla över ätten Coyet, uppgjord av kaptenen Wilhelm Julius Coyet. I denna ättartavla beskylldes Stiernman för att ha lämnat osanna uppgifter om ätten i sin matrikel. Härom utspann sig nu en fejd, i vilken Stiernman på ett övertygande sätt hemförde segern. I rättelserna till matrikeln (vol. 2, s. XLIII) berättar han om upprinnelsen till tvisten. En dag i oktober 1752 hade kapten Coyet uppsökt Stiernman och överlämnat en stamtavla över sin ätt. Ungefär ett halvår senare hade Coyet skickat ett tillägg.¹ Meningen var naturligtvis, att Stiernman skulle begagna sig av dessa handlingar för adelsmatrikeln. Stiernman meddelade emellertid i denna det resultat, vartill han själv kommit i sina forskningar om ättens ursprung. Vid ett sammanträffande med Coyet hade han för denne påpekat åtskilliga misstag, men icke desto mindre uraktlät Coyet att i den 1756 utgivna ättartavlan iakttaga åtskilliga av dessa Stiernmans fullt befogade anmärkningar. I matrikeln (s. 142) uppger Stiernman den förste Coyet i Sverige ha varit guldsmed och sedermera myntmästare i Stockholm i slutet av 1500-talet. Detta, att han varit guldsmed, förtröt kapten Coyet, som i sin ättartavla bestämt tillbakavisade ett dylikt påstående. Likaså hade Stiernman i matrikeln (s. 440) sagt, att de 1649 adlade herrarna Coyets fader, Julius Juliusson Coyet, varit styckgjutare i rysk tjänst, vilket Stiernman funnit bestyrkt av ett officiellt ryskt aktstycke till svenska diplomater i Ryssland. Kapten Coyet hade däremot påstått att Julius Juliusson Coyet ingalunda varit styckgjutare utan ingenting mindre än generalfälttygmästare.

Så stod frågan, då en anonym insändare² uppträdde i Svenska Mercurius i december 1756.³ Denne begärde av Stiernman upplysningar angående den av kapten Coyet utgivna stamtavlan i tvenne punkter. Först ville insändaren ha reda på, hur Stiernman visste, att den förste Coyet i Sverige varit guldsmed. Kapten Coyet, framhölls det, hade knappast någon anledning att taga så illa vid sig för den sakens skull, ty myntmästare hade fordom ofta tillika varit guldsmeder. Det var ej något ohederligt att vara guldsmed. Den anonyme författaren pekade på herrarna Grill, som sannerligen voro lika aktade som herrarna Coyet, men som trots gammalt adelskap ej skämdes för, att deras farfar varit silversmed. Den andra frågan var av mer invecklad natur. I den Coyetska stamtavlan uppgavs, att den förste

¹ Denna stamtavla och tillägget finnas i UUB: X 12.

² Warmholtz uppger i Bibliotheca historica sveo-gothica, nr 7018, att författaren var Carl Reinhold Berch.

³ S. 361 ff.

friherren Coyet i England blivit »Knight Baronet».¹ I förteckningen över innehavare av denna värdighet hade insändaren ej kunnat finna någon Coyet, men nästan värre var, att stamtavlans författare i en not uppgivit att värdigheten var ärftlig och därmed förlänat den åt descendenterna till den förste innehavaren. Insändaren slutade med en anmärkning, vari Peter Julius Coyets laglighet som riddare av strumpebandsorden drogs i tvivelsmål, eftersom värdigheten förlänats av Cromwell och icke av en regerande konung. Innan Stiernman hunnit tillfredsställa vetgirigheten hos denne insändare, tog kapten Coyet till orda, likaså i Svenska Mercurius.² Han var visserligen inte åtspord, men kunde ej låta bli att säga några ord, då saken rörde honom själv och då insändaren indirekt vänt sig mot honom. Att besvara de två huvudfrågorna, om guldsmeden och om »Knight baronet»-värdigheten, överlät han likväl åt Stiernman. Vad han ville ha sagt var, att hans uppgifter i ättartavlan voro grundade på dokument i original och sådana säkra underrättelser, som han ansåg sin kritiker för svag att vederlägga. Avsikten med stamtavlan var att förekomma oreda längre fram i tiden. Beträffande jämförelsen mellan Grillar och Coyetar ansåg kapten Coyet insändaren vara inkompetent att döma därom. Angående Peter Julius Coyets riddarvärdighet av strumpebandsorden hade kapten Coyet meddelat den utan några som helst kommentarer. Att Cromwell förlänat honom värdigheten hade ej uteslutit, att han sedan alltid kallats riddare i alla officiella skrivelser från Sveriges konungar.

Inte förrän i april 1757 hade Stiernman sitt *Svar på anmärkningarna om Coyettiska ätten* färdigt att införas i Svenska Mercurius.³ Först tog han upp frågan om källan för sitt påstående, att den förste svenske Coyet varit guldsmed. Hans bevis härför är, att Johan III 1571 utfärdat fullmakt för Julius Coyet att vara hans guldsmed. I ett konungens brev följande år talas om den franske guldsmeden Julius Coyet. Stiernmans källa härvidlag var riksregistraturet. Och därmed var kapten Coyets påstående i ättartavlan, att mästare Julius icke varit guldsmed, tillintetgjort. Vad sedan frågan om friherre Wilhelm Julius Coyets och hans efterkommandes värdighet av »Knight Baronet» beträffar, ansåg Stiernman, att den anonyme insändaren så grundligt utrett den saken, att han hade föga att tillägga. Om han verkligen blivit »Knight Baronet», borde ordensbrevet kunna uppvisas eller en vidimerad avskrift kunna anskaffas från England. Be-

¹ En felaktig beteckning, eftersom knight och baronet äro två olika värdigheter.

² 1757, mars, s. 589 ff.

³ 1757, april, s. 653—663.

träffande den Coyet, Julius Juliusson, som Stiernman i sin matrikel uppgivit vara styckgjutare i rysk tjänst, vilken uppgift kapten Coyet indignerat tillbakavisat med påstående, att han varit överste vid artilleriet och senare generalfälttygmästare, hade Stiernman i matrikeln hänvisat till ett ryskt aktstycke i riksarkivet. Detta meddelade han nu i kungl. translators översättning, och det framgår därav, att styckgjutaren Julius Coyet 1629 kommit till Ryssland för att tjäna tsaren med sin styckgjutarekonst, »dock icke såsom öfwerste», vilket han aldrig varit, ännu mindre generalfälttygmästare. Stiernman undrade för övrigt, var denne Julius Coyet skulle ha inhämtat några militära kunskaper, han som förut varit guldsmed och myntmästare. Kapten Coyet hade uppgivit i sin stamtavla, att Julius Coyet av översten Alexander Leslie fått ett kontrakt, daterat Stockholm den 3 dec. 1629, vari Leslie antog honom som överste vid artilleriet hos hans tsariska majestät. Vid denna tidpunkt befann sig Leslie i Stralsund, vilket Stiernman kunde bevisa. Stiernman trodde för sin del, att Julius Coyet varit överste styckgjutare, vilket var något helt annat än artilleriöverste, och han konstaterade, att kapten Coyet ej gjort något försök att bevisa sitt påstående, att Julius Coyet även varit generalfälttygmästare. I rättelserna och tilläggen till matrikeln¹ framlade Stiernman ännu flera bevis för sina påståendens riktighet, liksom han ytterst ingående nagelför kapten Coyets ättartavla i övrigt. Här skall endast nämnas, att kapten Coyet sagt, att den förste svenske Coyet redan i unga år, innan han begav sig till Sverige, studerat alkemi. Av en guldsmed i Antwerpen och en jude i Portugal, båda alkemister, hade han inhämtat så mycken visdom, att han blivit en av de mest framstående alkemisterna. Han kunde bereda lapis philosophorum och hade skrivit många böcker i ämnet. Härtill anmärkte Stiernman: »Men kiäre, ehwarest finnas de? Det torde både för min okunnighet, och kanske andra lärdares under rättelse wara angenämt, om herr capitaine detta med något trowärdigt bewisa wille, hälst som uti den år 1727. in 8:to tryckta Bibliotheca chemica, ingen Coyet nämnes: hade han kunnat bereda lapis philosophorum, så hade hans son, kanskie intet behöft att blifwa guldsmed?»² Därmed var saken klar för Stiernmans del, trots ett löfte (i rättelser och tillägg, s. LX) att återkomma. Kapten Coyet teg visligen, men blev ännu en gång utsatt för närgången kritik i Svenska Mercurius av en insändare, som kallade sig »Swensk Skåning».³

¹ S. XLIII ff.

² Matrikeln, rättelser och tillägg, s. XLVI.

³ Den svenska Mercurius, 1758, jan., s. 804 ff.

År 1756 utgav Stiernman *Den ädle och wälborne Munck-slächtens ättar-tal af Fålkulla, uppsatt på begjæran*. Samma år hade magister Jonas Bång likaledes upprättat en stamtavla över ätten, men fått den refuserad på grund av dess ofullständiga uppgifter.¹ När Stiernman erhöll uppdraget att trycka ett ättartal, fick han förmodligen samtidigt en avskrift av Bångs,² och i sitt eget arbete gick han i noterna mycket hårt åt Bång, som beskylldes för att ha sökt föra allmänheten bakom ljuset genom allehanda osanningar. Av de till stamtavlan hörande sex anmärkningarna äro fem riktade mot Bång. I Swenska Mercurius 1756 lästes en kort anmälan, vari anmärkningarna mot Bång omnämndes.³ Denne författade då ett svar, avsett att publiceras i tidskriften. När Gjörwell fått denna inläga, har han, som annars var så liberal mot olika insändare, tydligen börjat hysa tvivel om lämpligheten av dess publicering. I varje fall lät han Stiernman taga del av den, ty denne har gjort en avskrift.⁴ Till en början framhöll Bång, att han upprättat stamtavlan »på trägen anmodan». Stiernman beskylldes för att ha plagierat hans arbete, så gott som ord för ord. Stiernman hade påstått, att Bångs beskrivning av sköldemärket var en ren fantasi. Bång framhöll, att det fanns två något olika vapen och att det ena fanns i Pargas kyrka, där det 1672 avritats av Elias Brenner, åberopat av Peringskiöld i en marginalanteckning i dennes stamtavla över ätten Munck af Fulkila. Bång styrkte sin uppgift att en av de äldsta ättmedlemmarna, Påfvel Andersson, varit munk — vilket Stiernman förnekat — med att hänvisa till Erik Dahlbergs ättebok över finska och baltiska släkter, vilken han ansåg vara av minst lika stort värde som källa som den av Stiernman citerade Olivecrantz' ättebok, om en sådan överhuvud existerade. Några andra anmärkningar att han sammanblandat olika personer, skyllde Bång på otillfredsställande källor, och insinuationen om hans klena insikter i heraldiken föranledde honom att ge Stiernman en gliring för de många felaktigheterna i den tryckta adelsmatrikeln. Stiernman vidtog omedelbart åtgärder för motbevis. Han skrev till fältväbeln Lorentz Anders Munck på Hirsjärvi gård och fick i brev från denne bekräftat, att Bång ingalunda upprättat sin stamtavla på »trägen anmodan».⁴ Ingen hade anmodat honom därom, i stället hade han på egen begäran fått Muncks tillstånd. En tvist på riddarhuset mellan denne Munck och majoren Hans Jacob Munck angående huvud-

¹ L. A. Munck till Stiernman 7/8 1757. UUB: X 18.

² Nu i UUB: X 18.

³ Den swenska Mercurius, 1756, okt., s. 261.

⁴ L. A. Munck till Stiernman 7/8 1757, ibid.

mannarätten hade enligt Bång slitits genom hans ättartavla. Munck meddelade Stiernman, att den tvisten var avslutad långt innan Munck blivit bekant med Bång. Vidare skaffade sig Stiernman ett intyg av assessorn i antikvitetsarkivet Carl Hagelberg,¹ vilket tydligen var avsett att i sin helhet publiceras i Svenska Mercurius. Därav framgick, att det av Bång omnämnda sköldemärket, som avritats av Brenner i Pargas kyrka, icke existerade bland Brenners i antikvitetsarkivet förvarade teckningar av finska kyrkliga inventarier. Ej heller fanns det i Peringskiölds ättartavla någon anteckning i marginalen, som Bång påstått, och Peringskiöld beskrev vapnet i överensstämmelse med adelsbrevets ordalydelse, vilket Stiernman i sin helhet avtryckt i sina anmärkningar. Till slut intygade Hagelberg, att han sett den av Bång betvivlade Olivecrantz' släktbok, och att de uppgifter i den, som Stiernman åberopat, återfunnos på sidan 123. Stiernman var således väl beredd, för den händelse Bångs inlaga komme att publiceras. Så blev emellertid ej fallet, och Stiernman hade således ingen anledning att inför offentligheten framlägga bevisen för sina anmärkningar mot Bång. — Stiernman varnar i stamtavlan för att sammanblanda ätten Munck af Fulkila med ätten Munck af Sommarnäs. Detta är just vad Stiernman själv gjort sig skyldig till. Han har ej sett sig för tillräckligt noga, när han upprättat stamtavlan, utan inkorporerat Munckarna af Sommarnäs så grundligt, att de kommo att bli den äldsta grenen i ätten Munck af Fulkila.² Det var alltså med en Munck af Sommarnäs han korresponderade, när han »på begäran» uppgjort Munck af Fulkilas ättartal.

Slutligen må några biografiska småsaker av Stiernmans hand omnämnas. Med anledning av en uppsats i Svenska Mercurius 1758³ om den lärde svenske konvertiten Jacob Hunterus och hans brevväxling lämnade Stiernman en redogörelse för Hunterus' släkt och kunde också beskriva hans utseende med ledning av ett porträtt, som han hade i sin ägo.⁴ — Andra små tidskriftsbidrag från denna tid äro ett meddelande om ätten Björnberg, vars adelsbrev avtryckes,⁵ och ett utdrag ur änkedrottning Maria Eleonoras personalier.⁶ Som en illustration till »yppighetens historia» lät han i Nya svenska biblioteket avtrycka drottning Gunilla Bielkes brev om hennes svåger greve Sten Gustafssons (Tre rosor) sjukdom och död 1590 till följd av

¹ UUB: X 18.

² Jullij Ramsay, Frälseläkter i Finland intill stora ofreden (1909), s. 287.

³ 1758, jan., s. 781 ff.

⁴ Den svenska Mercurius, 1758, juli, s. 40 ff. Det var för övrigt på tal om denne Hunterus, som Gagnerus kom in på sin ovan nämnda kritik av Stiernman.

⁵ Ibid., 1758, aug., s. 155 ff.

⁶ Ibid., 1758, sept.: Bihang, s. 400 ff.

omåttligt förtärande av vin och öl vid ett gästabad.¹ Som kommentar till brevet meddelade Stiernman en utredning på 14 sidor om ätten Tre rosor.

År 1763 utkom i Åbo en akademisk dissertation av Johan Lindwall om godset Bergkvara i Småland. Stiernman levererade en fruktansvärd kritik av detta »historiska missfoster», vari på »sexton rader begås femton grofva historiska osanningar».² Det var främst författarens framställning av Trolleättens historia, som väckte Stiernmans vrede.³ Den olycklige Lindwall hade inte ens kunnat läsa rätt innantill i Stiernmans matrikel, vilket denne förmodade bero på författarens oförmåga att begripa en tydlig svensk mening, eller också hade han läst »med andras ögon i dunckelt månsken». Så granskar Stiernman avhandlingen sida upp och sida ned och visar Lindwall hur det skall se ut, när en kunnig historiker för pennan. Även en avhandling om Pedersöre socken av Hans Henrik Aspegren fick i samma recension en släng av slevan, men här inskränkte sig Stiernman till en hovsam komplettering av kyrkoherdelängden.

Efter Stiernmans död utkommo hans *Anmärkingar om några lärda och namnkunniga svenska fruentimmer*.⁴ Mennander omtalar, att Stiernman författat ett »Gynæceum Sveciæ literatum».⁵ Manuskriftet saknades vid bouppteckningen och befanns enligt bibliotekskatalogen vara utlånat, tydligen utan anteckning om låntagare, ty i Inrikes tidningar 4/7 1765 efterlystes arbetet. Det skulle återställas till kamreraren Lidner i Kammarkollegium. Huruvida manuskriftet någonsin återkommit till stärbhuset är ovisst. I varje fall finns det ej upptaget i katalogen över Celsii handskriftsdonation, i vilken Stiernmans handskrifter ingingo.⁶ I Biographiskt lexicon uppgives,⁷ att Stiernman efterlämnat ett dylikt manuskript. Det enda Gynæceum Sveciæ literatum, som nu finns bevarat av Stiernmans hand, är ett tresidigt utkast, som består av en förteckning över namnkunniga svenska kvinnor, till antalet 45 st.⁸ Bland dessa befinner sig Hedvig Charlotta Nordenflycht, som på Stiernmans uppmaning skrev en den 17 aug. 1745 daterad självbiografi, avsedd för Gynæceum Sveciæ literatum. Några månader efter hennes död lät Stiernman publicera

¹ Nya svenska biblioteket, 2 (1763), s. 11 ff.

² Ibid., s. 259 ff.

³ Lindwalls avh. synes ej vara uppmärksammat i P. Sjögren, Släkten Trolles historia intill år 1505 (1944).

⁴ Stockholms magasin för 1780, s. 207—222, 247—254.

⁵ Mennander, a. a., s. 33.

⁶ UUB:s arkiv: M 7.

⁷ Bd 16, s. 34.

⁸ UUB: i U 230.

hennes självbiografi,¹ som slutar med en versifierad hyllning till honom.² Det i Stockholms magazin offentliggjorda partiet av Gynæceum Sveciæ literatum kan ej vara utformat av Stiernman själv, ty däri beröras förhållanden, som inträffat efter hans död.³ Det heter inledningsvis, att så länge manuskriptet är utgivet, kunde det följande, som *händelsevis* upptecknats i ämnet, vara av intresse för läsarna. Det ser alltså ut, som om en person, kanske den som lånat det efterlysta manuskriptet, haft tillgång till Stiernmans handskrift och bearbetat det parti, som nu trycktes. Avsnittet består av 23 biografier, de flesta mycket kortfattade, öfver svenskor som gjort sig kända inom olika områden.

Under sin resa i Sverige vid 1750-talets mitt avlade Jacob Langebek flera besök hos Stiernman, vars stora samlingar i fråga om böcker och handskrifter mäktigt imponerade på den danske lärde. Langebek vitsordade Stiernmans ovanliga arbetsförmåga och den snabbhet som utmärkte honom i arbetet. Men han hade också ett bestämt intryck av, att denna brådska inverkade oförmånligt på hans uppgifters tillförlitlighet.⁴ Hur Tilas och andra reagerade vid närmare granskning av Stiernmans genealogier har ovan kommit till synes. Hans arbeten av detta slag ha ersatts av nyare, moderna verk. Även om Stiernmans samlingar stundom rådfrågas, äga de numera knappast något värde för forskningen. Av hans rent biografiska arbeten har endast Hövdingaminnnet fortfarande sitt givna värde, även om dess uppgifter i många fall — särskilt för äldre tidsepoker — böra användas med viss försiktighet.

¹ Svenska Mercurius, 1763, aug., s. 591 ff. Om ett intermezzo i samband med tryckningen av denna självbiografi se J. Kruse, Hedvig Charlotta Nordenflycht (1895), s. 311 f.

² I något ändrad form tryckt i hennes Qwinligt tankespel för åren 1746 och 1747 [1747], s. 59 f.

³ I biografien över Ebba Brahe talas det om den 1768 tryckta berättelsen om hennes förhållande till Gustaf II Adolf. Beträffande Ulrika Juliana Brahe och Aurora Königsmarck hänvisas till Berchs 1777—1781 utg. Svenska herrars och fruars skådepenningar.

⁴ Breve fra Jacob Langebek, udg. ved H. Fr. Rørdam (1895), s. 196 f., 206.

Peder Svenssons i Vibberboda släkt och Johan Stiernhöök.

Av Gunnar Ekström.

I en uppsats om Peder Svensson i Vibberboda och hans ättlingar¹ har Karl Trotzig lämnat en sammanfattande och kompletterande redogörelse för traditionen på detta område. Peder Svenssons barn skulle, »såvitt man vet», vara fyra, nämligen Olof, Peder, Jöns och en dotter. Olof skulle ha varit Gustaf Vasas hovpredikant och dött som kyrkoherde i Hedemora. Sonen Peder Pedersson, gift till Vikmanshyttan, skulle, »såvitt man känner», haft tre barn: Carolus, Olaus (Johan Stiernhööks fader) och Christina. Trotzig godtager tydligen utan vidare denna tradition såsom tillförlitlig.

Den är dock relativt sen. Vi möter den tidigast under 1700-talet. När Petrus Uglya i sin gradualdissertation 1734² uppställer Series pastorum för Hedemora, sätter han som den tionde »Dn. Olaus Petri Wibberbonius, ab An. mdxxx, ad An. mdxli» och tillägger: »procul dubio hic debet natales pago Wibberbo».³ Uglya anser sig tydligen icke ha anledning tvivla på uppgiften om Olof som född i Vibberbo. Icke heller drager han i tvivelsmål, att det är en son till Peder Svensson, eftersom han i detta sammanhang hänvisar till vad som tidigare sagts om denne. Även Abr. Hülphers⁴ upptager i sin serie bland pastores efter reformationen Olaus Petri Vibberbonius 1530.⁵ Om dennes släktskap med Peder Svensson utlåter han sig dock försiktigt: »Några påstå, att Hedemora Pastoren Olaus Petri Vibberb. varit son av denne Peder [Svensson].»⁶ Såväl Uglyas som Hülphers uttalanden om släktskapen visa i den riktningen, att denna sammanställning var av tämligen färskt datum och därför krävt

¹ Dalarnas Hembygdsförbunds Tidskrift 1921, s. 54 ff.

² Petrus Uglya, Dissertatio gradualis de Praefectura Næsgardensis Dalekarliæ (1734).

³ A. a., s. 142.

⁴ Abr. Hülphers, Dagbok över en resa genom Dalarna år 1757 (1763, nytryck 1921).

⁵ A. a., s. 438.

⁶ A. a., s. 452.

ett ställningstagande, varvid den förre känner sig viss om riktigheten, medan den senare lämnar frågan öppen.

Från samma tid härstamma uppgifterna om, att Stiernhööks farfader, Per i Vikmanshyttan, skulle vara son till Peder Svensson. Daniel Herweghr,¹ som på 1750-talet under sin lektorstid i Västerås insamlade uppgifter för ett herdaminne, har vid skildringen av Bro antecknat, att kyrkoherden Olaus Petri Hedemorensis, Stiernhööks fader, var »son till bergsmannen Per på Wikmanshyttan, vilken åter var son av Peder Svensson i Vibberboda».² Hülphers skriver vid omnämmandet av Hökberget i Rättvik »straxt vid [dåvarande] Capellansgården», att av detta berg har den adliga Stiernhööksfamiljen tagit namn. »Stamfader för denna och många hederliga släkter var Per Bergsman, som bodde på Wikmanshyttan i Hedemora. Son av den namnkunnige Bergsmannen och Hövitsmannen för 5 000 man, Peder Svensson i Vibberboda, som nämnes i K. Gust. I historia».³

Ovanstående sammanställning av Peder Svenssons släkt finnes sålunda redan på 1730-talet. Att den däremot icke finnes hundra år tidigare torde framgå av de Series över präster i Västerås stift, som biskop Joh. Rudbeckius i början av 1630-talet intagit i sitt Memoriale publicum af A. 1630.⁴ Han är vid uppgörandet av dessa Series ytterst angelägen att, så snart det är honom bekant, införa födelseplatserna vid namnen. De äldsta av Rudbeckius kända prästerna i Hedemora äro »D. Petrus canonicus [död] 1502. D. Enevardus A. 1516. D. Olaus. D. Andreas Petri Tunensis».⁵ I fråga om den föregivna Vibberboprästen äger han alltså icke kännedom om någon härstamning från Peder Svensson. Och likväl hade han flerfaldiga gånger visiterat Hedemora, innan detta skrevs. Tydligen var man på hans tid icke ens i Hedemora medveten om ett sådant sammanhang.

Av intresse skulle givetvis vara att få klarlagt, varifrån denna sammanställning härleder sig. Peder Svensson var från Hedemora. Spåren leda ock dit. Redan Nils Ahnlund har i sin skildring av Nils Rabenius påvisat, att Uglass avhandling »förete säkra spår av Hedemoraprostens skrupelfria intresse för sin nya hembygds minnen».⁶ Uglass hyllning till Rabenius i hans Series Hedemorensis jävar icke heller detta påstående.⁷ Här uppgives, att Rabenius *ἀνάλεκτα* för-

¹ Västerås lärov. bibl., handskr. B c 20.

² Anf. handskr., s. 268. Jfr Västerås lärov. bibl., handskr. B c 22.

³ Hülphers, a. a., s. 118.

⁴ Västerås lärov. bibl., handskr. A d 23.

⁵ Anf. handskr., f. 51v.

⁶ Nils Ahnlund, Nils Rabenius (1927), s. 124, jfr där s. 135.

⁷ Uglas, s. 146.

varas hos arvingarna. Det skulle vara av största värde, säger Ugly, om man finge tillfälle genomgå dessa samlingar. Formuleringen kan synas giva vid handen, att Ugly icke fått taga del av dem. Den riktiga tolkningen torde emellertid vara, att han anar ytterligare rika fynd utöver dem, som redan tillhandahållits honom.

Att vissa av Rabenius »analekta» icke voro okända för samtiden, är ju väl bekant.¹ Att de därjämte väckte ett förväntansfullt intresse är naturligt. Detta framgår bl. a. av ett brev från en okänd person till lektor Herweghr.² Brevet, som tydligen är skrivet på hösten samma år, som Graus västmanlandsskildring utkom, således 1754, innehåller även följande passus: »Men jag måste berätta först om ett fynd, som jag gjort; nämligen att H. Excellens Tessin ibland sina samlingar uppletat åt mig en genealogisk tabell över Svanarne, som sal. Probstens Nicolaus Rabenius uppställt i form av anor, och i stället för de vanliga i adel. likpredikningar, som gå till ...³ anor, stiga dessa till 64 anor, eller då de vanliga gå till den avdödas förfäder i 4:de, gå dessa till 6:e ledet. Tabellen har Rabenius uppställt på 1690-talet och dedicerat till fru Maria Pedersdotter Swaan, som var den äldre Nicodemi Tessins enka; och jag sänder här sub N:o 1 ett utdrag av denna tabell verbotim i sista 2 generationerna, på det mina raisonnemens så mycket bättre måga förstås. ... at eljest Rabenii tabell måste i dess senare generationer vara riktig, kan jag ej tvivla, sedan han på en förtrolig fot corresponderat med gumman. ... Eljest leder Rabenius desse Svanar upp till de adelige, av vilka en eller annan varit ibland de gamle riksens råd.» Brevskrivaren synes försiktigtvis godtaga genealogien endast i vad gäller de senaste generationerna men visar en aning tvekan inför härledningen till »de adelige» och »de gamle riksens råd». Uttalandet ger emellertid en belysning av såväl Rabenius' intresse för släktforskning som av hans förmåga att uppfinna äldre, tidigare icke kända led. Det visar ock, att han redan under sin livstid generöst gav del av sin skapande flit.

Rabenius genealogiska intresse är emellertid en sak. En annan fråga, som berör oss närmare, är denna: finns det någon anledning att sätta Rabenius i förbindelse med uppgifterna om Peder Svenssons släkt?

Utan tvivel finnes sådan anledning. Att Rabenius uppgjort en egen Series pastorum för Hedemora, är ställt utom allt tvivel. När Muncktell i herdaminnet skall upprätta sin Series för Hedemora,

¹ Se Ahnlund, a. a.

² Västerås lärov. bibl., handskr. B c 22, Bihang.

³ Utplånat.

vändas han tydligen inför de orimliga uppgifter, som lämnas i för honom tillgängliga källor.¹ Dessa voro för den äldsta tiden Ugla's dissertation, »Prosten N. Rabenii annotationer om Past. Hedem. MS» Prosten Jac. Troilli Catalog m. fl. Rabenius har alltså uppgjort en Series pastorum för Hedemora. Denna har Muncktell vid skrivningen av sitt herdaminne haft tillgång till. Att den också innehöll herr Olof med efternamnet Petri och födelseorten Vibberboda framgår av Muncktells anteckningar. Vid uppsättandet av den första prästen i series, Paulus Arvidi 1208, gör Muncktell i marginalen följande anteckning: »Om Ugla citerat, var han tagit denna och de följande personer, hade han gjort, vad en historicus bort göra».² Man kan av denna anteckning få det intrycket, att Ugla haft en vidlyftigare series än Rabenius. En troligare tolkning torde emellertid vara, att Muncktell, okunnig om sammanhanget mellan Rabenius och Ugla, ansett sig haft större skäl att bygga på Ugla's tryckta avhandling än på Rabenius manuskript, och därför betraktat Ugla som huvudkällan.

Att uppgifterna om Peder Svenssons släkt icke av alla utan vidare godtagits, framgår redan av Hülphers ovan anförda försiktiga formulering. N. J. Welinder³ nöjer sig ock vid redogörelsen för M. Carolus Petri Hedemorensis, död såsom kyrkoherde i Stockholm, med uppgiften, att denne var född på Wikmanshyttan vid Hedemora och son till Per Bergsman. I en uppsats 'Om Johan Olofsson Stiernhööks fadernehärstamning'⁴ har Jan Eric Almquist utifrån det den 3 febr. 1547 i Hedemora förrättade s. k. arvsskiftet efter Peder Svensson påvisat, att traditionen om denne som farfarsfar till Stiernhöök är felaktig. Peder Svenssons arvingar utgjordes av endast en son, Jöns Persson, samt av trenne dotterbarn. En son Peder, som lämnat arvingar efter sig, har sålunda icke funnits. Almquist tillägger, att det är tvivel underkastat, om Stiernhööks farfar överhuvud hetat Pedersson. »Sannolikt har namnet tillskapats i avsikt att få till stånd den eljest felande länken mellan Stiernhööks fader, den kände kyrkoherden Olaus Petri, och Peder Svensson i Vibberboda.»⁵

På samma sätt förhåller det sig alltså även med sonen Olof, som skulle ha varit konung Gustafs hovpredikant, blivit kyrkoherde i Hedemora 1530 samt dött 1541. Som ovan påpekats, var för Rudbeckius endast en Olof utan efternamn och födelseort känd. Åren 1541 och 1542 finnes i Hedemora en kyrkoherde Olof Bengtsson.⁶

¹ Muncktells manuskript i Västerås lärov. bibl., handskr. B a 13.

² Anf. handskr.

³ Sveriges kyrkor. Stockholm. 1. St Nicolai, s. 99.

⁴ PHT 1932, s. 94 ff.

⁵ J. E. Almquist, a. a. (PHT 1932), s. 96.

⁶ Rosenbl. saml. 1, f. 137, KA, Landskapshandl., Dalarna 1542: 5, KA.

Från närmast föregående år äro inga aktstycken bevarade. Ingenting motsäger, att denne Olof Bengtsson är samma person, som nämnes redan 1539 utan fadersnamn.¹ Under sådana förhållanden synes sonen Olof vara lika fritt uppfunnen som sonen Peder, troligen ett resultat av Rabenius' behov att tillbörligt framhäva den socken, där han satt som kyrkoherde.

Eftersom således Per Bergsman på Vikmanshyttan, Stiernhööks farfar, icke varit son till Peder Svensson i Vibberboda, återstår att besvara frågan, vilket hans efternamn varit.

Denna fråga besvaras av häradsrättens protokoll från sammanträde i Hedemora 13 okt. 1617.² Där finnes följande annotation: »Kom nu herr Olof, caplan, samt Erik Persson på Vikmanshyttan gävo tillkänna, huru de samt deras medarvingar, som är herr Olof i Bro, M. Carl, Henrik Persson, Erik Persson, Christoffer Persson, H. Carin i Upbod, H. Chirstin, Anna och H. Ingrid Persdöttrar, hade alla gjort ett vänligt jordabyte sig emellan efter deras föräldrar Peder Jönsson, så att alla hans söner fingo sin del i Vikmanshyttan, undantagandes ett änge benämnt Läszeänget. Däremot fingo alla systrarna sin del i Hedemora stad och i Norby, allt det Peder Jönsson ätte både i hus och jord, både i åker och äng, — 5 spannland, och det ängt på Vikmanshyttan Läszeänget.»

Det i domboken införda arvskiftet har tydligen gått av stapeln långt tidigare. År 1617 äro såväl herr Olof i Bro som M. Carl i Stockholm döda. Den senare hade dött i pesten redan 1603, den förre hade dött föregående år, 1616. Den omnämnde herr Olof, kaplan, är tydligen kaplanen Olaus Stephani Medelpadus i Hedemora. Att han medtages bland de arvsberättigade torde ha berott därpå, att han var gift med en av Peder Jönssons döttrar.

Av dombokens uppgifter framgår, att Peders på Vikmanshyttan efternamn är Jönsson och icke Pedersson. Denne Peder Jönsson återkommer på Vikmanshyttan ända sedan 1573.³ I fogderäkenskaperna stavas namnet Per Joensson. Han nämnes sista gången 1601.⁴ Landskapshandlingar saknas för åren 1602—1604. År 1605 är han emellertid ersatt av sönerna Erik Pärsson och Christoffer Pärsson.⁵ Troligen har han dött redan 1602, eftersom det arvsskifte, som protokollet 1617 förutsätter, även innefattar M. Carl, vilken dog 1603.⁶

¹ Landskapshandl., Västmanl. 1539: 4, KA.

² Kopparbergs läns revid. domböcker 1 f. 638, RA.

³ Landskapshandl., Dalarna. 1573: 12, KA.

⁴ Dalarnas handl. 1601: 4, KA.

⁵ Dalarnas handl. 1605: 1 a.

⁶ Sveriges kyrkor, a. a., s. 99.

Det går emellertid att komma ännu ett steg längre. Per Joenssons fader är tydligen den Johan Sunesson (»Joghan Sonesson»), som förekommer redan 1539 i de äldsta landskapshandlingarna.¹ Namnet skrivs under årens lopp något olika: 1545 Joghän på Vikmanshyttan, 1549 Joghän Sönesson, 1551 Jon Suensson, 1552 endast Johan, 1555 Jonn bergsman samt från 1568 Joenn Bergsman.² Att det är samma person framgår av att han hela tiden innehar det större hemmanet på 20 spannland medan Lasse Halvardsson har det mindre på 10 spannland. Det är ock hemmanet på 20 spld, som Per Joensson övertager 1573.

Av det ovan sagda framgår således, att efter Peder Svensson i Vibberboda fanns endast tvenne arvsberättigade parter, sonen Jöns och en framliden dotters trenne barn. Den Peder bergsman i Vikmanshyttan, som är Stiernhööks farfar, är icke gift till Vikmanshyttan utan övertager där hemmanet efter sin fader Jon Svensson. Stiernhööks farfar var således Per Joensson och hans farfarsfar Joen Svensson, båda bergsmän på Vikmanshyttan.

¹ Dalarnas handl. 1539: 4.

² Landskapshandl., Dalarna, KA.

Adliga ätten »Bärfelts» nr 196 tidigare led.

Ett bidrag till riddarhusstamtavlornas historia.

Av Folke Wernstedt.

Ätten »Bärfelts» trenne första generationer voro enligt släktledningen i Elgenstiernas ättartavlor:¹

Johan Bernfelt
sachsisk adelsman, skeppskapten i svensk tjänst

Joachim von Berfelt till Skällnora
rikstygmästare, † 1619

Bernhard Albrekt von Berfelt, naturaliserad Bärfelt
introducerad 1633, löjtnant 1657, överstelöjtnant 1675, † 1676—1677

Beträffande introduktionen uppgåvo ättartavlorna ursprungligen, att denna ägt rum 1663, då även förnyelse på adelskapet skulle hava erhållits. Detta årtal ändrades i 9 delens tillägg och rättelser till 1633, sedan Jan Liedgren fäst uppmärksamheten på att detta var det riktiga året.²

Kronologiskt låter det emellertid ej rätt väl förlika sig, att Bernhard Albrekt skulle varit son till den 1619 avlidne rikstygmästaren Joachim von Berfelt och blivit introducerad 1633 men först på 1650-talet börjat sin karriär, d. v. s. omkring 20 år efter introduktionen och vid en ålder av troligen minst 40 år. I verkligheten är det också två skilda släkter, som här sammanblandats, den ena representerad av första generationens Johan och tredje generationens Bernhard Albrekt, den andra av rikstygmästaren Joachim. Och det var denna senare släkt, som introducerades 1633, ej Bernhard Albrekt. Huru dessa fel uppkommit, belyser i vissa avseenden riddarhusstamtavlornas tillkomsthistoria och kan därför påkalla ett allmänare intresse.

¹ Den introducerade svenska adelns ättartavlor, med tillägg och rättelser utgivna av Gustaf Elgenstierna, 1 (1925), s. 713 f., och 9 (1936), s. 266.

² J. Liedgren, Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll som källa till den introducerade svenska adelns ättartavlor (PHT 1933), s. 54. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll, 2 (2 uppl. 1905), s. 15.

De nuvarande riddarhusstamtavlorna utgöras enligt 1941 års adelsmötes beslut till sina historiska delar av motsvarande partier av Elgenstiernas ättartavlor. Dessa i sin tur äro en utgåva med rättelser och tillägg av de tidigare riddarhusgenealogierna, vilka ursprungligen redigerades av justitierådet Nils Wilhelm Marks von Würtemberg († 1817) på grundvalen av 1765—1770 års riddarhusstamtavlor över de då levande ätterna samt uppgifter ur litteraturen och äldre adelsgenealogiska samlingar, bland vilka i detta sammanhang märkas den bekanta Palmskiöldska samlingen, sammanförd av sekreteraren i Riksarkivet Elias Palmskiöld († 1717), och sekreteraren i Riksarkivet med kansliråds namn Anders Anton von Stiernmans († 1765) samlingar till adelns ättartavlor, benämnda Suecia illustris.¹ Då 1765—1770 års redaktion av riddarhusstamtavlorna omfattade endast de då levande ätterna, blevo de utdöda ätternas genealogier, bland dem ätten Bärfelts, helt uppgjorda av Marks.

De genomgående, från Elias Palmskiölds tid kända och för de på den ovan nämnda släktledningen upptagna personernas släktskapsförhållanden grundläggande källorna utgöras av vissa data rörande rikstygmästaren Joachim von Berfelt — han skrev sig själv Jochim Berfelde, von Berfeld och von Berfeldt — samt en av ryttmästaren Bernhard Albrekt von Berfelt — skrev sig i verkligheten Berenhard Bernfels — något av åren 1658—1672 ingiven underdånig framställning att jämte fyra bröder trots faderns ofrälse gifte få intaga sin farfaders förutsatta plats på Riddarhuset.² Bernhard Bernfels' supplik innehöll vidare, att farfadern hetat Johan och varit en schlesisk (ej sachsisk) adelsman, som inkommit till Sverige under Karl IX:s tid och blivit skeppskapten, d. v. s. sjöofficer, i svensk tjänst. Denne Johan hade tvenne söner, av vilka den ene, Bernhards fader, nämnes vid namn och kallas Olof. Denne hade tidigt gått i venetiansk sjöfjänst, varit fången hos turkarna, därefter återvänt till Sverige och gift sig där 1621.

Till primärkällorna kan även räknas det vid introduktionen 1633 förda protokollet, som upptager »Berfelder», d. v. s. släkten Berfelds introduktionsberättigade medlemmar, ej någon särskilt angiven person.³

Palmskiöld var den typiske samlaren. Han skrev av och refererade källorna men bearbetade icke sitt samlade material. De i Palm-

¹ Palmskiölds och von Stiernmans samlingar, UUB. Jfr F. Wernstedt, Ur riddarhusgenealogiernas historia (Geneal. samf:s i Finland årsskr. 1937).

² Bernhard Bernfels till K. M:t något av åren 1658—1672, Sköldebrevsamlingen, RA.

³ Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll, 2 (2 uppl. 1905), s. 15.

skiöldska samlingen förefintliga referaten av uppgifterna om Jochim von Berfeldt och av Bernhard Bernfels supplik äro fullt korrekta. Palmiskiöld håller personerna och släkterna isär och återgiver namnen riktigt.

Även Stiernmans samling har i huvudsak formen av referat. Samlingen var avsedd att ligga till grund för fullt utarbetade riddarhusstamtavlor, men Stiernman medhann aldrig en grundligare sammanställning av materialet.¹ Slutgiltigt utarbetades och utgavs av honom endast en matrikel över ätterna, försedd med historiska och genealogiska anmärkningar.² Utgångspunkten för Stiernmans arbete var en 1731 genom Riddarhusets försorg utgiven matrikel, som omfattade ätternas nummer och namn, de introducerades namn, introduktionsåren och i tillämpliga fall vederbörande adelsbrevs eller naturalisationsbrevs datum.³ Denna matrikel kallade släkten Bärfelt och angav Bernhard Albrekt (här möter oss alltså båda förnamnen) såsom introducerad men nämnde intet om naturalisation eller adlande; något dylikt brev fanns ju ej heller. Att Bernhard Albrekt angavs som introducerad förklaras därav, att hans son Magnus vid 1693 års riksdag utan invändning intog ätten Bärfelts plats på Riddarhuset, varigenom släktens behörighet blev de facto erkänd ehuru såsom i ett antal liknande fall under oriktiga förutsättningar. Man ansåg sig därför på 1700-talet hava anledning förutsätta, att det var Magnus' släkt, som blivit introducerad. Och då introduktionsprotokollet 1633 icke angav någon särskild person utan mera allmänt »Berfelder», ansåg man sig i den sentida matrikeln böra angiva Bernhard Albrekt såsom introducerad.

Stiernman lämpade sin genealogi över ätten härefter. Bernhard Albrekts släkt blev den introducerade. Huruvida rikstygmästaren Jochim von Berfeldt hörde till denna släkt, vågade Stiernman riktigt nog icke avgöra förrän han fått kännedom om det vapen, som Jochim förde.⁴

Släkten och den som introducerad angivne Bernhard Albrekt kallade Stiernman Bärfelt i överensstämmelse med riddarhusmatrikeln, farfadern Johan och fadern Olof i konsekvens härmed Bärnfels. Veterligen har emellertid endast en av de båda släkternas medlemmar skrivit namnet med ä i första sammansättningsleden.

¹ F. Wernstedt, a. a.

² Matrikel öfver Svea rikets ridderskap och adel ... utgifven med historiska och genealogiska anmärkningar af ... Anders Ant. von Stiernman (1754 ff.).

³ [C. L. von Schantz], Matrikel öfver Sveriges rikets ridderskap och adel (1731).

⁴ Stiernman, a. a., I, s. 301.

Skiljaktigheten beror på äldre tiders utvecklade namnskick. Till stavningen noga reglerade namn funnos helt enkelt icke. Man skrev som man uppfattade namnet. Att ätten i Riddarhusets matrikel kommit att heta Bärfelt torde hava sin grund i detta sakförhållande. Nutiden har en annan uppfattning. En persons namn är det han verkligen använder, släktens namn kan i konsekvens härmed bliva det eller de verkligen brukade, ehuru en normalisering av praktiska skäl ej kan frånkommas. Stiernman har ansett sig bunden av Riddarhusets officiella namnform, ehuru han kände till primärkällornas. Hans uppgift i Suecia illustris, att Bernhard Albrekt kallade sig själv Bärfelt är däremot en onödig avvikelse från verkligheten.

I samma samling utgick Stiernman från att de då gällande bestämmelserna för introduktion av personer med utländskt adelskap även voro tillämpliga på 1600-talet.¹ Bernhard Albrekts introduktion måste alltså förutsätta en föregående konfirmation av adelskapet. Stiernmans slutsats blev därför, att Bernhard Albrekt fått »å ny stadfästelse på sitt adelskap», en uppgift som emellertid ej är medtagen i Stiernmans av trycket utgivna matrikel.

Även i andra avseenden har Stiernman på grund av sin felaktiga utgångspunkt gått ifrån förstahandskällorna. Bernhard Albrekt hade uppgivit, att hans fader gifte sig 1621. Detta har Stiernman först riktigt angivit men troligen funnit, att det ej passade med sonens introduktion 1633, och därför sedermera ändrat till 1601. Vidare förbigås att farfadern Olof enligt Bernhard Albrekts uppgift haft säte och stämma på Riddarhuset, då det ej gärna gick att pressa in i sammanhanget. Att Stiernman var inne på farliga vägar är uppenbart. Släktvetenskapen är i hög grad beroende av precision i detaljerna. En grundläggande regel måste vara att noga hålla sig till och rätt återgiva vad källorna verkligen säga.

Marks, som redigerat riddarhusstamtavlan över ätten Bärfelt, har säkerligen icke känt till Bernhard Albrekts supplik annat än genom de anonyma referaten i Palmskiölds och Stiernmans samlingar. Av skäl som synas svärförklarliga har han emellertid helt ändrat släktledningen. Han följer ej Stiernmans maning att undersöka, huruvida Jochim fört lika vapen med Bernhard Albrekts släkt, och gör honom utan vidare till dennes fader, samtidigt helt uteslutande den av Palmskiöld och Stiernman uppgivne fadern Olof och farfadern Johan. Introduktionsåret för Bernhard Albrekt har Marks ändrat från 1633 till 1663, vilket visserligen stämmer bättre med

¹ Jfr F. Wernstedt, Om främmande adels naturalisation och introduktion på svenska Riddarhuset under storhetstiden (PHT 1937).

vederbörandes karriär men ej med ättens låga nummer och kan vara ett skrivfel. Marks uppgiver även, att Bernhard Albrekt blivit naturaliserad samtidigt med introduktionen, vilket som ovan visats är en ren konstruktion. Såsom bröder till Jo(a)chim upptagas, synbarligen på svaga grunder, Hans, Jonas, Christoffer och Stefan.

Gabriel Anrep, vars uppgift var att utgiva riddarhusstamtavlorna i tryck, har ej gjort annan ändring i Marks' stamtavla än att han uteslutit Jochims bröder såsom ej hörande till den introducerade släktgrenen, vilken förutom den introducerade och hans avkomlingar anses omfatta endast dennes förfäder i rätt uppstigande led.

Gustaf Elgenstierna har i enlighet med den för arbetet gällande planen i första hand följt riddarhusstamtavlan men efter en sen anteckning i Sandbergska samlingen i Kammararkivet tillagt den sachsiske adelsmannen Johan såsom fader till Joachim. Därvid har han dock ej observerat eller ansett sig böra fästa avseende vid, att samma anteckning även anmärker, att Bernhard Albrekt bör vara son till Olof och ej, såsom angivits, till Joachim. Elgenstiernas ättartavlor innebära visserligen ett väsentligt framsteg i förhållande till Marks-Anreps, men en systematisk primärforskning och en prövning av alla kvarstående obestyrkta eller otillräckligt styrkta uppgifter, som äro avgörande för släktledningen, är fortfarande av nöden för att riddarhusgenealogierna skola bliva så fullständiga och vederhäftiga, som önskvärt är och det bevarade historiska materialet medger.¹ Bland detaljer, som därvid böra uppmärksammas, är även att räkna en revision av de från 1731 års matrikel och Marks redigeringsarbete härstammande introduktionsuppgifterna, varå Liedgren redan tidigare fäst uppmärksamheten och ätten Bärfelt utgör ett exempel.

Med stöd av Bernhard Bernfels uppgift om en ej namngiven farbroder ligger det ganska nära till hands antaga, att rikstygmästaren Jochim von Berfeldt skulle vara denne farbroder, och att Bernhard och Jochim följaktligen skulle tillhöra samma släkt. Visserligen tala åldersförhållandena och de olika formerna av släktnamnet, Berfeldt och Bernfels emot ett sådant antagande, men tidens namnskick var ju mycket obestämt och behöver ej utesluta släktskap enbart på grund av de anförda skiljaktigheterna i fråga om namnformen.

Avgörande är däremot de helt olika vapnen. Jochim von Berfeldt förde en kluven sköld med en stjärna i vartdera fältet, det ena i

¹ Jfr B. Hildebrand, Biografisk historiografi (PHT 1939—1940), s. 188, noten, och G. Carlquist, Lunds stifts herdaminne (PHT 1943), s. 76 ff.

blått och det andra i silver,¹ släkten Bernfels däremot en naturfärgad björn i ett gyllene fält och på hjälmen en kotteliknande figur, troligen en klippa, alltså ett talande vapen, som verkar uppgjort efter släktens namn, Bernfels.² Då dessutom denna släkt icke kunnat återfinnas i tillgängliga heraldiska och adelsgenealogiska uppslagsböcker, har man anledning till tvekan om dess adliga ursprung.³ Observera även, att Bernhard Albrechts broder, drabantkorpralen Olof Bernfelt i den efter honom upprättade bouppteckningen nämnes »ädel och manhaftig», ej »ädel och välbördig».⁴

Släkten kan dock svårigen utmönstras från stamtavlan över adliga ätten nr 196. Visserligen har Bernhard Bernfels supplik veterligen ej föranlett någon åtgärd, men som ovan antytts blev hans släkt sedermera de facto erkänd.

Genealogien över adliga ätten nr 196 bör sålunda upptaga båda släkterna, och namnet skulle — vid tillämpning av principen att låta namnrubriken återspegla det växlande namnskicket — kunna bli

Adliga ätten Berfelde och von Berfeldt nr 196 a samt Bernfels, Ber(n)felt och Bærfelt nr 196 b, †.

I anslutning härtill gives nedan en del kompletterande uppgifter rörande ättens eller ätternas äldre led.

Berfelde och von Berfeldt nr 196 a, ej återfunnen efter 1634.

Såsom ovan antytts, introducerades släkten 1633 under namn av »Berfelders». Vilka dessa voro får man indirekt sluta sig till. De enda,

¹ Jochim von Berfeldt tillhörde utan tvivel den uradliga brandenburgska släkten Berfelde, vars vapen enligt J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch, Der preussische Adel, Nachträge und Verbesserungen (Nürnberg 1906) hade följande utseende: *Schild*: Von W. und B. gespalten mit je einem Stern in verwechselten Tinkturen. *Helm*: Zwischen einem b. und einem w. an der Aussenseite mit je 3 Sternen in verwechselten Tinkturen besitzten Büffelhorne ein g. Spickel mit rechtseingebogenen Hahnenfedern. *Decken*: b. und w.

² I Kejsers omkr. 1650 framställda vapenbok är ett tomrum lämnat för Behr Fälders, d. v. s. Jochim von Berfeldts och hans söners, vapen. Släkten Bernfels' vapen synes första gången belagt i Bernhard Albrechts broder Anders' sigill i hans likvidation i Kammararkivet. Det återgives sedan i Kjellberg-Cedercronas vapenbok (1734—1735, färgerna dock ej angivna), Cedercronas vapenbok (1746), Carlskiölds (1 uppl. 1764), Stiernstedts (1855 ff.) och Klingspors (1886 ff.) samt å skölden i riddarhuset. En viss öoverensstämmelse råder dock om hjälmprydnadens färg, vilken Stiernstedt anger vara i guld, Klingspor i naturfärg (eller silver).

³ J. B. Rietstap, *Armorial général* (Berlin 1934). J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch (Nürnberg 1856 ff.). E. H. Kneschke, *Neues allgemeines deutsches Adels-Lexikon* (Leipzig 1859 ff.). — I Klingspors vapenbok anges, uppenbarligen på svaga grunder, att släkten Bærfelt skulle härstamma från trakten av Basel och där varit känd åtminstone sedan 1386, då trenne bröder slogs till riddare. Bernhard Albrekt anger emellertid Schlesien såsom ursprungslandet, och de tre schweiziska brödernas vapen liknade visserligen Bærfelts, men björnen var svart och hjälmtäcket i svart och guld, medan björnen i den introducerade ättens vapen är naturfärgad och hjälmtäcket i blått och guld (vilket även verkar konstruerat).

⁴ Bouppteckningen efter Olof Bernfelt 1683, Stockholms stadsarkiv. Om Olof B. ansetts som adelsman, hade någon bouppteckning ej behövt ingivas.

som kunna komma i fråga, äro rikstygmästaren Jochim von Berfeldts söner. En av dem, Carl, är bevisligen känd. En annan eller den andre är troligen den Wiggert Berfelt, som inställde sig vid 1627 års riksdag, dock utan att då erhålla introduktion. En Carl och en Weichardt (Wichardt el. Wiggert) Berfeldt följdes troget åt först som drabanter hos Gustaf II Adolf åren 1624—1626, därefter som subalternofficerare vid samma regemente 1627—1629.¹ Förmodligen voro de identiska med de förstnämnda. Såsom ytterligare indicium på att Weichardt var son till Jochim kan nämnas, att detta ovanliga personnamn förekommit i hans förutsatta moders, Rebecka von Brandensteins släkt.² Efter Jochim von Berfeldts död 1619 erhöilo hans ej namngivna barn 1620 konfirmation på faderns förläning Skällnora i Fresta socken, Stockholms län. Sista gången dessa barn nämnas är 1634, då förläningen återkallades.

Jochim von Berfeldt förde samma vapen som den uradliga brandenburgska släkten Be(e)rfelde och tillhörde säkerligen denna släkt, vilken redan 1285 innehade sin likanämnda stamort i kretsen Lebus och företrädesvis varit bofast i Lebus och Niederlausitz. Släkten Berfelde synes enligt uppgift i Siebmachers vapenbok hava levat ännu 1906 men återfinnes icke i de tyska adelskalendrarna.³

¹ Upplands (stora) regemente, vilket i sig innefattade sedermera Upplands och Västmanlands regementen samt Dalregementet.

² E. H. Kneschke, Neues und allgemeines deutsches Adels-Lexikon (1859 ff), 2, s. 14 ff.

³ E. H. Kneschke, a. a., 1 (1859), s. 268. J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch, Der Preussische Adel, Nachträge und Verbesserungen (1906). Gesamtverzeichnis der in den gothaischen genealogischen Taschenbüchern behandelten Häuser nach dem Stande von 1942 (1942). Jfr W. Friedenburg, Kurmärkische Ständeakten 2 (1916), s. 676 f och 817, och Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte, 55 (1943), s. 68 f.

Tab.

Jochim von Berfeldt (skrev sig även *Berfelde* och *von Berfeld*, kallades i samtida källor även, men felaktigt, *Jakob*) till Skällnora i Fresta s:n, Sth.¹ Enligt egen uppgift varit i Karl IX:s tjänst i 23 år.² Artilleribefälhavare vid fältarmén i Estland under greve Johan av Nassau 1600, rikstygmästare 1602 nov. 29 (efterträdde 1612 jan. 6 av Johan Månsson Ulfsparre af Broxvik nr 9, tab. 4).³ † 1619 enligt inskriften på gravstenen över honom och hans 1:a fru i Fresta kyrka (Sth.), där även begravningsvapen över honom finnas.⁴ — Erhöll 1602 nov. 11 och 1603 sept. 9 i förläning gårdar i Västergötland (?) och Stegeborgs län i Östergötland samt Skällnora i Fresta sn., Sth., nytt brev på Skällnora 1603 juli 15, Gustaf II Adolfs konfirmation 1612 okt. 29; gårdarna i Östergötland återkallades, när Stegeborgs län förlänades till hertig Johan; efter B:s död medgåvos barnen 1620 okt. 27 att tillsvidare behålla Skällnora, som 1634 sept. 27 återkallades från dem.⁵ Köpte 1605 av stallmästaren Erik Jöransson ett stenhus vid Stortorget i Stockholm.⁶

G. 1:o m. *Rebecka von Brandenstein*, † 1615 nov. 12 enligt gravstenen i Fresta kyrka, 2:o m. *Elin Johansdotter* (Månesköld af Seglinge nr 62, tab. 3) till Berga i Ununge s:n, Sth., i hennes 2:a gifte, † 1640 maj 26 på Berga,⁷ dotter av häradshövdingen Johan Carlsson (Månesköld af Seglinge) och hans 1:a fru Anna Isaksdotter Banér nr 22, tab. 9.⁸

Söner (åldersordningen godtycklig):

1. *Carl*, skrev sig till Skällnora 1630,⁹ f. 1605 febr. 15.¹⁰ Drabant hos Gustaf II Adolf 1624—1626, fänrik vid Upplands regemente 1627, vid Västmanlands regemente 1628, löjtnant där 1629, därefter avgången.¹¹ Levde sannolikt 1634 sept. 27, då förläningen av Skällnora återkallades och gården överlämnades till Clas Christersson Horn, men omtalas ej därefter.⁵

1.2 *Weichardt* (*Wichardt* och *Wiggert*). Drabant hos Gustaf II Adolf 1624—1626, fänrik vid Västmanlands regemente 1627—1628, löjtnant 1629, därefter avgången.¹¹ Inställde sig vid 1627 års riksdag.¹² Levde liksom brodern sannolikt 1634 men omtalas ej därefter.⁵

¹ Skrivelser till Karl IX och Biographica, RA. Sandbergsska samlingen, KA.

² Jochim von Berfeldt till Gustaf II Adolf u. o. o. å., Biographica, RA.

³ L. R. Hammarskiöld, De äldre vasakungarnas artilleri (Artilleritidskrift 1942), s. 113.

⁴ Ihrfors, Uplandia sacra, och ATA: Fresta, båda i VHAA. Meddelande från pastorsämbetet i Fresta. Upplands fornminnesförenings tidskr. bd 1, h. 4 (1875), s. 21.

⁵ Ant. ur reduktionskommissionens annotationsbok 2, Palmskiöldska samlingen: Berfeldt, UUB. J. A. Almqvist, Fräsegodsen i Sverige, 1: 2 (1931), s. 813. Jochim von Berfeldt till Gustaf II Adolf u. o. o. å., Biographica, RA.

⁶ Stockholms stads tänkebok 1605 (anteckn. i Palmskiöldska saml., UUB).

⁷ Elgenstiernas ättartavlor, Tott av Skedebo, tab. 3.

⁸ Om Elin Johansdotter till Berga se vidare J. E. Almqvist, Rättstvisten om Skeboholm 1614—16, bidrag till släkterna Måneskölds och Totts historia (PHT 1939—1940).

⁹ Sigrid Horns bytesakt, Kasserade byten nr 62, KA.

¹⁰ Henrik von Falkenbergs dagbok och bönbok, utg. av Fr. Falkenberg, (1943) s. 61.

¹¹ Rullor över livgardet, KrA. W. Ridderstad, Tvenne härledningskedjor 1898; Weichardt kallas felaktigt Bernhard och identifieras därigenom med den i de (tryckta) ättartavlorna såsom introducerad angivne Bernhard Albrekt). S. A. son Sparre, Västmanlands regementes historia, 4 (1930), s. 25 o. 27.

¹² Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll, 1 (2 uppl., 1904), s. 6.

Bernfels, Ber(n)felt och Bærfelt nr 196 b, † 1766,

Släktledningen framgår av Bernhard Bernfels anförda supplik samt den 1683 uppgjorda bouppteckningen efter Bernhards broder, drabantkorpralen Olof Bærfeltz, vilken redovisar hans då levande syskon och avlidna syskons levande barn.¹

Släktmedlemmarna skrevo släktens namn olika. Förutom nedan upptagna namnformer, Bernfels, Bærfeltz och Berfeldt, som använts av Bernhard och hans syskon, brukades av Bernhards barn Bernfäldt (el. Berfeldt) och von Bernfeldt och av sonsonen kommendörkaptenen Gustaf, vilken slöt ätten, Bærfelt.²

¹ Bernhard Bernfels till K. Mst något av åren 1658—1672, Sköldebrevsamlingen, RA. Bouppteckning efter Olof Bernfeldt 1683, Stockholms stadsarkiv.

² Likvidationerna med Bernhard och Anders Berfeldt, KA. Biographica, RA. E., Beckman, Fröken Bærfelts hemlighet (PHT 1930, s. 199). Meddelande (betr. Bærfelt) av kapten Hjalmar Börjeson, som bearbetar flottans personhistoria.

Ur ovannämnda och andra källor kan följande sammanställas till kännedom om biografierna över medlemmarna av släktens trenne första generationer.

Tab. 1.¹

? **Johan**, var enligt sonsonen Bernhards uppgift av schlesisk adel, inkom enligt samma källa till Sverige under Karl IX:s tid och dog där såsom skeppskapten men kan icke återfinnes bland flottans officerare.²

Söner (åldersordningen rekonstruerad):

Olof, levde åtminstone 1580-talet—1630-talet, sjöofficer. Se tab. 2.

En son.³

¹ Bernhard Bernfels till Kungl. Maj:t något av åren 1658—1672, Sköldebrevsamlingen, RA.

² A. Zettersten, Svenska flottans historia åren 1522—1634 (1890). L. L. von Horn, Biografiska anteckningar, 1. Officerare som tjänat vid örlogsflottan före 1721 (1927). Medd. av kapten Hjalmar Börjeson, som bearbetar flottans personhistoria under denna tid.

³ Under förutsättning att denna son hetat Johan, har en syskonkrets påträffats, som skulle kunna vara dennes barn, nämligen *Peder Johansson Berenfäldt*, vilken tjänat som ryttare under Robert Douglas' befäl i Karl X Gustafs polska krig, våren 1660 begått dråp på hopmannen Johan Persson Ström och därför flyktat ur landet, system *Malin* och ytterligare ett antal 1662 levande omyndiga syskon. Föräldrarna uppgivas hava dött tidigare. *Malin* Johansdotter Berenfäldts supplik omkr. 1662, Biographica, RA.

Tab. 2.^{1, 2}

Olof, bör enligt sonen Bernhards nyss anförda uppgift vara född senast i början av 1580-talet, i venetiansk sjö tjänst omkr. 1601—1612, fången hos turkarna omkr. 1613—1620, utlöste sig ur fångenskapen och återvände tjänsteoduglig till Sverige.

G. i januari 1621 med en *fogdedotter* i Östergötland, vars fader tjänat Karl IX och av honom blivit »tillsagd» adelskap, vilket dock »för dess [d. v. s. konungens] dödliga fränfalle ej blev effektuerat».

Barn (åldersordningen rekonstruerad):

Berenhard (även kallad *Bernhard Albrecht*, skrev sig *Bernfels*). Löjtnant vid Smålands kavalleriregemente 1657—1658, ryttmästare vid Skånska kavalleriregementet 1658—1661, vid Bohus-Jämtlands kavalleriskvadron 1662—(1666, major 1667—)1670, avskedad vid skvadronens reduktion sistn. år, major vid von Wulfens dragoner 1672 sept. 5, var »i fiendeland» 1675, då svärmodern Catharina Rodersköld nr 305 s. å. dec. 20 anhöll om understöd för barnens underhåll, överstelöjtnant vid Jämtlands dragonregemente (Nils Gyllenstiernas prästdragoner) 1676 juni 2.³ † under belägringen av Kristianopel vintern 1676—1677.⁴ 200 daler utanordnades 1678 mars 28 till hans begravning,⁵ som ägde rum 1679 juli 6 i Linderås sn, Jönk. Till de efterlevande fyra barnen anslag K. M:t 1678 mars 28 100 daler silvermynt i 10 års tid.⁷ — G. 1:0 med *Anna Prytz*, 2:0 med *Maria Elisabet Chrutzell*, var † 1675,⁵ dotter av räntmästaren vid Uppsala akademi magister Boëthius Birgeri Chrutzelius och Catharina Rodersköld nr 305. — Bland Bernhard Bernfels barn kan nämnas dottern hovjungfrun hos änkedrottning Hedvig Eleonora *Anna Catharina von Bernfeldt*, vars tragiska öde blivit föremål för romanförfattares behandling.⁸

Olof. Troligen identisk med *Olof Bärfeltz*, som enligt egen uppgift var drabant hos Karl X Gustaf under polska och danska krigen, sedermera var kornett (kallad *Bernfels*) 1666—1667, vid Wolmar Wrangels av

avdelningar från Upplands, Östergötlands och Smålands kavalleriregementen sammansatta tillfälliga kavalleriregemente »reformerad» efter Bremiska krigets slut, anhöll hos K. M:t om anställning, »adelsbuss» och drabant hos Karl XI 1675, drabantkorpral 1676.⁹ † barnlös i Skåne under danska kriget 1676.³ Ägde gård i kv. Vattumannen vid Volmar Yxkullsgatan i Stockholm.² — G. troligen 1675—1676 m. *Eufrosina* (*Keltsch*), änka efter trumpetaren Casper Keltsch, efter vilken bouppteckning förrättades 1675 i Stockholm.¹⁰ — Lisbeta Eriksdotter, enligt egen uppgift änka efter en i slaget vid Lund 1676 dec. 4 stupad drabantkorpral Olof B., ingav 1683 en underdånig anhållan om hjälp för sig och sina många små barn, vilken också blev bifallen.¹¹ Huru det i verkligheten förhållit sig med Lisbetas äktenskap, låter sig ur här använda källor icke förklara. Olof B:s änka var enligt bouppteckningen Eufrosina och Krigsarkivets rullor upptaga endast en drabant eller drabantkorpral Olof B.

? *Johannes* (kallas *Bernfeldt*), erhöll 1663 maj 26 krigskollegii »viaticum» för att resa utrikes, säges häri härstamma »ex optimis et de re militari bene meritis parentibus» (från de bästa och om krigsväsendet väl förtjänta förfäder).¹² † före 1683, då bouppteckningen skedde efter brodern Olof.

En son, var enligt brodern Bernhards uppgift till yrket militär.

Anders (skrev sig *Berfelt*). Kornett vid översten Joakim von Sidous värvade kavalleriregemente i Pommern 1677 april 30, löjtnant vid översten greve Gustaf Carlssons värvade kavalleriregemente i Pommern 1678 juni 14—1679 juni 17, tjänstgjorde därefter någon tid vid trupperna i Ingermanland.¹³ Var 1683 utomlands.²

Malin, nämnes 1683 i bouppteckningen efter brodern Olof och var då g. m. köpmannen i Norrköping *Johan Hytton*.²

Maria, var enligt brodern Olofs bouppteckning 1683 änka efter *Ernest Punior* i Söderköping.²

Anna Olsdotter (kallas *Berenfelt*). G. 1:o 1661 m. komministern i Dagsberg, sedermera kyrkoherden i Linderås pastorat av Linköpings stift *Petrus Johannis Bjugg*, f. 1634 i S. Vi sn, Kalm., † 1692 juni 30, 2:o 1699 nov. 23 m. kyrkoherden i Askeryds och Bredestads församlingars pastorat av Linköpings stift *Magnus Olavi Reuselius*, f. 1634 nov. 1 i Ö. Skrukeby sn., Ög., † 1703 mars 19, i hans 3:e gifte (g. 1:o m. N. N., som begrovs i Linköping 1690 febr. 23, 2:o 1691 nov. 4 m. Catharina Sundia i hennes 2:a gifte — g. 1:o m. kollegan vid Linköpings skola Bengt Lithzenius, begr. 1668 nov. 23, i hans 2:a gifte — g. 1:o m. Maria Samuelsdotter).¹⁴

¹ Bernhard Bernfels till K. M:t något av åren 1658—1672, Sköldebrevsamlingen, RA. — Antalet bröder anges häri vara fem.

² Bouppteckningen efter Olof Bernfelt, 1683, Stockholms stadsarkiv.

³ Rullor och Bernhard B. skrivelser till Krigskollegium 1665—1670, KrA. Bernhard Bernfels likvidation, KA. W. Zetterberg o. H. E. Uddgren, Bohusläns regemente 1661—1920 (1922), s. 24.

⁴ Kammarkollegii brev 1677 ¹/₈, KA (meddelat av Otto Adelborg, anför i *Elgenstiernas ättartavlor*, 9, s. 266).

⁵ Bernhard Bernfels likvidation, KA.

⁶ Sandbergsska samlingen, KA (citerat efter *Elgenstiernas ättartavlor*).

⁷ Kammarkollegium till landsh. Axel Lillie 1678 ²⁸/₁₀, Biographica, RA.

⁸ [Wilh:a Stålberg och P. G. Berg], Anteckningar om svenska qvinnor (1864, jungfru B. kallas här Anna Catharina Charlotta Wilhelmina). Lodbrok [Ragnar Pihlstrand], Fröken Bärfelts hemlighet (1:a uppl. 1882, 2:a 1900—1901). Louise Adelswärd, Hovlyckan en vändekåpa (1941). Jfr Edvard Beckman, Fröken Bärfelts hemlighet (PHT 1930, s. 199—207), och Birger Wedberg, Drottningens sammetsjacka (Sv. Dagbl. 1942 ¹⁸/₈). Se även Biographica, RA.

⁹ Olaus Bärfeltz till K. M:t (efter 1666), Arméns meritförteckningar, RA. Rullor över Wolmar Wrangels kavalleriregemente, Livgardet (med drabanterna) och Karl XI:s drabanter, KrA.

¹⁰ Bouppteckningen efter Casper Keltsch 1675, Stockholms stadsarkiv.

¹¹ Lisbeta Eriksdotter till K. M:t 1683, Biographica, KrA.

¹² Krigskollegii rekommendation 1663 ²¹/₈, avskrift i Biographica, RA.

¹³ Rullor för Joakim von Sidous kavalleriregemente och för Gustaf Carlssons kavalleriregemente (Bb 239), KrA. Anders Bärfelts likvidation, KA.

¹⁴ Ny svensk släktbok, utg. av Karl A. K:son och Gustaf C:son Leijonhufvud (1906), s. 527. J. I. Håhl, Linköpings stifts herdaminne, 3 (1847), s. 295, 309.

Utan känt samband.

Anna von Berfeld, levde omkr. 1500, var gift med Hans von Beuten till Markendorf och svärmoder till brandenburgiske överjägmästaren Henrik von Mörner till Zellin och Clossow, † 1547 (Elgenstiernas ättartavlor, 5, s. 340).

Joachim von Berfelde, var 1634 löjtnant vid Joakim Moltkes värvade dragonregemente i svensk tjänst (Rullor, KrA).

Jochim Bärfelt, borgare i Riga, skrev i mars 1653 till Axel Oxenstierna (Oxenstiernska samlingen, RA).

Peder Johansson Berenfäldt, tjänade som ryttare under Robert Douglas' befäl i Karl X Gustafs polska krig, begick våren 1660 dråp på hopmannen Johan Persson Ström och flydde ur landet; hans syster *Malin Johansdotter Berenfäldt* och *omyndiga syskon* levde omkr. 1662 (Malin Johansdotter Berenfäldts supplik omkr. 1662, Biographica, RA). Jfr tab. 1, not 3, ovan.

Olof Bärfelt, korpral vid Karl XI:s drabanter, stupade i slaget vid Lund 1676 dec. 4, efterlämnade änka, Lisbeta Eriksdotter, och flera små barn. Se under Olof B., tab. 2 ovan.

Elisabet Christina Bernfelt, kallade sig fattig hustru, när hon 1687 maj 2 ingav en underdånig anhållan om hjälp för att kunna resa hem från Stockholm (Biographica, supplement, RA).

Wolmar Otto von Berfelden, fänrik vid Pernauska lantmilisregementet 1701 juli 18, konfirmation 1702 nov. 6 (A. Lewenhaupt, Karl XII:s officerare, 1, tr. 1921).

Jfr *Anders Pedersson Clöös*, adl. *Björnefelt* nr 420 († omkr. 1670), vilken skrev sig *Bernfeltz Clöös*. — Om honom kan utöver ättartavlornas uppgifter tilläggas, att han 1650 inköpte ett riddargods i Adendorf i grevsk. Mansfeld, var g. m. A. D. Flöricke och hade fem döttrar, gifta Edle Frau v. Plotho, v. Hayqueslot, v. Ebra, v. Hake och v. d. Böck (J. Siebmacher's a, a., Abgest. Adel der Provinz Sachsen, 1884).

Jfr även *Petter Adolf Bärenfels*, kapten, var bosatt i Svenska Pommern 1739, då han sökte utfå lönefordringar, uppenbarligen uppkomna under Karl XII:s krig (Likvidationer, KA).

Något om Abraham Rundbäcks härstamning.

Tillika ett bidrag till belysning av svenskt kyrkoboksmaterial.

Av Hilding Pleijel.

Den kände politikern och skolreformatorn Abraham Rundbäck, som föddes i Barnarps församling i Jönköpings län 1827 och dog som lektor i Växjö 1893, har i sina efterlämnade, handskrivna levnadsminnen¹ (i Lunds Universitetsbibliotek) även berört sin fäderne- och mödernesläkt och lämnat en del upplysningar om dessa.

Vad han där berättar om den Rundbäckska släkten visar sig emellertid ej alltid vara överensstämmande med de bevarade källornas vittnesbörd, sådana dessa möta i församlingarnas kyrkoböcker av olika slag. På grundval av det bevarade arkivmaterialet skall därför här ges en kort framställning av Rundbäcks härstamning på fädernet och mödernet.² Det blir tillika skildringen av en gammal bergslagssläkt, ty i över 200 år har släkten Rundbäck varit bosatt inom Tabergs bergslag och därunder varit nära knuten till den bergshantering, som där utövades.

*

Släktnamnet Rundbäck möter första gången i en notis i Barnarps kyrkobok för år 1737, där det heter, att hammarsmeden *Johan Runnbeck* den 15 maj detta år begrovs i en ålder av 55¹/₂ år gammal. Han måste således — om nu åldersuppgiften är riktig — ha varit född i slutet av år 1681. Abraham Rundbäcks uppgift, att vapensmedens yrke idkats i släkten århundraden igenom son efter far, har alltså en viss sannolikhet för sig. Däremot är han oriktig

¹ *H. Pleijel*, Småländskt folkliv för hundra år sedan. Ur Abraham Rundbäcks minnen (Växjö stifts hembygdskalender 1943); *dens.*, Från Viktor Rydbergs skolor (Svensk litteraturtidskrift, 1943); *dens.*, Jönköpings lärdomsskola under Viktor Rydbergs skoltid. Ur Abraham Rundbäcks levnadsminnen (Mäster Gudmunds gilles årsbok 1943); *dens.*, Växjö gymnasium under 1840-talet. Ur Abraham Rundbäcks levnadsminnen (i Hyltén-Cavalliusföreningens årsbok 1943) samt Det akademiska Lund vid 1800-talets mitt. Abraham Rundbäcks Lundaminnen, utg. av *H. Pleijel* (Skr. utg. av fören. Det gamla Lund, 26, 1944).

² Samtliga nedan anförda källor befinna sig i Vadstena landsarkiv.

underrättad, när han skriver, att Rundbäckska släkten varit bosatt i Sanderyds och Ljungarums socknar ända tills hans farfar inflyttat till Barnarp. Den nämnde Johan Rundbäck, som vid sin död bodde på torpet Hammaren under Odensjö säteri, var nämligen hans farfars farfar.

Den nämnde »stamfadern» för släkten Rundbäck trädde år 1705 — närmare bestämt dominica 4:ta Trinitatis, d. v. s. 25 juni — i gifte med Märet Persdotter. Han benämnes i kyrkoboken då Johan Jonsson och är bosatt vid Hammaren. Den nämnda Märet eller Marit, som hon också kallas, var dotter till Per Håkansson och Kirstin Svendsdotter från byn Norra Stigamo i Barnarps socken. Hon var vid giftermålet knappt 23 år gammal — hon döptes nämligen enligt kyrkoboken den 10 september 1682.

I detta äktenskap föddes år 1708 en son, som i dopet den 27 september erhöill farfaderns namn *Jon*. Han angives vara född i Stig[amo], och vid dopet närvaro efter tidens sed tre mansfaddrar och tre kvinnofaddrar, de flesta av dessa från Stigamo.

Det ser ut — av kyrkoböckernas vittnesbörd att döma — som om denne Jon vid vuxen ålder erhållit ett par syskon. Enligt kyrkoboken begrovs den 3 juni 1733 ett månadsgammalt barn till »m[äste]r Johan Runbeck i N. Stiamot» och den 8 juli begrovs ånyo »M[äste]r Johans barn i Stiamot», denna gång nio veckor gammalt. Dessa två barn måste åsyfta »Johans och Maria b. tvillingar» Sven och Maria, som föddes och döptes den 7 maj 1733. Äro de nu anförda uppgifterna riktiga, skulle alltså modern vid tvillingbarnens födsel ha varit över 50 år gammal — onekligen ett ganska unikt fall.

Den möjligheten finns ju, att den Marit, som omtalas i dopboken för år 1682, kan ha varit en äldre syster med samma namn. Ett visst stöd för denna gissning får man i den uppgift, som möter i dödboken 1763, där det heter, att den 2 oktober begrovs änkan Marit Pärsdotter i Stigamo, död av bröstvärk 72 år gammal. Enligt dödbokens åldersuppgift skulle alltså Marit ha varit född 1691. Hon skulle då vid tvillingarnas födsel ha varit endast 42 år gammal. Men åldersuppgiften i dödboken kan å andra sidan icke vara riktig, ty eftersom Marit vigdes år 1705, skulle hon vid giftermålet varit 14 år gammal. Detta är orimligt. Den här påvisade inre motsägelsen i kyrkoböckernas uppgifter visar att den genealogiske forskaren med vaken kritik måste gå till det spröda och diffusa material, som vårt lands kyrkoböcker trots sitt stora källvärde ändå utgöra.

Jon Rundbeck, född år 1708, trädde i faderns fotspår och ägnade sig, även han, åt vapensmedens yrke. När han vid 26 års ålder trädde

i gifte den 28 december 1736, kallas han nämligen »mäster». Hans brud hette Lena Andersdotter med tillnamnet Moberg och var hemmahörande i Mobro i Barnarps socken. Hon torde då ha varit omkring 19 år gammal, ty enligt dödboken dog hon den 29 maj 1777 (begrovs den 8 juni s. å.) i 60 års ålder. Enligt husförhörboken 1757—1761 skulle Lena ha varit född 1722. Detta är emellertid omöjligt, eftersom hon i så fall endast skulle ha varit 14 år gammal vid giftermålet. Här är ett nytt bevis på hur osäkra uppgifterna äro i äldre tiders husförhörböcker, vilka ju ej heller äro primärkällor i samma grad som ministerialböckerna.

Släkttavla.

<i>Johan Jonsson Runnbeck, † 1737, hammarsmed g. m. Märet Persdotter</i>		
<i>Jon(as) Rundbeck, f. 1708, † 1783, vapensmed G. 1736 m. Lena Andersdotter Moberg, † 1777</i>	<i>(Flera barn.)</i>	
<i>Jöns Rundbäck, f. 1753, † 1827, klensmed g. 1780 m. Stina Johansdotter Ekman, f. 1758, † 1835</i>	<i>(Flera barn.)</i>	
<i>Helena (Lena) g. m. mästersmeden Sven Jonasson Moberg.</i>	<i>Jonas Rundbäck, f. 1791, † 1881, smed och bonde, kyrkovård, g. 1815 m. Sara Lisa Abrahamsdotter, f. 1789, † 1857.</i>	<i>(Flera barn.)</i>
	<i>Abraham Rundbäck, f. 1827, † 1893, fil. dr, lektor, riksdagsman, g. 1859 m. Johanna Fredrika Sofia Wennberg, f. 1838, † 1924.</i>	<i>(Flera barn.)</i>
<i>Anna Karolina Elisabeth Rundbäck, f. 1863, † 1943, lärarinna.</i>	<i>Carl Ludvig Rundbäck, f. 1865, † 1898, vice häradsbövding.</i>	<i>Helge John Abraham Rundbäck, f. 1870, † 1944, kanslibiträde.</i>

Var de nygifta först slog sig ner är icke bekant, men år 1740 stå de i husförhörboken skrivna på torpet Hammaren under Oden-sjö säteri (Barnarps sn), dit de antagligen flyttat efter faderns död år 1737. Några år senare synas de ha flyttat över till torpet Ryet, som också hörde under Odensjö.

I Jon — han skrives i kyrkoböckerna vanligen Jonas — och Lena Rundbecks äktenskap föddes många barn: Ingeborg (död före år 1752), Petter, f. 1739, Johan, f. 1739?, Sara, f. 13 jan. 1741, Anders, f. 8 sept. 1744 (»blev död av näseblod samt obekant invärtes sjukdom» och begrovs 12 september 1762), Martha, f. 14 jan. 1749, Jöns (som omtalas nedan) och Margareta, f. 14 september 1756.

Som redan är nämnt dog Lena Andersdotter, Jonas Rundbecks maka, vid sextio års ålder år 1777. Dödsorsaken var vattusot. Hennes make överlevde henne endast i sex år. I en ålder av 75

år avled »m[ä]st[e]r Jonas Rundbeck i Ryet» i bröstsjuka den 23 december 1783 och begrovs den 4 januari 1784. Han efterlämnade då sex barn, sönerna Peter, Johan och Jöns samt döttrarna Sara, Martha och Margareta. Den bouppteckning, som förrättades efter honom den 23 februari 1784, finns bevarad. Den utvisar att hemmet varit ganska torftigt. Där fanns naturligtvis ingen fast egendom, ej heller något i guld eller silver eller några penningar. Boet upptog blott 3 saker av tenn, 2 av mässing och 3 av koppar. Värdet av hela boet uppgick endast till 5 riksd. banco och 16 skilling.

Den nyssnämnde *Jöns Rundbäck*, som var Abraham Rundbäcks farfar, föddes å torpet Ryet under Odensjö i Barnarp den 20 januari 1753 och döptes fyra dagar senare, varvid efter vanligheten tre män och tre kvinnor ur den närmaste bekantskapskretsen tjänstgjorde som faddrar.

Han bodde som dräng hemma hos sin fader på torpet Ryet, då han den 4 november 1780 ingick äktenskap med Stina Johansdotter Ekman från Skinnhusdal i Barnarps socken. Brudgummen var då 27 och bruden 22 år gammal. Den senare var egentligen kommen från Byarum, där hon föddes å Nybygget den 30 sept. 1758 som dotter åt Johan Johansson och hans hustru Annika Jönsdotter. I detta äktenskap föddes den 17 november 1788 två tvillingbarn, som i dopet samma dag erhöles namnet Elin och Helena.

Den förra dog någon gång i Abraham Rundbäcks barndom, enligt vad han berättar. Den senare blev gift med den fyra år äldre mästern Sven Jonasson Moberg. Det är detta par, som Abraham Rundbäck så utförligt och sympatiskt tecknat i sina Minnen. Helena Jönsdotter beskrives där som »en högst märklig kvinna med ovanlig beläsenhet, det frommaste och ödmjukaste sinne samt den finaste grannligheten och takt». Hon levde ända fram på 1860-talet och var på ålderns dagar tydligen bygdens allt i allo. Hon rådfrågades inte bara i sjukdom och nöd utan även i andra livets bekymmer, och hon personifierade den gamla bygdetraditionen med dess sägner och minnen, sånger och visor. Maken däremot var föga begåvad men utmärkte sig genom en även för dåtiden sällsynt stor arbetsflit — han kunde nämligen arbeta 18 å 20 timmar om dygnet.

Den 3 september 1791 erhöles Jöns och Stina i Ryet ånyo ett tvillingpar. Det ena barnet var dödfött men det andra döptes dagen därpå och erhöles då namnet *Jonas* (alltså icke *Jöns*, som Abraham Rundbäck uppger i sina Minnen). Det var Abraham Rundbäcks fader. Som faddrar fungerade bland andra en mästerned Jonas Sandberg och två pigor med namnet Rundbeck, Margareta och

Sara Larsdotter. Den förra var den nyföddes köttsliga faster, redan omnämnd, och den senare var tydligen någon mera avlägsen frände.

Längre fram flyttade Jöns och Stina Rundbäck över till torpet Odensredd, som också låg under Odensjö säteri. Där avled »klen-smeden Jöns Rundbäck» — som det står i dödboken — av slag den 27 maj 1827, något över 74 år gammal (han begrovs den 4 juni 1827).¹ Hans änka flyttade några år senare (1830) över till dottern Lena och hennes man, som nu bodde i torpet Stora Kärrebo under Odensjö. Där dog hon »av ålderdoms bräcklighet» den 26 januari 1835 (begrovs den 1 februari). Hon var då enligt dödboken 76 år, 3 månader och 26 dagar — en åldersuppgift som för en gångs skull verkligen överensstämmer med vad den redan anförda dopboken har att säga. I förbigående kan tilläggas, att Stina Johansdotter flera gånger i Barnarps kyrkoböcker felaktigt benämnas Stina Svensdotter.

Sonen *Jonas Rundbäck* hade långt före modern flyttat över till Stora Kärrebo. Den 7 oktober hemförde han dit som sin maka den 26-åriga pigan Sara Lisa Abrahamsdotter (hon var född den 18 och döpt den 20 september 1789). Liksom sin svärmor var hon utsocknesbo. Hennes föräldrar Abraham Hansson och Lisken Persdotter ägde ett mindre hemman i Bretofta i grannsocknen Forserum. Då detta par var Abraham Rundbäcks morföräldrar och denne tydligen uppkallats efter sin morfar, må några notiser om dem anföras ur kyrkoböckerna.

Abraham Hansson härstammade egentligen från Lekeryds församling, där föräldrarna Hans Andersson (f. 1708 och död före 1770) och Sara Larsdotter (född 1707) voro bosatta i byn Bråns-torp. I deras äktenskap föddes den 3 mars 1746 sonen Abraham. Denne flyttade över till Forserum, där han i sitt äktenskap med Lisa (Lisken) Persdotter erhöll 5 barn, sönerna Hans (född 16 sept. 1780), Peter (född 9 mars 1786) och Johannes (född 22 sept. 1797) samt döttrarna Stina (född den 5 dec. 1793) och den fyra år äldre Sara Lisa, Abraham Rundbäcks moder. I sina Minnen berättar Abraham Rundbäck, att en av hans morbröder omkommit »av brist och vanvård» under lantvärnskatastrofen 1809. På grund av åldern måste det ha varit någon av de båda äldsta, Hans eller Peter. Modern Lisa Pehrson dog redan den 18 mars 1805 (begrovs den 24 mars). Dödsorsaken var feber. Abraham Hansson överlevde sin maka i sjuttion år, i det att han avled först den 22 juni 1822.

¹ Abraham Rundbäck uppger felaktigt i sina Minnen, att han dog 1830.

Abraham Rundbäck fick sålunda aldrig se vare sig sin morfar eller mormor. Däremot tillbragte han under sin barndom »många glada dagar» — som han skriver — hos mostern Stina och hos den ene av morbröderna, som båda voro förmögna.

I Jonas och Sara Lisa Rundbäcks äktenskap föddes sju barn: sönerna Johannes (född den 21 september 1816), Sven (född den 2 november 1821), Peter (född den 6 april 1824), Abraham (född den 30 januari 1827), Jöns (född den 21 oktober 1830) och Gustaf (född den 23 augusti 1834) samt dottern Christina (född den 6 mars 1819). Alla dessa utom den yngste Gustaf nådde mogen ålder och omtalas av brodern Abraham i hans Minnen. Gustaf, vilken ej alls omnämnes i broderns släktskildring, dog av slag endast 5 dagar gammal.

Dödsfallet inträffade mitt under den svåra koleraepidemi, som gick fram över vårt land år 1834 och även nådde till den lilla byn Bashult, dit familjen Rundbäck flyttat år 1830. Abraham Rundbäck skildrar livfullt i sina Minnen kolerans framfart i hans hemby, där föräldrahemmet »var det enda som skonades av den härjande farsoten». Däremot stämmer icke Rundbäcks uttalande att 34 personer i byn dogo i koleran med kyrkoböckernas uppgifter.

Enligt dessa var förloppet följande. Den 40-åriga hustrun Anna Catharina Bodin, född Tunström, hemkom till sin bostad i Lyckorna den 12 augusti 1834 från Jönköping, där hon vistats flera dagar. På kvällen den 13 augusti insjuknade hon hastigt, och »förhöll sig sjukdomen lika med den i Jönköping gångbara». Redan den 15 augusti var hon död. Nästa offer för den hemska sjukdomen var den fyraårige gossen Anders Magnus Svensson i Furubacken, som dog den 16 augusti. Tre dagar senare nådde koleran Bashults by. Efter endast fjorton timmars sjukdom avled där den 70-åriga änkan Elin Håkansdotter den 19 augusti. Under de följande 10 dagarna dogo sedan ej mindre än 15 personer, av vilka den äldsta var 66 år och den yngsta 10 månader. Det Rundbäckska hemmet blev emellertid skonadt. Den lille nyfödde gossen där, som dog just vid samma tid, drabbades ej av koleran utan råkade ut för den förr så vanliga barnsjukdomen »slag» (d. v. s. hjärnblödning).

*

Det Rundbäckska hemmet, som Abraham Rundbäck så pietetsfullt och vackert har skildrat i sina levnadsminnen, bar sålunda på rika traditioner av både materiell och andlig art. Det är alltid svårt

för den utomstående forskaren att ur torra genealogiska fakta draga några vidsträcktare slutsatser om en släkts inre öden och karaktäristiska egenart. Så mycket är emellertid tydligt, att den bergslags-släkt, som Abraham Rundbäck tillhörde, i all sin yttre torftighet — måhända stundom med kamp för det dagliga brödet — bar på en seg och stark inre tåga, som gav denna rad av smeder en aktad ställning i den bygd där de verkade. På dem kan nog bokstavligen tillämpas skaldens ord, att »de ärade kungen, de fruktade Gud och dogo i stillhet, mätta av år». När ättlingen Abraham Rundbäck lyckades göra släktens namn känt och aktat i hela det dåtida Sverige, hade han därvid haft till hjälp — förutom begåvningen, som nog var ett arv från mödernet — den energiska framåtanda och den sega uthållighet, som han fått i fadersarv från dessa bergslagssmeder.

Bröderna Bergius' självbiografiska anteckningar.

Med inledning och förklarande anmärkningar

utgivna av **Arne Holmberg.**

I.

Inledning.

En obestridd förgrundsställning i 1700-talets svenska lärdomshistoria intaga de lärda bröderna bankokommissarien Bengt Bergius, historiker och urkundsutgivare, och professorn Peter Jonas Bergius, högt uppskattad läkare och forskare med europeiskt anseende. Båda hade vittomfattande intressen, den förre började, då han nått medelåldern, ägna sig åt naturvetenskapliga studier, och den senare var ingalunda främmande för humaniora. Bengt hade efter absolverade universitetsstudier svåra motigheter, då han sökte skaffa sig en anställning med anknytning till hans kunskaper och forskningshåg, och måste omsider, för att få en fast inkomst, söka en tjänst i rikets ständers bank men släppte icke därför sina vetenskapliga intressen. Den sju år yngre brodern Peter Jonas hade större framgång, fick redan i unga år en inkomstbringande läkarepraktik och blev snart anlitad i offentliga värv av olika slag, där hans kunskaper och vetenskapliga begåvning gjorde sig gällande. En lycklig tid randades för båda, då de bildade ett gemensamt hem, där de utan ekonomiska bekymmer kunde ägna sig åt sina intressen.

Peter Jonas Bergius blev år 1758 vid 28 års ålder vald till ledamot av Kungl. Vetenskapsakademien, hans äldre broder nådde samma utmärkelse först åtta år senare. Båda voro varmt intresserade av akademiens uppgifter, de besökte flitigt dess sammankomster, voro genom nära vänskap förbundna med Pehr Wargentin, akademiens ständige sekreterare under åren 1749—83, och med andra framstående ledamöter, såsom läkaren Abraham Bäck och kanslirådet Anders Schönberg. De hade även vänskapliga förbindelser med Linné, som upp-

skattade Peter Jonas Bergius såsom en av sina mest framstående lärjungar.

Deras kärlek till Vetenskapsakademien manifesterades genom det testamente, som gjorde akademien till deras arvtagare, och deras namn fortlever ännu i Bergianska trädgården, från början en benämning på deras malmgård Bergielund vid Karlbergsallén, sedan 1885 förlagd till ett naturskönt område vid Brunnsvikens östra strand. Till donationen hörde, förutom malmgården och ett penningebelopp, ett stort herbarium och en insektssamling samt ett stort och dyrbart bibliotek, och i testamentet stadgades, att stiftelsen skulle ledas av en vetenskapsman (professor Bergianus), vilken skulle ägna sig åt botaniska forskningar, samt att trädgården jämväl skulle verka för hortikulturens främjande.

Bengt Bergius avled år 1784, hans broder år 1790. Den förres levnad skildrades av Anders Schönberg i ett åminnelsetal, som uppges ha hållits den 23 november 1785¹ och som utkom av trycket samma år. Ett åminnelsetal över Peter Jonas hölls i Vetenskapsakademien tio år efter hans död men blev publicerat först år 1822.² Dess författare var Olof Swartz, stiftelsens förste föreståndare, som blivit akademiens ledamot året före Peter Jonas' död och således måste ha varit personligen bekant med honom.

Några glimtar från brödernas tillvaro lämnas även av en utländsk vetenskapsman, Johann Beckmann, som vistades i Sverige 1765/66 och gästade bröderna ett par gånger samt hade turen att få närvara vid den sammankomst i Vetenskapsakademien, då Bengt Bergius blev invald. Hans dagboksanteckningar från resan i Sverige blevo publicerade år 1911.³

Den Bergianska stiftelsen förde under nära ett sekel en ganska undanskymd tillvaro på grund av ekonomiska svårigheter ända tills den i mitten av 1880-talet kunde sälja sin tomtmark, som under tiden

¹ Uppgiften, som finnes på titelbladet, synes icke överensstämma med verkligheten. Något akademisammanträde hölls ej den 23 nov. 1785 — åtminstone finnes ej något protokoll från den dagen. I de protokollförda sammankomsterna från den 16 nov. och 14 dec. år Schönberg icke antecknad såsom närvarande.

² Enligt inledningsorden har detta tal hållits 10 år efter P. J. Bergius' död, men på titelbladet står endast, att det hållits inför akademien, utan uppgift om år och dag. Swartz var närvarande vid alla sammankomster år 1800 utom två, men i protokollen nämnes ingenting om att han hållit något åminnelsetal. Uppgiften i Dahlgrens Personförteckningar (1915), att talet hållits 9/10 1800, vilken uppgift förmodligen härrör från en handskriven anteckning på ett exemplar i KVA, kan ej med säkerhet bekräftas. Något protokoll finnes nämligen ej från denna dag. Det enda säkra är, att talet förelegat i manuskript år 1800. Att det icke då blev tryckt, beror förmodligen på akademiens vid den tiden svaga ekonomi; först sedan Berzelius övertagit sekreterareposten och skaffat högre tryckningsanslag, ha erforderliga medel stätt till förfogande.

³ Johann Beckmanns Schwedische Reise... Tagebuch... hrsg. von Th. M. Fries. Upsala 1911 (i Uppsala univrs Årsskrift 1911).

kommit att ligga inom det stadsplanerade området i Stockholm och stigit oerhört i värde. För inköp av det nuvarande området förbrukades endast en obetydlig del av köpeskillingen. Genom de förbättrade inkomsterna sattes stiftelsen i stånd att utge en vetenskaplig tidskrift, *Acta Horti Bergiani*, som sedan 1891 utkommit med 13 volymer. I dess första nummer publicerade dåvarande professor Bergianus V. B. Wittrock »Några bidrag till Bergianska stiftelsens historia», och i denna uppsats lämnade han biografiska uppgifter om bröderna Bergius hämtade dels ur de båda åminnelsetalen, dels ur brödernas nedan avtryckta självbiografiska anteckningar, som hittills endast förelegat i manuskript. Sedermera ha de lärda bröderna genom artiklarna i *Svenskt Biografiskt Lexikon* år 1922 blivit föremål för jämförelsevis utförliga biografiska skildringar med goda källhänvisningar. Artikeln om Bengt Bergius är författad av framl. arkivarien Erik Naumann, under det att P. J. Bergius' liv och verk behandlas från företrädesvis botanisk resp. medicinsk synpunkt av professorerna Robert Fries och Olof Hult. Ett par år senare publicerade prof. Fries i Sveriges pomologiska förenings årsskrift, 1925, ett föredrag, som han hållit vid föreningens sammankomst den 24 april s. å. om »P. J. Bergius och hans betydelse för den svenska hortikulturen». Intresset för Peter Jonas väcktes till nytt liv år 1930, då Bergianska stiftelsen firade 200-årsminnet av hans födelse. Vid detta tillfälle höll prof. Fries ett tal, som sedermera publicerades i *Acta Horti Bergiani* (T. 11, 1937), och prof. Hult ett föredrag, »P. J. Bergius och medicinen i Sverige», som trycktes i *Svenska Linnésällskapets årsskrift*, årg. 14 (1931).¹ Prof. Fries har dessutom i samma årsskrift, årg. 18 (1935), behandlat »Linnéväxter i Bergii herbarium», i vilken uppsats Bergius' förhållande till sin store lärare belyses. Bengt Bergius' avskriftssamling, hans kanske mest givande insats i svensk lärdomshistoria, har gjorts lättare tillgänglig genom en i Kungl. Bibliotekets Handlingar (Bilagor, Ny Följd 4) av den, som skriver detta, år 1938 utgiven systematisk förteckning (Den Bergianska avskriftssamlingen i Kungl. Vetenskapsakademiens bibliotek) och i anslutning därtill har jag samma år i *Lychnos* publicerat en uppsats »Bengt Bergius och hans avskriftssamling». Förteckningen och uppsatsen recenserades i *Nordisk Tidskrift för bok- o. bibl.väsen* 1939 av Bengt Hildebrand, som inleder sin recension med några biografiska uppgifter och särskilt framhåller bröderna Bergius' förhållande till Vetenskapsakademien. Brödernas verksamhet som boksamlare är föremål för en utförlig

¹ Samma material publicerades även i *Nordisk medicinsk tidskrift*, Bd 2 (1930), s. 417—421, under titeln »Peter Jonas Bergius. Ett blad ur svensk läkarhistoria».

systematisk undersökning i en min uppsats »Bergianska biblioteket och dess uppkomst» i Nord. Tidskr. f. bok- o. bibl.väsen 1945, och en materialsamling, som legat till grund för en del av uppsatsen, »Svenska bokägare i Bergianska biblioteket», skall utkomma som bilaga till Kungl. Vetenskapsakademiens årsbok 1945.

De nedan publicerade anteckningarna förvaras i Bergianska biblioteket (sign. XIII: 1 n. 15) tillsammans med Bengt Bergius' studentuppsats, »Specimen stili», av den 4 april 1741. Redan vid en flyktig granskning finner man, att de båda självbiografierna tillkommit under helt olika omständigheter. Både handstilen och de olika slagen bläck förråda, att Bengts anteckningar gjorts successivt år från år. Han har förmodligen börjat skriva sin självbiografi, då han vid 16 års ålder år 1739 intogs i circulus inferior i Växjö gymnasium, eller något av de närmast följande åren. Den minutiösa uppräknings av lärare och lärjungar tyder på att dessa anteckningar gjorts, innan han lämnat skolan. Någon avgörande förändring i handstilen och skrivmaterialet kan med fullständig säkerhet konstateras först vid årsskiftet 1742—43, men därefter kan man tydligt se, att nya anteckningar gjorts årligen, de bli f. ö. kortare och kortare snart sagt för varje år, och efter 1770 upphöra de alldeles. I omedelbar anslutning till Bengts egna anteckningar har hans broder gjort sin nedan likaledes avtryckta skildring av hans huvudsakliga sysselsättning under de sista levnadsåren och sin vackra skildring av hans karaktär. Den är icke daterad men gör intryck av att vara gjord ganska kort tid efter dödsfallet. — Peter Jonas' självbiografi, som är daterad exakt den 29 mars 1785, således nästan på dagen 5 månader efter Bengts död, är synbarligen skriven i en följd, och några här och där förekommande tillägg äro förmodligen gjorda kort efter det anteckningarna avslutats. Några spridda tillägg¹ till Bengts anteckningar från åren 1729—48 måste däremot att döma av piktur och skrivmaterial vara införda på en gång år 1749 eller 1750. Även i språkligt avseende äro de båda biografierna olika. Peter Jonas' anteckningar ge intryck att ha fått sin slutgiltiga formulering, under det att Bengts verka krönikeartade och närmast avsedda att vara till stöd för minnet såsom material till en bättre utformad skildring, som han kanske haft för avsikt att författa vid något senare tillfälle.

Om båda självbiografierna måste sägas, att de äro beklagligt kortfattade och icke meddela på långt när allt, som kunde vara av

¹ Dessa tillägg äro i den nu avtryckta texten utmärkta med *kursiv*. De överensstämma med det stycke under år 1749, som börjar med orden »Den 2 Jun:», och följande stycken till och med slutet av 1750.

intresse för oss att veta om vad bröderna tänkte och kände, och om vad de sysslade med under sin verksamma levnad. Ehuru båda med sådan kärlek omhuldade sitt bibliotek, och oaktat dettas förkovran och skötsel måste ha tagit en betydande del av deras tid i anspråk, lämna de inga närmare upplysningar om efter vilka principer de anskaffade nya böcker, vilka deras inköpskällor eller donatorer voro, hur de ordnade och uppställde sina samlingar. Peter Jonas' i och för sig intressanta uppgifter om personer, som varit honom behjälpliga att anskaffa växter, frön och insekter, beröra endast delar av hans herbarium resp. insektssamling. Att Bengts med åren allt mer lakoniska anteckningar alldeles upphörde efter år 1770, är ej alls att beklaga, ty genom broderns tillägg ha vi sannolikt fått en fyllicare framställning av hans livsföring under de följande åren, än han själv skulle ha givit. Den vackra och rörande karaktärsskildringen, som avslutar tillägget, hade kanske förblivit oskriven, om icke Bengts egen skildring hade avbrutits vid en så pass tidig tidpunkt, att hans broder sett sig föranlåten att fatta pennan för att komplettera den. Andra kompletterande upplysningar givas i åminnelsetalet av Schöenberg, som var en av Bengts närmaste personliga vänner och kände honom väl.

Många brev, de flesta bevarade i Bengt Bergius' avskriftssamling, innehålla material, som kan bli av betydelse, när fullständiga biografier över båda bröderna Bergius skola skrivas. Med Bengts död sinar den rikt flödande källa, som hans avskriftssamling givit, och därför äro vi mindre väl underrättade om Peter Jonas' sista sex levnadsår, helst som inga av de brev, som denne själv mottagit, finnas bevarade. Vi äro dock lyckligtvis icke alldeles utan upplysningar. Av hans talrika brev till Carl Petter Thunberg,¹ bland vilka 25 härröra från tiden efter Bengts frånfälle, finner man, att hans intresse för boksamlingen alltjämt var lika levande, och att han fortfarande stod i förbindelse med utländska forskare, som han hjälpte att skaffa svenska böcker. Han skymtar även i Samuel Ödmanns korrespondens;² i ett brev till Gjörwell 26 nov. 1786 meddelar Ödmann, att Bergius då bodde i staden och sällan gick till sin »Lund», varför Ö. då icke kunde låna böcker ur hans bibliotek. Kanske kan man härav draga den slutsatsen, att Peter Jonas alltid tillbragte vintermånaderna i staden, då malmgården efter broderns död måste ha tett sig ganska öde och dystert under vintern. Ödmann ger honom också ett vackert eftermäle för hans skicklighet som läkare. »Jag har icke

¹ Nu förvarade i Uppsala univ.-bibl.

² Utgiven av H. Wijkmark, Bd 2, 1925.

Släkttavla.

Erländus Brodderi Dryselius

(1641—1708), kyrkoh. i Jönköping,

3) *Rebecka Korp*
(† 1736).

g. m. 1) *Catharina Ljungberg*,
(1652—90).

Ulrica Margaretha Dryselia († 1757),
g. m. *Theodor Junbeck* (1663—1739),
kyrcoh. i Jönköping.

Anders Dryselius (1694—1728),
kyrcoh. i Rogberga,
g. m. *Sigrid Helena Stass* (1700—79,
omg. 2 ggr)

Sara Maria Dryselia (1695—1737),
g. m. *Bengt Bergius* d. ä. († 1730),
häradshövding.

Erländ Junbeck (1708—67),
hovrättsråd,
g. m. *Christina Rebecka Bergius* (1725—99, jfr
här bredvid).

Erländ Dryselius (1727—95),
kyrcoh. i Rogberga.

Johan Bengt Bergius d. y. (1723—84),
banko- fogde. kommis-
sarie.

Christina Rebecka Bergius (1725—99),
g. m. *Erländ Junbeck* (1708—67,
se här bred-
vid), hov-
rättsråd.

Magnus Andreas Bergius f. 1727, (1728—48),
fil. kand. t s. ä. ell. prof.
1740? följ. år.

Hans Gustaf Bergius (1728—48),
fil. kand. t s. ä. ell. prof.
1740? följ. år.

Margareta Ulrica Bergius (1730—90),
f. 1729, 90),
t s. ä. ell. prof.
1740? följ. år.

förtroende till någon av Stockholms medici sedan sal. Bergius.¹ Ett annat dokument av intresse i detta sammanhang är en handskriven katalog över brödernas bibliotek, vilken varit upplagd av Bengt i början av 1750-talet och successivt kompletterats av honom under hela hans livstid; efter hans död fortsattes den av Peter Jonas, om än med något mindre noggrannhet och omsorg.² Slutligen kan hänvisas till Swartz' åminnelsetal, vari bl. a. meddelas, att P. J. Bergius under sina sista år var mycket tillgiven lantbrukets yrken, och att en förkylning, som han ådragit sig under utövande av sådan sysselsättning, varit den närmaste orsaken till hans död. Swartz skildrar också hans sista stunder. Swartz' sympatiska skildring av hans karaktär och sinnelag avtryckes nedan in extenso i ett slutord, vilket må tjäna som en motsvarighet till den skildring, med vilken Peter Jonas avslutat sin broders anteckningar.

Och härmed lämnas ordet åt bröderna själva.³

II.

Biographie, författad och skriven av B. Bergius.

Åhr 1723, den 2 Septembris, kl. 5 om morgonen, blef jag Bened. Bergius född hijt til werlden på säteriet Lifvered, i Götheborgs stift, Skepplanda pastorat och Hålanda sochn. Fadren var då för tiden härads-höfdinge öfver Vähne [Väne], Ahle [Ale], Bierke [Bjärke], Flundre och Vädtele [Vättle] härader, men sedermera öfver Sunnerbo, Östbo och Västbo härader herr Bengt Bergius; modren fru Sara Maria Dryselia. Vid åhrens mehr och mehr tiltagande begynte jag tillika med min äldre broder Johan Erland⁴ och yngre Abraham⁵ 1728 mense Decembri först att läsa svänska på säteriet Eriksstad i Wexiö stift i Sunnerbo härad och Hvittaryds sochn under då varande scholaris i Wexiö Ionaë Kollbergs information. 1729 var jag på vägen at bli inhjälstängad af en tjur.⁶ Åhr 1730 den 26 Novembr. afsomnade i Herranom efter en långsam svår siukdom min salige fader på sitt säterij Lunde i Wästergiöttland, Elfsborgs lähn Wähne [Väne] härad samt Gierdhems [Gärdhems] sochn, då han rest dit å[?] [orten?], på det han skulle låta curera sig i Götheborg, och sedan med det samma bese sitt godz.

¹ Brev till C. P. Thunberg våren 1792 (Wijkmarks ed., s. 106).

² Utförligare härom i min uppsats i NTBB 1945, s. 13—18.

³ Anteckningarna äro inlagda i ett konvolut med påskrift av J. E. Wikström (prof. Bergianus 1818—56): »Professor Bergii anteckningar om sin lefnad och banco-commissarien Bergii anteckningar om sin lefnad.» Peter Jonas' anteckningar ligga först i konvolutet, men av naturliga skäl anföras här den äldre broderns anteckningar först.

⁴ Johan Erland Bergius (f. 1722), dog 1743.

⁵ Abraham Bergius (1724—75) blev kronofogde.

⁶ Kursivering betecknar här liksom i det följande, att ifrågavarande anteckning tillskrivits 1749 eller 1750. Se Inledn., s. 83 (noten).

Bengt Bergius. Oljemålning av J. J. Streng 1761; Bergianska stiftelsen. Foto SPA.

Jag stackars barn, som tillika med mina andra bröder var nu hemma kvar i Erickstad, viste ej om någon ting, förrän jag måste smaka den första bittra sorgekalken, då jag genom min moders bref til då varande commissarien Martin Banda fick den bedröfveliga tidningen om min hulda sal. faders dödeliga afgång från denna usla verlden. Åhr 1731 vid Michaëlis tid skildes vår trogna informator gymnasisten Jonas Kollberg från oss, då i hans ställe studenten Nicolaus Lindsten kom till Erickstad at vidare informera oss.

1733 den April kom th. stud. Johannes Themptander til Erickstad at informera oss, då stud. Nils Lindsten reste bort. 1735 den 1 Octobr: höltz examen hvad vij lärdt, vid stud: Johan Themptanders utträdande och stud. Olof Wagnborgs succederande, då samma dag Erickstads stora byggning brändes i aska, oss til största skada. 1736 den 24 Martii vid min sal. mormors fru Rebecca Korps begrafning på Erickstad kom studenten Johan Drysenius til Erickstad at informera oss i st. Olof Wagnborgs ställe, som den 26 ejus afreste.

1737 den 7 Sept. kl. 4 om eftermiddagen slutade min saliga k. moder sin jordiska vandring på säteriet Erickstad, oss 7 omyndiga barn til största sorg och afsaknad. 1738 den 14, 15, och 16 Januarii skiedde inventering i Erikstad på de saker, som lemnades efter min S. moders död. Eod. anno den 26 Martii derpåföljande flyttjade vi ifrån Erikstad

til rusthålllet Ingelstad¹ i Berga sochn, då vij tillsammans af vår präceptor Johan Drysens information profiterade, tils han den 8 Junii samma åhr bortreste. Imedlertid stodo jag och min äldre bror J. Erland, efter Drysens bortresa, hushållet före och jämväl informerade de smärre tils in mot jul, då den 15 Decembr. auction hölts i Ljungby på våra saker.

Sedan jag nu öfver julhången varit i Kylehof,² hos öfverst-lieutenant Lorentz von Roxendorff, som då var nyss constituerad til interims förmyndare för oss men straxt afsade sig, kom jag 1739 den Januarii til min förmyndare probsten Petrus Ulmgren³ i Angelstad, der at förblifva. Den 17 Februarij derpåföljande reste jag til Wexiö, at derstedes idka mina studier, och blef den 4 Martii introducerad in circulo inferiori på gymnasio tillika med Olof Siöman af då varande rectore gymnasii M. Abrahamo Ulmgren.⁴

Lectores voro då förtiden följande.⁵ Theologiae lectores M. Laurentius Odelin och M. Samuel Rogberg, Log. et phys. Lect: assessor et doctor med. Johannes Rothman, Graec. L. lect: M. Andreas Fiorin, Hist. et mor. L: M. Isac Ternander, Math. L: M. Magnus Stolpe och Eloqu. Lect: M. Abraham Ulmgren, Gymnasii adjuncti voro M. Israël Rogberg, och M. Petrus Folin. Rect. scholae triv. var då M. Johan Streling, corrector M. Zacharias Blackstadius, collegae Carolus Litsberg, M. Sveno Bolander, Nicol. Montelius, Nicol. Grönqvist. Apologista M. Gabriel Hök.

Vij voro då tillsammans in circulo inferiori i ordning efterföljande camerater: Andreas Reenstråle, Laurentius Ulmgren,⁶ Erland Coljander, Carolus Forsmarck, Daniel Lång, Benedictus Bergius, Petrus Lundelius, Jonas Sörman. Laur. Klase, Johannes Sebelin, David Westerdahl, Jacob Flachsén, Jacob Sandelin, Petrus Carlström, Magnus Lagerqvist, Laur. Wiesel, Erland Aldalin, Olof Siöman.

Medan jag då var i Wexiö blef på Borsna⁷ säteriij förrättat arfskifte emellan oss, den 20 Mart. och följande dagar; då eod. mense min äldre bror Joh. Erland, som altid tilförene haft samma lectioner som jag, reste til academien i Lund.

Vid terminens slut transfererades jag tillika med mina andra camerader efter förutgången examen anniversar. den 4 Junii til circulum superiorem på gymnasio af då varande rectore assess. Johanne Rothman. Hvaruti jag under sessionerna, i Wexiö, och under dimissionerna i Angelstad, i 2 åhr framherdade, under lectoris M. Abrahami Ulgrens inspektion.

1741 den 14 Mart. opponerade jag tillika med Petr. Mytzell [Mützell]

¹ Ingelstad ligger några km sydost om Eriksstad, vid södra spetsen av Vidöstern.

² Detta Kylehof ligger i Hångers socken, c:a 10 km norr om Eriksstad (ej att förväxla med Kylehof i Östergötland). — Lars von Roxendorff dog 1740.

³ Petrus Ulmgren var gift med Elisabet Dryselius, halvsyster till Bengt Bergius' moder, se släkttavlan. Angelstad var ända fram till 1919 moderförsamling i det pastorat, som nu kallas Ljungby.

⁴ Abraham Ulmgren (1702—63), kyrkoherde i Algutsboda, var broder till den nyssnämnde Petrus U. och således »släkt med släkten» med Bergius.

⁵ Om lärarna jfr N. J. W. S c h e u t z, Biografiska anteckningar om lektorer vid Vexjö läroverk (1878—80) och G. V i r d e s t a m, Växjö stifts herdaminne.

⁶ Denne Lars Ulmgren (1723—60), sedermera docent i Lund, var son till Petrus U. och således halvkusin till Bergius. Se släkttavlan.

⁷ Borsna säteri ligger i Ryssby socken, c:a 15 km nordost om Ljungby.

ordin. på rect. och hist. & moral. Lect. M. Israël Rogberg, respondente Andrea Reensträhle.

Den 4 april, sedan jag förut infördt mitt namn in numero abiturientium, skref jag tillika med de andra abiturienter mitt specimen stili,¹ som rector Israel Rogberg exhiberade, och den 6 seqv. examinerades vij, som skulle resa.

Samma år reste från Wexiö til academien följande: Magnus Österdahl, Jacob Rothman, Daniel Annerstedt, Andreas Reensträhle, Laurent. Ulmgrehn, Benedictus Bergius, Petrus Lundelius, Johan. Sebelin, Petrus Carlström, Laurent. Wiesel, Olof Siöman, Petrus Wickelgrehn, Elias Aspelin, Petrus Lundahl, Petrus Mützell, Petrus Arenius.² Den 6 Junii eod. an. orerade jag in gymn. Wex. Graece *περὶ τῆς σωφροσύνης* s. de temperantia, då äfven Laur. Ulmgren eod. die orerade Graece.

Hela den terminen sedan vij stådt examen var jag i Wexiö, profiterandes jämte de publike lectioner, jämväl af privat information på collegier, neml. i hebraiskan hos Lect. Abr. Ulmgrehn och i fransöskan hos mag. Laur. Högmarch, tils jag, sedan scholan var uppgifven, den 16 Junii undfick mitt testimonium af förut varande rectore gymnasii M. Israele Rogberg.

Den 19 derpå valedicerade jag tillika med v. Lars Ulmgren Wexiö, resande då tillika med honom Daniel Annerstedt och Petr. Collin derifrån.

Docentes på gymnasio och trivial scholan voro följande: T. S. Theologiae lectores M. Isac Ternander, och M. Abraham Ulmgren. Log. & Phys. lect. assess. & doct. med. Johannes Rothman. Hist. & mor. L. M. Israël Rogberg, Mathes. Lect. & p.t. gymn. rect. M. Petrus Folin. Graec. L. Lect. M. Gabriel Höök, och eloqv. & poës. Lect. M. Johannes Tillander. Adjuncti gymn. voro M. Olaus Arell och M. Joseph Kiellman. Notar. Cons. M. Carl Starck. Rect: Sch. M. Johan. Streling, Conrect. Carolus Litzberg. Collegae M. Sveno Bolander, M: Petrus Hielm, Nicol. Montelius. M. Zacharias Duse.

Sedan jag då öfver sommaren vistats i Angelstad, reste jag tillika med begge cousiner Ulmgrenarna³ til academien i Lund, oachtat de många förslag jag om sommaren förut giordt til resans anställande til Upsala, den 20 octobris 1741 och kom til Lund den 23 dito om aftonen, då jag icke allenast träffade min bror Joh. Erland der, utan ock mina gl. praeceptorer mag. Kollberg och M. Drysén, och cousiner Junbeckar⁴ samt äfven mina gl. camerader i Wexiö, som alla voro der för[e] mig. Den 26 ejusdem blef jag tillika med L. Ulmgren efter förutgången examen hos decano, som den tiden var archiatern doctor Kilian Stobæus (fast

¹ Detta »Specimen stili» finnes ännu i behåll och förvaras i Berg. biblioteket till sammans med självbiografien.

² Bortsett från kusinen Ulmgren är Daniel Annerstedt den ende av dessa kamrater, med vilken Bergius även på äldre dagar bevisligen hade förbindelser. Han växlade flera brev med honom under åren 1752—67.

³ Lars U. hade en några år äldre broder, Erland (f. 1716, † 1793), slutligen prost i faderns pastorat.

⁴ Ulrica Margareta Dryselia, halvsyster till Bengt Bergius' moder, gift med kyrkoherden Theodor Junbeck, hade åtta barn, däribland Erland, slutl. hovrättsråd, år 1745 gift med Christina Rebecka Bergius, Bengts syster, och Abraham, slutl. borgmästare, med vilken Bengt år 1752 fick ett mindre angenämt mellanhavande.

M. Corylander i hans opasslighet examinerade oss) af då varande rectore magnifico Arvid Moller i student-matriklen inskrefven den 26 Octobr.

Professores omnium facultatum voro då följande.¹

Episcopus Dioces. Lund. D. Henric Benzelius.

Theologi.

Prim. Th. Prof. och dombprobst i Lund Doct. Magnus Rydelius,
Secund. Th. Pr. Nicolaus Lagerlöf designatus superintend. i Carlstad.
Tertiüs Th. Pr. design. Ambrosius Westring antea pastor & praep. i Wirestad.

Iure consulti.

Arvid Moller, tunc temporis rector magn. Iuris naturae & gent. ut & moralium prof.
David Nehrman² Juris patrii & Rom. prof.

Medici.

D. Johan Jacob von Döbeln.
D. Gustaf Harmens Med. & Phys. experiment. prof.

Philosophi.

Doct. Kilian Stobæus Arch. Reg. Hist. Prof. eo anno decanus. Membr. soc. scient. et litt. Ups.
Nicolaus Ölreich Philos. theoreticae prof:
Daniel Menlös. Math. Prof. & Acad. Imp. Nat. curios. collega.
Johannes Engeström L. L. O. O. & graec. L. prof.
Nicolaus Stobæus. Eloquent. & poës. prof.

Bibliothecarius.

M. Jonas Wåhlin.

Secret:

Sven Bring.³

1742 den 10 Decembr. gick jag under examen theologicum och fick approbationem facul[tatis?] af då varande decano facult. Theologicae Johanne Engeströme. Tillika med mig gingo då min cousin Lars Ulmgren, Carl Gust. Hæger, och Carl Magnus Montin, Gothob. samt 2:ne Rubenier, Scani.

1743. fick jag den bedröfveliga tidenden, at min äldre broder Johan Erland den 31 Maji qutterat denna jordiska hyddan, i Kättelstorp [nu Kättilstorp] vid Jönkiöping, der han hade assessor Langes stiuftson at informera, och den Junii blifvit begrafven. Samma åhr den 17 Augusti opponerade jag publice på academien ordinarie på kandidaten Joh. Göransson, Wermel., som disputerade medan prof. Bring praesiderade. Den 10 Decembr gick jag tillika med min cousin Lars Ulmgren och [Samuel] Linnaeus under examen styli och den 17 derpå följande under examen rigorosum tillika med v. [?] Lars Ulmgren, Georg Branting och Samuel Linnaeus.

¹ Om dessa se M. Weibull & E. Tegnér, Lunds universitets historia.

² Adlad Ehrenstråle.

³ Adlad Lagerbring.

1744 in Jan. var jag i lifsfara på en bro öfver Laga å i Småland, i det sadelgjorden [brast] sönder och jag föll af hästen på broen, och hade så när fallit ned i åen. 1744 in Martio fick jag stipend. Regium simplex och strax derpå stipend. Silfversköldian.¹ 1744 den 13 Junii disputerade jag under professor Brings praesidio de titulis principum, generatim, & Svioniae regum, speciatim, första delen. Adj. Colling och P. Lundelius opponerade ordinario loco. Extra P. Schaeij och Hyllén.

1745 den 27 februarii opponerade jag publice på prof: Bring, som utgaf Monumentorum Scanensium partis 1:mæ continuat. 1:am, för hvilken disputation Samuel Sinius responderade. In Maio reste jag til Köpenhamn.² Den 13 junii disputerade jag pro gradu under prof. Bring de titulis principum, generatim, et Svioniae regum, speciatim, p. 2. då mag. docens Burmester och P. Wickelgren opponerade. Den 18 Junii derpå blef jag af promotore och p. t. rectore magnifico Gust. Harmens, tillika med 65 candidater, til philosophiae magister creerad, då probsten och theologiae adjuncten Bildstein var primus. Den 19 Julii var jag i Jönköping på min systers³ bröllop, som fick til äkta sin half-cousin, secreteraren vid Lunds academie Erland Junbeck.⁴ På vägen reste jag öfver til Helsingör. Den 16 Octobr. kom jag til Kättelstorp [Kättilstorp], at informera hr assessor Johan Langes stiuifson Sven Sebastian Tham, samt Didrik Georg Tham.

1746. den 12 Oct. reste jag åter til academien med min discipel Sven Seb., hvilken jag der informerade, tils den 23 Maji 1747, då jag quitterade honom, och han reste hem. In Majo åter resa til Köpenhamn.

1747. den 24 Octobr. blef jag af Philosophiska Faculteten i Lund utnämnd [sic] at vara docens uti historien, och det på Hr prof. Brings kallelse; hvilket Facultetens göromål när hans excell. cancelleren genom skrifvelse af den Nov. ratificerat, blef det af Fac. Phil. decano Hr prof. Nelander den 6 dec. intimerat. Den 12 Dec. samma år opponerade jag ordinarie loco på studenten Jöns Lind,⁵ som disputerade i historien. Samma år förut den 8 Nov. omerade jag på Småländska Nationens vägnar på latin vid det tilfälle, at Nationen aflade sin tro- och huldhets ed för hans kongl. höghet och hans manliga bröstarfvingar. [Densamma?] hösten[?] blef jag oskyldigt utförd för at ha toucherat[?] Skånska Nationen, hvarför ett liderligt följte af dem ärnade . . . [c:a 2 ord saknas] 6 veckor[?] vakade på mig hvar afton med gevär, Men Gud bevarade mig at de ej fingo röra ett hår.⁶

¹ Detta stipendium (f. n. 130 kr.), som bortgives av testators efterkommande, med företräde för släktingar, är förmodligen stiftat av Niclas Andersson Hylltén, adl. Silfverskiöld (1635—1702), från Ölmestads prästgård i Småland.

² Resor till Danmark omtalas även i juli samma år samt i maj 1746 och aug. 1748. Enligt Schönbergs äminnelsetal (s. 9) åsyftade B. med dessa resor att sammanträffa med Langebek och att öka sina samlingar.

³ Christina Rebecka Bergius (1725—99, se s. 89, not 4). Hon vistades därefter flera år i Lund och skrev efter Bengts flyttning till Stockholm många vidlyftiga brev till honom om förhållandena i de akademiska kretsarna.

⁴ Se ovan, s. 89, not 4.

⁵ Jöns Lind (1723—85) samarbetade sedermera med B. vid utgivande av »Nytt förråd af äldre o. nyare handlingar rörande nordiska historien» (tr. 1753). Se nedan, s. 93.

⁶ Detta är tillskrivet längst ned på en sida, där en del av papperet bortskavats.

1748 betjente jag den studerande ungdomen vid Academien med private föreläsningar i svenska historien, samt latiniteten, och der jemte collegia disputatoria. Den 22 Januar. opponerade jag ord. loco på candidaten Bengt Svenonius. Den 16 Martii opponerade jag extra på min bror Hans Gust. Bergius.¹ Den 15 Jun. åter ordinar. l. på candid. Peter Mützell. och den 18 dito extra på cand. Peter Lorents Trägård. Den 16 Julii gaf jag som praeses ut en historisk disputation de baculis nuntiis, vulgo bodkaflar, första delen, då min cousin Erland Dryselius² responderade. Ordinario loco opponerade då mag. Johan Rosén och stud. Sven Fogelgren, och extraopponentes voro mag. Ingemar Cuhlberg, mag. Pet. Lor. Trägård. candidaten Hans Gust. Bergius, stud. Marcus Tillberg och Johan Ulmstedt. *In Aug. reste jag til Köpenhamn.* I October månad låg jag siuk i hitsig feber, men kom mig dock efter 14 dagars siukdom åter före; då min bror Hans Gust. Bergius derpå af samma siukdom lades til sängs, och efter 14 dagars förlopp sal. i Herranom afled den 3 novembr. Den 19 decembr. tog jag testimonium academicum ifrån Lund, och reste den 20 ejusdem derifrån åt Stockholm; men uppehöll mig någon tid i Småland, i synnerhet hos min bror Abraham Bergius, som samma år blifvit crono befalningsman i Sunnerbo härad.

1749. *Då uphörde mitt fasta stipend. regium.* Den 23 Martii anlände jag til Stockholm, ifölje af min yngsta broder Peter Jonas Bergius, som då skulle resa til Upsala Academie; men måste första aftonen kännas vid en svår skada af en olyckel. eldsvåda, hvarvid jag förlorade största delen af mina gångkläder.

Den 2 Jun. reste jag til Upsala Academie, der jag en månad vistades. Den 27 julii reste jag från Stockh. til Åbo Academie, der jag i 7 veckor vistades. Efter återkomsten til Stockholm, begärde jag tilträde til Riks- och Antiquitets-Archiverne, det jag af Cancelli Collegio genom extractum protocollii århöll den decembr. Samma månad förenade jag mig med kyrkoherden Johan Göstaf Hallman, professor Henric Julius Voltemat, magister Johan Jöransson och secret. Nils Westman, til en historisk academies uprättande,³ och blefvo dess grund-reglor af oss alla underskrefna, och til hans Maj:ts nådiga confirmerande i Rådet ingifna, men för Vetensk. Academiens skull vardt intet derutaf. Den 21 Dec: reste jag til Gefle och den 31 til Svärdsjö i Dalarna. Derpå

1750. den 2 Jan. til Svartnäs,⁴ sedan til Fahlun, och så den ejusd. genom Hedemora, Salberg och Upsala til Stockholm, dit jag återkom den 8 febr. Sedan nyttjade jag någon tid mitt tilträde i Antiquitets Archivo. Den 12 Apr. måste jag för mina svaga vilkor skull antaga condition hos fältcamereraren Lorens Groth i Stockholm, at informera hans son Lars Torsten Groth, och dotter Hedevig Elisabeth Groth, emot 300 D. K:mts årlig lön.

¹ Hans Gustaf (f. 1728) var Bengts näst yngste broder.

² Erland Dryselius (1727—95), sedermera kyrkoherde i Rogberga, var son till kyrkoherden Andreas Rydelius (1694—1728) och helkusin till Bengt B. Jfr också Peter Jonas' självbiografi, s. 99, not 3.

³ Jfr H. Hearnlund, En undertryckt historisk akademi (HT 1885), och B. Hildebrand, Kungl. Svenska Vetenskapsakademien (1939), s. 401.

⁴ Otivvelaktigt Svartnäs i östra Dalarna, omkr. 25 km nordost om Svärdsjö.

1751. den 8 och 10 Junii måste jag flytta undan elden, vid den fäse-liga branden som Stockholms stad då öfvergick.¹ Samma år den 12 Oct. gjorde jag den ändring i accordet med ofvanb:te Groth, at jag derefter skulle ingen lön af honom begära, men deremot ha mer frihet vid conditionen. Den 24 Decembr. blef jag sjuk af tandvärk, och slapp för samma sjukdoms skull ej ur cammaren på en hel månad.

1752. kom tandvärken i October månads början igen, då han slog sig til en slags tandfistel, hvarföre jag måste hålla mig inne och ligga under fältschers hand til några dagar för jul. En tid, som var mig den ängsligaste jag lefvat, och det mest för en olycka skull, mig om sommaren förut träffat, i det jag af min cousin borgmäst. Junbeck² i Falköping blifvit bedragen på 857 DKmt, dem jag på min caution skaffat honom til läns, och måste denna tiden prompt sjelf betala. Jag fick aldrig sedermera igen mina pgr af bedragaren.

Under den sjukdomstiden föll jag på det förslag, at gifva små piecer och skrifter ut på trycket, hvaraf jag sedan igenom Guds välsignelse fick mången god styfvers inkomst til hjelp i mitt torftiga tilstånd. Den första piece, jag då gaf ut, på magist. Schultins förlag, var Kärlekshändelser emellan herr Erik Gustafsson Stenbock och fru Magdalena Sture till Hörningsholm år 1573, upsatte af Anna Baneer.³

1753. intresserade jag med Magist. Ståhl och magist. Stagnel uti en comedies utgifvande, den Stagnel sammanskrifvit vid det tilfället en köpman Hising gjort en stor banqueroute och rymt ur riket, men blifvit ertappad igen. Titelen derpå var Den lyckelige banqueroutieren, comedie i tre öppningar. Denna comedien importerade oss rätt vackert för dess begärlighet skull. Samma år intresserade jag uti en annan af Stagnel skrefven comedie, med honom och mag. Schultin. Comediens titul var Baron Sjelfklok och fröken Granlaga, comedie i 3 öppningar. Äfven intresserade jag med Stagnel uti utgifvandet af Gressets Siecle pastoral eller den sälla herdetiden, öfversatt i svensk vers af lieuten. Nils Harald Silfversparre, men med förlust. Sedan associerade jag mig med mag. Ståhl, mag. Stagnel och prästmannen Jöns Lind at utgifva en samling af handskrefna documenter i svenska historien, hvilket jag påtog mig at sammanskrifva, emot det de andra skulle bestå förlaget.⁴ Detta arbetet började jag genast på, och hinde [sic] ändtel. i October månad utgifva första stycket. Titelen derpå var den: Nytt förråd af äldre och nyare handlingar rörande nordiska historien. I samma månad expirerade min condition hos Grothen, och kom jag då at själf hyra mig rum och äta för pengar, ja aldeles ligga i Stockholm på egen hand, hvarigenom jag vardt både utblottad och gäldbunden. Gud behagade då så, at jag fick en summa pgr af en god vän til läns, ja lät mig ock vinna öfver 200 D. k:t

¹ Jfr Esther Jacobson, Den stora branden i Klara den 8 juni 1751 (St Eriks årsbok 1936).

² Om Abraham Junbeck (1721—76) se s. 89, not 4.

³ Härav framgår, att Bygdéns uppgift om O. v. Dalins utgivareskap måste vara oriktig. Jfr f. ö. även Schönbergs äminnelsetal, s. 21. Naumanns artikel i Svenskt biografiskt lexikon, s. 565, beriktigas obestriddigt härmed.

⁴ Om Bengt Bergius som urkundsutgivare jfr H. Schück, Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 5 (1936), s. 142, och N. Ahnlund, Svenska medeltidsurkunder (HT 1938), s. 143.

på ett lotteri. Med detta året uphörde ock mitt Silfversköldska stipendium.

1754. utkom andra och tredje stycket af Nya Förrådet &c. Samma år kom min yngste bror Peter Jonas til Stockholm, sedan han vid Upsala academie absolverat sin medicinska cursus och aflagt de til doctorgradens ernående erforderliga prof, hvilken grad han ock samma år undfick. Guds nådiga försyn tildelte honom ock strax medicinsk practik, och skaffade honom allmänt mennisko-tycke.

1755 den 3 april flyttade han och jag ihop i ett logement och hushållning, och ifrån den tiden kan jag börja räkna de första lyckeliga och glada dagar af min Stockholms lefnad, ty hans hjälpsamhet och goda hjertelag mot mig voro icke broderliga, utan mer än faderliga. Guds underliga försyn tildelte honom ock mildeligen tid efter annan alt större och rikare inkomster, så at han verkligen gjorde större lycka, än någon medicus i Sverige på lika kort tid. Han fick således råd och ämne at hjälpa mig af efter sitt goda hjertelag. Samma år utkom 4:de stycket af Nya Förrådet &c. Äfven samma år började jag utgifva Små-saker til nöje och tidsfördrif. Samma år började jag alt mer och mer blifva plågad af en svår hypochondrie jemte mycket svag maga, hvartil orsaken lærer varit mitt myckna stilla sittjande uti en varm och trång kammar.

1756. utgaf jag herr de Maupertuis bref om vetenskapernas upkomst, som jag från fransyskan på svenska öfversatt. Likaledes drottning Christinae Betraktelser öfver Alexander den Stores lefverne och bedrifter, som jag också öfversatt. Samma år utgaf jag 2:dra, 3:dje, 4:de och 5:te delarne af Små-saker til nöje &c.

1757. fortfor jag med 6:te, 7:de och 8:de delarne af samma arbete, och utgaf äfven första delen å nyo, tilökt med ett Bihang. Hade ock vidare dermed continuerat, om icke Stockholms Consistorium trodt sig ha anledning at criticera några ställen deruti, och jag altså befarat at Cantzli-Collegium skulle förbjuda boken. Detta hände dock det följande året, på det sätt, at boken ej skulle å nyo få upläggas och säljas på öpen boklåda eller auction. Imedlertid ändrade jag titelen och fortfor ännu samma år på lika sätt under titel af Allahanda, utgifvandes detta år 1:sta och 2:dra delen. Äfven utgaf jag framledne biskopens D. And. Rydelii Herdebref til skånska och blekingska prästerskapet, jämte hans korta afhandling om själen, dess verkän och egenskaper, samt Kännemärken på menniskornas temperamenter. Hela detta såväl som förra året tiltog olägenheten af min svaga maga, medelst ömtålighet för minsta köld och ofta åkommande colique, hvaraf jag kanske mången gång hade dödt, om jag ej haft så när mig en förfaren medicus, som jag hade uti min bror.

1758. utgaf jag 3:dje delen af Allahanda. Samma år i Februar. månad behagade riksrådet greve Gustaf Bonde, såsom ägande öfverinseendet vid Kongl. Antiquitets Archivum, genom ett framställande til K. Cantzli Collegium proponera mig til extraordinarie assessor i berörda Archivo, för at utarbete en svensk corps diplomatique, hvartil ock Cantzli Collegium i förstone genast samtyckte, men innan expedition derom hant afgå från Collegium til Hans Maj:t, funno ett par mina missgynnare utväg at lägga hinder i vägen, och draga saken på långbänken, så at det såg nog

tvätydigt ut in på 3:dje månaden, och hade säkert aldrig lyckats för mig om ej riksr. Bonde hade varit så ståndaktig och med sin myndighet drifvit saken igenom, så at Cantzli Collegii betänkande omsider in Majo expedierades. Härpå vardt jag den 1 Junii i Rådet utnämnd til assessor, och kort derpå Kongl. Maj:ts fullmagt för mig utfärdad.

1759 den 16 Martii, då en ovanlig storm med orcaner var, blef jag så häftigt ansatt af colique med flera svåra anstötar, at min bror med flere medici despererade om mitt lif under de 8 dagar sjukdomen höll som värst uti. Man trodde denna sjukdom förorsakades af gallblåse stenar. Säkert är det, at det härrörde af ett ovanligt stillasittjande under hela föregående vintren som jag tilbragte under träget arbete och lucubrationes långt ut på nätterne.

Samma år in Junio behagade den nådige Guden tildela mig tillika med min bror en vinst på det senare Kongl. Lotteriet¹ af 25700 D. k:mt. Jag hade ingenting sjelf satt in i bemälte lotteri, ty jag hade ingenting at insättja, åtminstone icke råd at våga 200 D. k:mt, som hvar lott kostade; men min makalöst gode bror Pet. Jonas tillägnade mig hälften derutinnan. Ja hans affection gick så vida, at han altjämt, under nog considerabla inkomster, ingenting ägde, som han icke ansåg mig lika så väl som sig tilhörigt. Dic ubi terrarum tale exemplum fratris deprehendatur!

Samma år utgaf jag K. Carl d. IX:s rim-chronika, samt k. Gust. Adolfs påbegynte chronika, egenhändigt af högbem:te konungar författade; jemte bilagor af 96 bref och handlingar til föregående chronikors och tidehvarfs uplysning, nu först i dagsliuset utgifne.

1760. den . . .² blef jag proponerad til ledamot i Vetenskaps Academien, men då det balloterades om mig, felades mig 1 eller 2 kulor eller röster, så at jag icke blef antagen, ehuru jag den gången hade 23 för mig. Samma år sökte jag i K. Cantzli Collegio amanuens-lönen, som efter Bergman blifvit ledig; men bem:te Collegium gick mig förbi och gaf både syssla och lön åt en yngling i anseende til mig, magist. N. R. Broocman.³ När jag altså gång efter annan såg, huru liten bevågenhet jag hade at vänta af Cantzli Collegio, beslöt jag, ära vare Gud! i en god stund, at söka mig in i något annat verk, och ju förr ju heldre lemna det niugga Antiq. Archivum. Jag valde då Banquen, och ingaf derpå i början af riksdagen min ansökning til Banco Deputationen om en BancoCommissarie-syssla.

1761. ingaf jag i Vetensk. Academien en Beskrifning på en hvit rotta, hvilken vardt införd i Academiens Handlingar samma år sista quartalet pag. 313 seq. Hela detta år lefde jag ständigt emellan hopp och fruktan i anseende til min ansökning i BancoDeputationen, ehuru jag i Julii månad ingaf en ny inlaga. Det var så mycket svårare at arbeta mig igenom, som jag hade vid pass 42 competitorer.

1762. den 28 April inföll omsider den hugneliga dag, då jag, efter en åter inlagd ansöknings-skrift blef af Banco-Deputationen förordnad til extraordinarie bancocommissarius, och placerad i Små Transport

¹ Det s. k. nummerlotteriet inrättades år 1771. (Enl. Svensk Uppslagsbok).

² Den utelämnade dagen skall vara 6 febr. Om Bengt Bergius' inval se Bengt Hildebrands ovannämnda recension i NTBB, 1939, s. 114.

³ Nils Reinhold Broocman (1731—70).

SedelsContoiret, i anseende til göromålens då varande myckenhet i berörde Contoir. Jag fick då i början ingen annan lön, än allenast den vanliga betalningen för hvad som skrifves utöfver commissariernes dagelige pensum. Men den 19. Junii samma år behagade BancoDeputationen fastställa, at jag på Banquens stat skulle upföras med 450 Riksdalers lön, hvilken lön sedan strax med Julii månad tog sin början.

Samma år ingaf jag i Vetensk.Academien beskrifning om ett Lycoperdon af sällsam storlek, som vardt införd i Acad. Handlingar samma år sista quartalet p. 324. seq.

1764 om våren började jag med mera application at studera naturalhistorien, under trognaste hjälp och handledande af min bror och dagelige contubernalis, som ett par år förut i bem:te vetenskap hade blifvit professor.¹ Vi samlade sedan för gemensam räkning med synnerlig drift och mycken kostnad bibliothek i berörde ämne.

1765. den 5 Julii blef jag förordnad at göra tjänst i Växel-Banquen, dock allenast såsom extraordinarie commissarius. Samma år ingaf jag til Vetensk.Academien Beskrifning på hvitkåls-svampen, som infördes i 3:dje quartalet af Handlingarne p. 208. seq.

1766. den 2. Januar. började jag å nyo at göra tjänst i Små Transport-Sedels-Contoiret i Banquen. Den 8. i samma månad blef jag antagen til ledamot i Kongl. Vetenskaps Akademien,² och hade vid balloteringsen allenast 3 kulor mot mig af 29.

1767. beskref jag i Vet. Acad. Handlingar 2:dra quartalet p. 124. f. Corinthiska rättikan, Raphanus sativus gongylodes.

1768. hade jag, jämte min bror professoren, en svår känning af det oförsigtiga steg vi hade några år förut gjort, då vi ej allenast tagit lotter i Mariebergs Porcellaine fabrik, utan ock sedermera varit med at påtaga oss fabriakens arrenderande på 12 år. Vi måste detta och de 2 förutgående åren vidkännas en ganska stor förlust af många tusende D. K:mt.

1769. den Jan.³ blef jag vald til praeses i K. Vetensk. Akademien, hvilket ämbete jag förvaltade i 3 månader. Under varande tid emottog jag på academiens vägnar 4 nya ledamöter, som togo sitt inträde, och blefvo de svar jag då gaf på Acad:s befallning genom trycket utgifne, jämte berörde ledamöters egna tal. När jag sedan den 26 April aflade mitt praesidium, höll jag ett tal, som genast vardt tryckt, under titel: Tal om svenska äng-skötsel, och dess främjande genom lönande gräs-slag.

1770. i början af året fick jag full bancocommissarie-lön. Detta och föregående året continuerade det grufveliga bekymmer, som Mariebergs fabrik förorsakade mig och min bror, och måste vi hela tiden då och då utgifva dertil vackra pge-summor.

III.

Slutord av Peter Jonas Bergius:

1780 blef min sal. bror för andra gången vald till praeses i Vet.academien, just då academien började ett nytt tidehvarf i anseende til

¹ P. J. Bergius blev professor i naturalhistoria och farmaci den 22 december 1761.

² Vid denna sammankomst var Johan Beckmann närvarande. Jfr Inledningen.

³ Datumsiffran, som är utelämnad, skall vara den 25. Valet bestämdes genom lottdragning mellan de fyra, som fått högsta röstetalen.

Handlingarnas utgifvande under en ny titel.¹ Vid praesidii nedläggande höll han ett lärdt tal om Läckerheter, hvaraf många ark redan äro trykte.² Han hant ej, öfverleva sluteliga utgifvandet af detta vidlyftiga tal, som efter min öfvertygelse lagt förnämsta grunden til hans iråkade sjuklighet och påföljande död; ty han använde härfå för mycken flit, satt mycket stilla och arbetade för ihärdigt. På 1¹/₂ år var han nu til slut mycket plågad af haemorrhoides mucosae, hvaraf han småningom afmagrade, och ehuru flere medel användes, så voro de dock fruktlöse, så länge han ej kunde ändra sin diète [sic]; men Talet låg honom städse i hågen at fullborda, och det gjorde at han ej kom at röra sig, oftare än han för sina embetssyslor nödgades fara i banquen. De sista månaderna var han 2 res[or] utsatt för volvulus,³ som dock lyckeligen öfvervants; men då denna åkomma 3:dje gången påkom honom, så var all läkarehjelp fåfång, och gick det sluteligen til gangrene i underlifvet.

Han var en ganska boksynt och beläst man; hade god smak i alt det han skref; förstod svenska språket ganska väl, äfvensom han skref en vacker latin och fransyska⁴ och förstod dessutom engelska och tyska. Sedan han vid academien lagt god grund i humaniora, fattade han i synnerhet hog för historien, hvori han flitigt arbetade ända tils jag 1764 drog honom in på naturalhistorien, för hvilken han fattade mycket tycke. Såsom lydande dit fann han lecture i resebeskrifningar vara, hvilken ock mycket roade honom, och mins jag honom ofta säga at han genomläst 600 resebeskrifningar.⁵ Af en del af dessa resebeskrifningar gjorde han extract, med all exactitude, hvaraf en vacker samling fins i hans papper.⁶ Som han i all sin tid var mycket flitig, och ej förspilde någon stund, som til nytta kunde användas, så roade han sig emellanåt at samla lärda mäns bref, äfven andra bref, hvaraf historiska och andra interessante uplysningar stodo at hämtas; dessa bref afskref han med egen hand, brukande dervid sin vanliga exactitude, så at han så noga afskref dem, at ingen bokstaf var olika i hans afskrift emot originalet. Här af finas nu i hans quarlätenskap 20 volder, dem han ärnat til Vet.acad., under et vist betingande.⁷

Han var för öfrigt en ärlig man, synnerlig vänfast, synnerligen ordhållig, snar at glömma oförrätter, regelbunden i alt sit väsende, men det

¹ Ändringen bestod endast däruti, att serien fick benämningen »Nya Handlingar».

² Talet utkom i två delar, den första tryckt 1785, utgiven av P. J. Bergius, den andra 1787, utg. av S. Ö d m a n n. Det utgavs i tysk översättning 1792.

³ Tarmvred.

⁴ Bengt Bergius korresponderade på franska eller latin även med svenskar, såsom Annerstedt och Tessin. Inga brev på engelska eller tyska av honom äro bevarade. Peter Jonas skrev till sina utländska korrespondenter mest på latin eller franska, mera sällan på engelska, aldrig, så vitt bekant, på tyska.

⁵ Bergianska biblioteket innehåller drygt 700 större verk hörande till facket geografi (med kartverk), till öfvervägande del reseskildringar.

⁶ »Excerpter ur åtskilliga resebeskrifningar», en foliovolym på 508 sidor jämte register, i Berg. biblioteket.

⁷ Härmed åsyftas hans avskriftssamling, som skänktes till akademien men skulle vara deponerad i riksbanken, tills 50 år förflutit efter hans död. Se vidare den i Inledningen citerade uppsatsen i *Lychnos* 1938.

som mäst pryddes honom, var hans oskrymtade gudsfruktan,¹ och nit för Guds ära. Han förelyste sitt husfolk med goda exempel, underviste dem, under särskildta samtal, om religionens grundpelare; alla aftnar gjorde han sielf bön för dem, och upläste derjemte antingen ett eller annat capitel af Bibeln, eller ock ett stycke af någon andelig väl författad bok, bland hvilka Belters Historia om Frälsaren af honom mycket nyttjades; och hade han den plägsed at uti fastan alla år, för sitt husfolk, ur samma bok upläsa det som angick Frälsarens lidande. Med sådan sinnesförfattning lefde han ett fredligt och tranquilt lif, och dödde helt nögd och stilla, insvepande sig i sin Frälsares förtjenst.

IV.

Självbiografiska anteckningar av P. J. Bergius 1785.

Kort anteckning af min lefnad. [*Med J. E. Wikströms handstil.*]
Af Prof:r Bergius egenhändigt skriven.

Jag Peter Jonas Bergius föddes år 1730 d. 6. Julii kl. mellan 10 och 11 f. m. på säteriet Ericstad beläget i Småland, Sunnerbo härad och Hvittaryds sochen. Fadren var häradshöfdingen öfver Östbo, Westbo och Sunnerbo härader Bengt Bergius; modren Sara Dryselius, dotter af Erland Dryselius, som var probst i Jönköping och tillika känd såsom en lärd man, af 2:ne historiska böcker han utgifvit,² jemte andra skrifter. Redan i min spädaste ålder mötte mig den olyckan at min sal. Fader dödde, då jag endast var 6 veckor gammal. Min Moder lefde i sitt änkestånd med 7 små barn, 6 söner och en doter, boendes alt på Ericstad, det hon af Hågerflycht³ arrenderade. Hon var en gudfruktig och förståndig Fru, och hade den föresats at i sina barn inpräglä principer af religion och honneur. Min späda ålder tillät ej mig at njuta annan undervisning af de informatorer hon för sina barn höll, än endast läsa i abcboken och at lära läsa innan til, efter försynen behagade genom döden borttrycka henne, då jag knapt fyllt 7 år. Här var då en värnlös barnskåck i ett föga bemedladt hus, endast öfverlämnad åt providencen. Min äldste bror⁴ var allenast 15 år, hvilken i samråd med brodern Bengt, den närmste i åldern, hade vården om denna barnskåck. Efter modrens död upsades arrendet på Ericstad, och barnen flyttades på ett oss tilhörigt litet bondehemman,⁵ där vi uppehöll oss i ett år, under äldste brodrens styrsel, men som detta

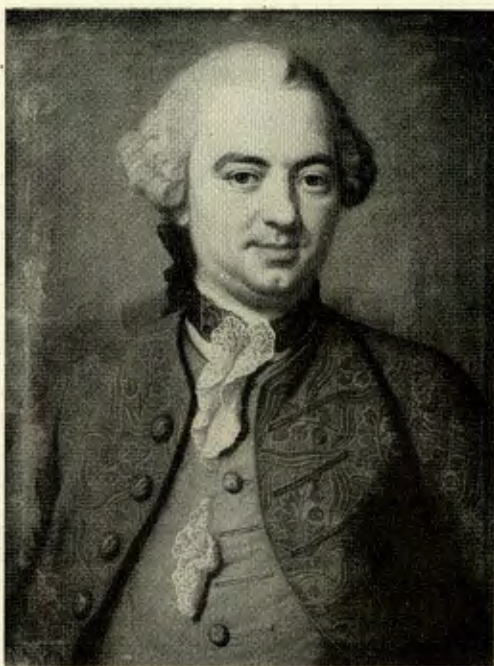
¹ I detta sammanhang må avtryckas några mycket belysande rader, som Bengt Bergius har skrivit på en lapp inklistrad i hans från modern ärvda bibelexemplar (Biblia, Thet är All then Heliga Skrift, Sthlm 1706—15): »Börjat den 23 Sept. 1754. Q. D. B. V. Slutat den 21 Oct. 1755. S. D. G. — Slutat å nyo den 30 Julii 1757. S. D. G. — Slutat åter den 10 Januar. 1760. S. D. G. — Slutat åter den 27 Novembr. 1762. S. D. G. — Slutat åter den 17 Julii 1766. S. D. G.»

² Om Erlandus (Brodderi) Dryselius se Släkttavlan (s. 85). Om hans skrifter se G. Virdestam, Växjö stifts herdaminne, 7 (1932), s. 23.

³ Kammarrådet Arvid Hågerflycht (1665—1751) ägde flera gårdar, däribland Ericsstad.

⁴ Johan Erland Bergius, död 1743. Se Bengt Bergius' självbiografi (s. 86, not 4).

⁵ Rusthället Ingelstad i Berga socken. Se d:o (s. 88, not 1).

Peter Jonas Bergius. Oljemålning av J. J. Streng i Bergianska stiftelsen. Foto SPA.

ställe ej var det tjenligaste för barnens education, så funno våra anhöriga för godt at skingra boet, då jag blef flyttad til en gammal vördig prästman, comministern Oselius¹ i Dörarp, som lade den första grund början [sic] til mina studier. Jag flyttades dock efter 1 år derifrån och kom år 1740 til Rogberga prästegård, hos kyrkjoherden Ahlander,² där jag emot en ringa årlig afgift njöt nödig vivres, information m. m. men denna hedersmannen lefde ej länge, som hade kunnat lagt ett oöfvervinnerligt hinder för min station där, om icke försynen så behagat styra, at Ahlanders enka blifvit conserverad af magister Petrus Bergvald, som ägde den lyckan at blifva Ahlanders successor så i giftermålet som i pastoratet. Denne fromme prästmannen, äfvensom hans fru, Sara Maja Stasse,³ uptogo mig i samma ömhet, hvarmed de omfattade sina egna barn; de gjorde ock aldeles ingen skillnad på mig och dem. Jag åtnjöt privat in-

¹ Johannes Oselius (1682—1760). Jfr *Virdestam*, anf. arb. 3 (1929), s. 132.

² Johan Ahlander (1695—1740). Jfr *Virdestam*, 7, s. 159 f.

³ Här föreligger ett minnesfel från P. J. Bergius' sida. Hon hette Sigrid Helena Stass (f. 1700, † 1779). Jfr *Virdestam* som ovan. Hon var gift tre gånger, och hennes förste man var kyrkjoherden i samma (Rogberga) församling Andreas Dryselius (1694—1728), broder till bröderna Bergius' moder, vilket synes förklara, att hon tog sig an den unge Peter Jonas. Bergwald tillträdde pastoratet år 1742, mer än två år efter Ahlanders frånfälle, och under dessa två år hade hon således ensam vården av barnens uppfostran. (Hon hade två egna barn med Dryselius och fyra med Ahlander).

formation hemma i prästegården, jemte de öfrige barnen, tils vi alla sändes til Wisingsö schola, där jag blef intagen i rector's classen, hvarifrån jag sedan flyttades på gymnasium, där jag dock ej längre förblef än til år 1746, då jag, efter min äldre broders Bengt Bergii tilstyrkande, fick resa til Lunds academie. Där träffade jag min syster Christina Rebecca Bergius, som var gift med dåvarande academiae secreteraren Erland Junbeck (som sedermera blef hofrättsråd i Götha Hofrätt), hos hvilken jag, emot en skälig afgift, ställes i pension och njöt vivres och husrum. Min ömma broder Bengt var mig den trognaste mentor, och styrde hela min vandel. Ung, blyg och ohöfsad hade jag tillika det naturliga fel, at jag synnerligen mycket stammade, hvarföre min k. broder Bengt, i samråd med min sväger Junbeck, som var min förmyndare, scrupuleusement öfverlade hvad vitae genus jag borde välja. Jag förstod ej sielf at gifva någon anledning hvarit åt min hog pekade. Och efter jag stammade, så blef det beslutit at jag skulle blifva medicus, efter jag, igenom detta fel, befans vara oskickelig til theologiska och juridiska studier. Nögd med mina goda rådgifvares val, var medicinae professorns Eberhard Roséns (sedermera Rosenblad) föreläsning öfver Boerhawes [sic] aphorismer, den första lection jag vid academien afhörde. Ifrån den tiden har medicinen altid varit mitt hufvudyrke, men min mentor fann at Lunds academie var ej den rätta ort, där en god grund kunde läggas för mina medicinska studier, efter där intet tilfälle var at få lära hvarken anatomie eller natural-historie, hvarföre han beslöt at jag borde resa til Upsala, där en Linnæus och Rosén brillerade, hvar och en i sin vetenskap. Det var således vid slutet af år 1748, som jag lämnade Lund, sedan jag förut där undergått examen theologicum, och begaf mig på vägen åt Stockholm och sedermera til Upsala, hvar jag ankom vartiden 1749. Jag inskrefs i Småländska nationen, där jag hade den lyckan at hafva archiat. Linnæus til min äfvensom hela nationens inspector. Jag fattade mycken hog för natural-historien, och hade uti archiat. Linnæus en trogen läröfästare, hvars publice och privata lectioner jag, som smålänning, gratis fick afhöra. Med lika flit afhörde jag ock arch. Nils Roséns föreläsningar, äfvensom Klingenstiernas i physiquen och Wallerii i chemien. Min älskade och trogne vän Daniel Solander, äfven som Peter Löfling, kämpade med mig i natural-historiens läsande, och hade jag i botaniquen det påföljande året hunnit göra så goda framsteg, at arch. Linnæus hölt mig värdig at år 1750 försvara min disputation de seminibus muscorum. Jag fortfor sedermera oafbrutet med mina studier i medicinen och natural-historien med den framgång, at jag 1753 kunde stå licentiat-examen, och derefter utgifva min gradual-disputation de variolis curandis, hvarefter jag i Upsala 1754 promoverades til medicinae doctor, sedan jag dock några månader förut aldeles lämnat academien, och i Stockholm börjat pratiquera medicinen. Under mina Upsala år gjorde jag för naturalhistoriens skull en resa til Gotland. Riksrådet grefven Tessin hade då fått hog för samlingar i vissa brancher af natural-historien. Han [oläsligt verb] arch. Linnæus at ibland sina disciplar utsöka en, som hade lust at resa til Gotland för at göra samling åt honom af Gotländska coraller och petrificater. Lotten föll på mig, jag passerade en del af sommaren på Gotland, för öfver hela landet, där jag af alla blef väl bemött, och herr Jöns Bacche-

rus¹ (sedermera borgmästare i Visby) af obligeance påtog sig den mödan at följa mig på mina flesta resor, hvarefter jag mot hösten återkom til Stockholm och Upsala tämmeligen rikt lastad med petrificater. Den journal jag öfver min resa höll, öfverlämnade jag til archiatr. Linnæus. En botanisk resa til Ostindien var i denna hufvud äfven påtänkt at göras af mig på drottning Lovisa Ulricas kostnad; men som dock kom at afstadna.

Vid min hitkomst til Stockholm 1754 hade jag den glädjen at få förena mig med min älskade broder Bengt Bergius, hvars omgänge jag saknat under hela den tid jag uppehållit mig vid Upsala academie. Så hans, som mina financer stodo nu på ganska kläna fötter, men vi bodde tillsammans, och hushållade sparsamt, samt anförtrodde Gud vår framtid. Jag började småningom genom min medicinska pratique at kunna förtjena något, hvilket blef basis för en commune cassa, som sedermera, genom Guds milda välsignelse och faderliga omvårdnad, så tilväxte, at vi hade vår rikeliga utkomst. Medicinska pratiquen har sedermera beständigt varit mitt dageliga yrke, ehuru jag ej försummat natural-historien, i hvilken jag på mina hvilostunder sökt min gladaste recreation, särdeles sedan jag fick det nöjet at se min älskade broder Bengt äfven fatta smak för samma intagande vetenskap. Ingenting var mig gladare och ingenting mera upmuntrande, än at få uppoffra mina hvilostunder åt en älskad vetenskap, i sällskap med min bäste vän, min älskelige broder. Vår sammanlagda flit gjorde mödan lätt för oss, och den enas ifver upmuntrade den andras. Vårt gemensamma studium och förtroliga sammanlefnad gjorde at vi helt och hållit försakade andra nöjen, finnande vår största förnöjelse i flit och indragen lefnad.² Derföre syntes vi sällan eller aldrig på comédier, spelhus, soupéer m. m. Då jag, som practicus, om dagarna måste vara ute, satt min broder hemma och arbetade til samfält nytta. Han läste igenom resebeskrifningar, t. ex., och andra böcker i natural-historien, gjorde der utur extensiva excerpter, som jag hade tillfälle at nyttja. Med egen hand inklistrade han alla de tilökningar af örter, som vi fingo til vårt herbarium. Då någon af oss skref något, som skulle underkastas allmänhetens ögon, så undergick det alltid en gemensam censure af oss bägge, innan det lämnade våra händer.

Min älskade broder var uti belles lettres långt mera underbygd än jag; han hade en synnerlig god smak i det som til lärdom hörer, hvaraf jag genom hans omgänge fick insupa något. Ingenting är sannare, än det Seneca säger: *Magnos viros non schola, sed contubernium facit*. Under denna tid, ända til min älskade broders för mig högstbedröfveliga frånfälle, som skedde d. 28 octobr. 1784, utgofvo vi på trycket särskildt åtskilliga skrifter; och har jag, på ett särskildt papper,³ här bifogat dem jag utgifvit, såsom böcker, tal, eller afhandlingar i vetenskaps societeters

¹ Jöns Bacherus (1724—98) hade blivit student i Uppsala 1743 och blev sedan köpman i Visby. Närmare se Nyberg, *Gotländsk släktbok*, 1910.

² Det förefaller här, som om P. J. Bergius av blygsamhet förtiger den gästfrihet, som understundom utövades i Bergielund. Se Rob. Fries i Inledningen citerade tal vid tvåhundraårsminnet, *Acta Horti Bergiani*, II, s. 10.

³ Detta papper är ej bevarat, men det är sannolikt utnyttjat av Swartz, som till sitt äminnelsetal fogar en förteckning på P. J. Bergius' skrifter, omfattande 66 nummer från åren 1750—84 med tillägg av två från 1786.

handlingar, eller i journaler. Våra skrifter, så mina, som hans, gjorde at vi blefvo valda til ledamöter i flera vetenskaps-academier och societeter. Jag har således blifvit ledamot af Vetensk. acad. i Stockholm, S. Petersburg, Tyska acad. Nat. curios.; Vetenskaps-societet. i London, Upsala, Philadelphia i Norra America, Zelle, Göttingen, Haarlem, Trondhiem, Sweitziska societeten, Rotterdam, Zeeland, Berlinska Naturae Curios., Lund, Götheborg, Stockholmska Patriotiska Sällskapet, och som correspondent i Montpellier. Men det som mäst gör, at jag värderar min älskade broders contubernium, var hans sanna gudsfruktan och obehälgade vandel, hvarmed han förelyste mig med de uppbyggeligaste och mest dygdiga exempel. Människjan är af naturen bögd til det, som ondt är. Snedsprång, laster, elacka böjelser, ofta påföljder af negligerad upfostran i barndomen, ofta ock fölger af vanartade eller sielfsväldige cameraters och lekbröders exempel, vilja så gerna hänga vid en yngling, äfven i tiltagande ålder, om ej gudsfruktan och morale får tygla begärelserna. Desse senare bibringas enom lättast genom ett dageligt förelysande med de bästa exempel af gudsfruktan, dygd, morale, honneur, ädla tänkesätt, ifrån en god vän och älskad mentor, och man böjes så omärkeligen härigenom til det som godt är, blifvandes deraf liksom en angenäm vana och drift. Med sådana tänkesätt hafva vi, genom Guds bistånd, beflitat oss om at framlefvat vår tid. Guds välsignelse har ock varit synlig i vårt hus; ty sedan vi, genom en felaktig uträkning, kommit at deltaga i Mariæbergs porcellaine-fabrique, och deruti genom oförsigtighet alt för mycket oss inhvefvat, så at vi, då vi räknat räntorna på våra instuckna penningar förlorade, i vår förlust, circa 300,000 D. kmt eller en tunna guld, så sörgde dock den milde Guden så faderligen för oss, at ingenting ändå fattades oss, utan alla våra behof upfylldes rikeligen genom Guds försyn.

Under denna tid samlade vi ett någorlunda anseeligt bibliothek, vi bygde och embellerade vår malmgård, m. m., vi hade alla våra aisanter, och ingenting brast för oss. Sådant alt uptogo vi med djupaste vördnad för den nådige Gifvaren, som för vår dyre Frälsares skuld, så faderligen, så mildeligen och så rikeligen sörgde för oss fattiga och ovärdiga.

Det var på min brors departement at vårda bibliotheket, hvilket han ock gjorde med all flit och sorgfällighet. Han hade utländsk correspondence härom, och han förskref sielf de böcker vi köpte.¹ Då jag behöfde en bok ur vårt bibliothek, så framgaf han altid den åt mig, hvilken stora vighet gjorde, at jag, efter hans fränfalle, ej viste hvar böckerna stodo, och hade gåledes mycket omak innan jag kunde igenfinna någon bok. På mitt departement åter var at vårda herbarium och natural-samlingarna, och på örterna hade jag god reda. Flere af våra vänner contribuerade rikeligen til samlingarnas förökande. Ibland dem bör jag med heder nämnda doctor Daniel Solander, som efter sin fjällresa,² gaf lapska örter; Pehr Löfving,³ som sände portugisiska och spanska örter; doctor C. H. Wännman,⁴ och

¹ Här må ock pekas på den i Inledningen (s. 86) omnämnda katalogen, som under Bengts livstid helt sköttes av honom.

² Solander gjorde år 1756 en resa över fjällen till Norge.

³ Löfving begav sig år 1751 öfver Portugal till Spanien och stannade i Madrid under två år. Han avled år 1756 under en expedition till spanska Amerika.

⁴ Carl Henric Wännman (1733—97) disputerade under Linné öfver flora Capensis. Han gjorde såsom skeppsläkare tvenne resor till Ostindien.

direct. vid ostind. comp. Michael Grubb, som gofvo ansenliga samlingar örter från Caput bonae spei, samlade af hortulanus Auge¹ på Cap. b. sp.; Dick,² verbi divini minist., som insände en liten del af de rarare plantae Helveticae, äfvensom Fredr. Ehrhart,³ hvilken af samma örter efterhand gjort sändningar. Cap de Vila⁴ insände en liten snygg samling spanska örter; doct. C. M. Wrangel⁵ förärade mig en ansenlig samling örter från Norra America, samlade af botan. reg. Bartram;⁶ Ant. Gouan⁷ insände i flera repriser ansenliga samlingar af örter från Montpellier; D:r Wännman förärade mig ostindiska örter af betydenhet; Thouin,⁸ hortulanus Horti bot. Paris, meddelade några rara örter från Isle de France, samlade af Commerson⁹; D. Fred. Hasselquists¹⁰ orientaliska örter, som öfverlämnades til konung Adolph Fredric, kommo efter hans död til vårt herbarium; Pihl.¹¹ chirurgus, hembragte åt mig några få vackra specimina af americanska växter; D:r Georg Rothman¹² hemförde en ansenlig samling nog [sic], af örter från Tripoli di Barbaria, äfvensom gener. consul Wenström från Salée; probst J. Holstén¹³ sände mig vackra samlingar lapska örter, lika som D:r J. D. Lundmarck;¹⁴ demonstr. Adam Afzelius har meddelat mig många cryptogamister, det äfven Fredr. Ehrhart gjort; Edv. Sandifort¹⁵ har insänt några vackra specimina af cultiverade indianska växter från Holland; Daniel Rolander¹⁶ gaf, vid sin hem-

¹ Auge är i övrigt okänd.

² Jacob Dick, pastor i Bern, växlade brev med P. J. B. 1771—73.

³ Friedrich Ehrhart (1742—95), växlade brev med P. J. Bergius 1778—79. Jfr uppsats av K. Wein i Sv. Linnésällskapets Årsskrift, 14 (1931), s. 72—84.

⁴ Anton Capdevila († 1777) brevväxlade med Bergius 1772—73. Något utförligare avhandlas Bergius' spanska förbindelser, dock huvudsakligen från annan synpunkt, i min i Inledningen omnämnda uppsats i NTBB 1945, s. 38.

⁵ Carl Magnus Wrangel (1727—86) verkade som präst i Philadelphia. Han sände brev till Bergius 1761—66.

⁶ John Bartram (1699—1777), stiftare av den berömda botaniska trädgården Kingsessing nära Philadelphia, LVA. Bergius korresponderade 1769 och 1771 med John Bartram jfr. Jfr V. B. Wittrock, Catalogus... Acta Horti Bergiani Bd 3, s. 192, och D. C. Peattie, Gröna lagrar (Sthlm 1937), o. s. 155—162, 186.

⁷ Antoine Gouan i Montpellier var en av Bergius' flitigaste korrespondenter under åren 1766—73.

⁸ André Thouin (1747—1824) korresponderade med Bergius under åren 1776—80.

⁹ Feu M. Commerson var enl. ett brev från Thouin till Bergius 1776 en nitisk botanist, som hade företagit en resa runt jorden.

¹⁰ Fredrik Hasselqvist dog under en forskningsresa i östra Medelhavsländerna år 1752. Hans samlingar inlöstes av drottning Lovisa Ulrika och fördes till Drottningholm. Bröderna Bergius inköpte även böcker ur konung Adolf Fredriks kvarlätningskap (jfr min ovan nämnda uppsats i NTBB, s. 24).

¹¹ I Sacklén's Läkarehistoria omnämnas fyra personer med namnet Pihl, men ingen av dessa synes ha företagit någon resa till Amerika.

¹² G. Rothmans dagbok från hans bekanta resa till Tripoli år 1773 finnes i Bergianska biblioteket.

¹³ Jonas Hollsten (1717—89), LVA, var kontraktsprost och kyrkoherde i Luleå. Han korresponderade flitigt med både Bergius och Wargentini.

¹⁴ Johan Daniel Lundmark (1755—92), läkare, besökte Norra Finland och Lappmarkerna under somrarna 1780 och 1782 för att samla örter och insekter.

¹⁵ Edv. Sandifort (1742—1814), läkare, som var en av Bergius' flitigaste korrespondenter, bidrog även energiskt till Bergianska bibliotekets förkovran (jfr ovan nämnda uppsats i NTBB, s. 38 f.).

¹⁶ Daniel Rolander (1725—93), student och ämnessven i KVA, bekant Linnélärjunge, vistades 1755—56 i Surinam såsom informator hos en överstelöjtnant C. G. Dahlberg. (Jfr Krok, Bibl. botanica Suecana. 1925.)

komst från Suriname, en vacker samling örter; Capit. C. G. Ekeberg¹ har synnerligen fögnat mig med de rika samlingar capska och ostindiska örter, hvarmed han noblement riktat detta herbarium; supercarg. Abrah. Alnoor^{2b}, äfven som supercarg. P. J. Blad hafva ock meddelat ostindiska örter; Fahlberg² sände vackra samlingar örter från Barthelemi, och d:r Hornstedt³ gaf mig ostindiska och capska örter. Men ingen har dock så rikeligen, så hederligen och så noblement riktat vårt herbarium som profess. C. P. Thunberg,⁴ hvilken, då han var utrikes stadd, hemsände stora packarna af örter från Cap. b. sp., Ostindien och Japan. Det är min skyldighet at för efterverlden med tacksamhet förvara deras namn, som ej sparat möda at samla dessa växter, och som af godt hierta benäget insänt dessa samlingar, utan afseende på betalning eller annan belöning. Såsom tacksamhet emot desse vänner och välgerningsmän har jag uti herbario, på afviga sidan af örtebladet, vid hvarte ört, alltid tecknat gifwarens namn, såsom ett tecken af min årkänsla.

Insect-cabinetet är af framled. mantalscommiss. Carl Clerck⁵ samladt, och har, efter hans död, omsider kommit i våra händer. Åtskilliga påökningar äro af oss gjorde genom goda vänners frikostighet, af hvilka jag i synnerhet vill nämna just.rådet Lindstedt,⁶ som kom från Ostindien, k. secret. Paykul,⁷ secret. Ad. Moder,⁸ licent. Bonsdorff,⁹ m. fl. Capit. C. G. Ekeberg skänkte ostindiska fjärlar.

Horticulturen har mycket roat mig. På en malmgård vi köpte oss, hade jag tillfälle at anställa flere försök i trädgårdsskötseln uti hela dess vidd. Jag har funnit sanningen af det Plautus sade: Tibi seris, tibi occas, tibi pariet iste laetitiam labor. Ei allenast i trädplantering, utan ock uti jordfruktens och grönsakers planterande, har jag gjort åtskilliga försök. Tvänne äteliga grönsaker har jag infört på svenska bord, neml. *Rumex patientia*¹⁰, och *Rheum rhaponticum* eller mat-rhabarbern. Jag har en gros försökt at cultivera Rhabarber, som tämmeligen väl lyckas i vårt

¹ Carl Gustaf Ekeberg (1716—84), LVA, var kapten vid amiralitetet och Ostindiska kompaniet (se vidare C. Forsstrand, Carl Gustaf Ekeberg, i Sv. Linnésällskapets årsskr., 11, 1928).

^{2b} A. Alnoor (1733—1805), sidenfabrikör i Stockholm och superkargör vid Ostindiska kompaniet.

² Samuel Fahlberg (1758—1834), LVA, var läkare och (sedermera äfven) lantmäteridirektör på S:t Barthélemy 1784—1810 (se vidare Eira, tidskr. f. helso- och sjukvård, 2, 1878, s. 436 ff., 472 ff.).

³ Clas Fredrik Hornstedt (1758—1809), LVA, företog en forskningsresa till Cap och Ostindien 1782—86. (Se Krok, a. a.)

⁴ Carl Petter Thunberg (1743—1828), den kände forskningsresanden, hade en mycket livlig korrespondens med Bergius. Jfr Inledningen.

⁵ Carl Alexander Clerck (c. 1710—65), LVA, särskilt berömd för sina planschverk över insekter.

⁶ Justitierådet Johan Fredrik Lindstedt (1730—82) återkom 1777 från en givande resa. Jfr brev till Adolf Modeer ²¹/₈ 1777 i Berg. avskr.saml.

⁷ Gustaf von Pajkull (1757—1826), LVA, den bekante grundaren av nuv. riksmuseets samlingar.

⁸ Adolf Modeer (1739—99), LVA, flitig och mångsidig skriftställare.

⁹ Gabriel Bonsdorff (f. i Finland 1762), läkare, företog såsom nybliven med. kand. sommaren 1784 en resa till några av Götalandskapen och Köpenhamn och återkom till Uppsala med ett stort förråd av insamlade naturalia. (Sacklén, 2: 1 (1823), s. 94, noten.) Det är förmodligen vid detta tillfälle, som Bergius erhållit insekter av honom.

¹⁰ *Rumex patientia*, en till familjen Polygonaceae hörande syreart, vilken brukas som spenat.

climat. I fruktträds ympande och oculerande har jag, på mina hvilostunder, funnit nöje; äfvensom jag roat mig med at förädla några svenska producter, såsom at göra vin af krusbär och vinbär, hvilket jag funnit vara faisabelt, i den grad, at det förbättras genom åldren, särdeles krusbärsvin, hvilket då det är gammalt snarlikt rhenskt vin, med en stark och god lukt. Jag har på försök sänt detta vin til Canton i China, och låtit det hemföras, hvilken siötransport det tålt, och blifvit mycket förbättradt, så til smak, som i synnerhet til lukten. Jag har med de tobaksblader, vi på malmgården planterat, anställt försök, och funnit at de genom ett visst manieement mycket förbättrats, och då de vunnit någon ålder, til vissa behof snarlika de virginiske.

Men min sorg öfver min salig broders frånfälle, gör at jag mycket förlorat av min hog til försöks anställande. Ty då han lefde, så upmunttrade vi hvarandra til nyttiga göromål; men nu är jag ensam. Ingen utsago funno vi lämpligare til oss, än den Busbeque hade: *Optabile est sibi posse vivere, ex musis; et cum paucis et non fallacibus amicis, in agelli angulo consensescere. Aut nulla est in hoc terrestri exilio, aut ea demum vera vita est.* Auger. Gislen, Busbequii legatio Turcic. epist. 4.¹

Min saliga broders och min förtroliga sammanlefnad gjorde at ingen af oss fann hog för at gifta sig. Vi voro moraliter gifta med hvarandra, ty alt emellan oss var communt. De inkomster vi hade, inflöto alla i en samfält cassa, äfven som alla utgifter gjordes ur samma almäna cassa. Vi behöfde ej heller, för domestique hushållningens skull, vara gifte, ty den milde Guden, som vårdat oss ifrån vår första födslotimma, tilsände oss, ifrån aldräförsta början af vår hushållning, en skickelig hushållerska, jungfru Greta Nyberg, som under hela vår hushållnings tid förestått vårt hus, och som Gudi lof ännu lefver och fortfar på samma berömmeliga sätt. Hennes rena dygd, hennes vördnad för Gud, hennes redelighet, kunnighet i hushållsgöromål och snällhet, hennes oeffläckade vandel, hafva hos mig och min salige broder verkat en förbindelse, förbunden med högaktning för henne.

Jag har i min lefnad, alt hittils, lofvad vare Gud, varit förskont ifrån olyckor och svåra motgångar, då jag endast undantager den, när jag mistade min älskade broder. Några gånger har jag varit siuk, och tvänne gånger rätt illa, en gång nära döden; men Gud har botat mig. Då jag nu detta skriver, mår jag Gudi lof väl til hälsan, men jag saknar min broder.

Stockholm d. 29 mart. 1785.

V.

Till komplettering av den bild, som ovanstående självbiografiska anteckningar frammana av Peter Jonas Bergius, må det vara tillåtet att här citera några rader ur Olof Swartz' äminnelsetal över honom: »Professor Bergius ägde ett manligt och vackert utseende. Hans

¹Denna edition av Busbequius, tr. Francof. 1595, finnes i Berg. biblioteket (exemplaret har förut tillhört Jonas Apelblad).

ansigte bar stämpeln af hans själ. Godhet och upprigtighet voro hufvuddragen. Hans kärlek och nit för vetenskaperna hade rättvist tillägnat honom ett utmärkt rum ibland deras idkare, men han tillstod med Socrates, att han viste litet, med Hippocrates erkände han sina fel. Eftergifven, dock utan flathet, undvek han sorgfälligt alla tvistigheter och tråtor, för blotta namnet af hvilka han hyste en liflig afsky. Allvarsam, men icke sträf, tillvann han sig lätt vänners förtroende, tillgifvenhet af dem som berodde af honom och välförtjent aktning af alla som kände honom.»

Marsken Torgils Knutssons äktenskapsförbindelser.

Av Hans Jägerstad.

I förhållande till Torgils Knutssons politiska betydelse äro hans släktförbindelser påfallande litet utredda. Detta sammanhänger framför allt med källmaterialets bristfälliga karaktär. Det är därför så mycket mera angeläget att samla de uppgifter, som verkligen föreligga i ämnet.

Såvitt man tidigare haft sig bekant, har Torgils Knutsson varit gift tvenne gånger. Sista äktenskapet ingick marsken år 1303 med Hedvig, dotter till den tyske greven Otto von Ravensberg.¹ Marsken har emellertid bevisligen varit gift minst en gång tidigare. Ännu i slutet av 1600-talet låg nämligen den gravsten kvar i Riddarholmskyrkan, som strax efter Torgils Knutssons avrättning lagts över hans egen och hans tidigare hustrus grav i denna kyrka,² dåvarande Gråmunkekyrkan. Utmed gravstenens fyra sidor finnes följande latinska inskription, vilken efter normalisering lyder:

«Marscalcus regis iacet hic

Thyrgillus humatus inmerite legis paciens vi de-
capitatus Birghitteque datus coniunx

modo contumulatus ad sponseque latus velut ante thoro sociatus.³

¹ Erikskrönikan, ed. Pipping vv 1942—67. Jfr R. Pipping, Kommentar till Erikskrönikan (1926), s. 516 och J. Rosén, Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder (1939), s. 29.

² «Hans (marsken Torgils Knutssons) Graf var belägen emellan Konung Magnus Ladulås's och nuvarande Kongl. Carolinska Grafven; men Likstenen blef borttagen, då trappan och nedgången till sistnämnde Graf skulle anläggas år 1697 och lades sonderbräckt ut på Kyrkogården vid muren åt Fru Elsa Cruus's hus» (Carl Fr. Rothlieb, Beskrifning öfver Kongl Riddarholmskyrkan, 1822, s. 77).

³ Övers.: «Konungens marsk Torgils ligger här jordad, oförtjänt lidande avrättades han genom lagens våld. Given till gemål åt Birgitta och nyss begravd, har han förenats vid hustruns sida liksom förut på den äkta badden.» — Av denna gravsten finnes tvenne avbildningar från 1600-talet (Palmsköldska samlingen nr 262 (s. 779) i Upps. Univ. Bibl. och F 14 b i Kungl. Bibl.). De båda avbildningarna finnas reproducera-de i Martin Olsson, Riddarholmskyrkan (Sveriges kyrkor, utg. av S. Curman och Johnny Roosval, II), Sthlm 1937, s. 652 f., där det framhålles: «Inskriften är med undantag för ett par bokstäver lika på båda teckningarna, medan däremot bildframställningen och arkitekturdetaljerna äro väsentligt olika.» Om de olika avskrifternas läsarter se S. Gärdell, Gravmonument från Sveriges medeltid I, Gbg 1937, s. 228. Jfr i övrigt även L. F. Löffler, Bidrag till vår medeltida personhistoria (Personhist. Tidskr. 1905) s. 57 ff.

Marsken har sålunda före sitt äktenskap med Hedvig von Ravensberg, vilken överlevde honom,¹ i ett tidigare äktenskap varit förenad med en kvinna vid namn Birgitta. Vem har denna Birgitta varit och när har Torgils Knutsson äktat henne? De bevarade diplomerna lämna här inga upplysningar. Icke heller för övrigt finnas några direkta upplysningar om hennes härkomst, Trots detta torde det dock vara möjligt att bestämma hennes börd.

Det kan möjligen förvåna, att forskningen tidigare icke fäst något avseende vid den omständigheten, att denna Birgitta, som ju avlidit före marskens död, erhållit ett så förnämligt vilorum som Gråmunkekyrkan. Redan före kyrkans fullbordande på 1290-talet har nämligen konung Magnus Birgersson utsett denna till sin speciella gravkyrka. I sitt testamente av år 1285 utväljer konungen där sin gravplats, »som ingen vid hot om förbannelse må söka hindra, att den kommer till stånd därstädes, så mycket mera som detta blivit oss beviljat genom skrivelse från påven».² Vidare förordnade konungen, att om han avled långt borta från Stockholm och hans lik ej genast kunde föras dit, skulle det under tiden förvaras i det då närmaste franciskanklostret.³ Genom konung Magnus' stora donationer fick Gråmunkeklostret i Stockholm ett verkligt uppsving efter år 1285, och byggnadsarbetet på klostret och dess kyrka har tydligen nu på allvar kommit i gång. Men ännu på sommaren 1290 — ett halvår före konungens död — voro varken klostret eller kyrkan fullbordade. Den 30 juni 1290 föreligger nämligen ett brev, där konung Magnus bl. a. skänkte »de tegellador, som voro belägna nära Stockholm i det norra område, som kallas Norrmalm, för byggandet av en kyrka och ett kloster åt franciskanbröderna i Sockholm.»⁴

»Att bestämt fastställa tiden, då kyrkan stod färdig», säger Martin Olsson i sitt stora arbete om Riddarholmskyrkan, »låter sig icke göra, men av arkitekturhistoriska skäl är troligt, att den varit fullbordad före 1300-talets ingång.»⁵ På ett annat ställe säger samme författare: »Dess byggnadstid kan därför angivas till årtiondet från 1280-talets mitt till

¹ »domina haduj relicta domini Thyrgilli quondam marscalci». Ärkebiskop Nils Kettillsens brev från Hjalsta den 26 jan. 1310 (DS nr 1650).

² »Legamus, donamus et assignamus in primis, ffratribus Minoribus in stokholm, apud quos eciam eligimus sepulturam, quam quin ibi fiat, nullus, sub interminacione anathematis attemptet impedire, presertim cum super hoc nobis littera domni apostolici sit concessa» (DS nr 802).

³ »Ceterum, si nos, vocante domino, in tam remotis regni partibus mori contigerit, quod ad locum sepulture supradictum corpus nostrum mox deferri non poterit. tempore intermedio eligimus colligi in tunc viciniore conuentu ffratrum Minorum . . .» (DS nr 802).

⁴ »Tenore presencium constare volumus vniuersis, nos, domos latericias, ad plagam borealem, dictam Nyrrmalm, prope stokholm situatas, pro structura ecclesie et claustrum fratrum Minorum in stokholm, perpetuo contulisse . . .» (DS nr 1218). — Om betydelsen av »domus latericia» jfr Hist. tidskr. 1944, s. 234 ff., 375 ff.

⁵ Martin Olsson, a. a., s. 10.

1290-talets mitt.¹ Tidsbestämningen av Gråmunkekyrkans färdigställande torde emellertid kunna göras noggrannare. Som bekant avled kung Magnus på Visingsö den 18 dec. 1290. Först två och ett halvt år senare, under våren eller försommaren 1293, har konungen högtidligen begravts i Stockholm.² Anledningen till det långa dröjsmålet torde få sökas i den omständigheten, att den av konungen valda gravplatsen först då blivit färdig.³ Man måste sålunda räkna med att konung Magnus var den förste, som begrovs inom den nybyggda kyrkans murar, för vars uppförande han själv under sin livstid visat ett så stort intresse. Det är emellertid anmärkningsvärt, att Torgils hustru, Birgitta, strax härefter begrovs i samma kyrka. Detta måste ha inträffat någon gång efter kung Magnus' gravsättning 1293, men före ingåendet av Torgils' äktenskap med Hedvig von Ravensberg 1303. Varför har denna Birgitta blivit gravlagd i närheten av den nyligen avlidne svenske konungen?

Svaret på denna fråga torde kunna hämtas i en isländsk annalnotis. Med hänsyn till den betydande politiska roll, som Torgils Knutsson spelat, kan det förefalla egendomligt, att forskningen nästan helt synes ha förbisett denna.⁴ Under året 1296 lämnas följande upplysning:

»hera þorgils drottseti feck dottur Suia kongs»⁵

¹ Martin Olsson, a. a., s. 120.

² Händelsen finnes endast omtalad i skarabiskopen Brynjólfs brev av år 1297 (DS nr 1203): «... tempore quo expedicio estualis ad Karelos primo mittebatur, et exequie Domini Magni pie memorie quondam regis ibidem celebrantur...» Jfr K. G. Westman, Svenska rådets historia till år 1306, Uppsala 1904 s. 130. Konung Magnus grav har för några årtionden sedan blivit föremål för en ingående undersökning. Se härom C. M. Fürst och Martin Olsson, Magnus Ladulås och Karl Knutssons gravar i Riddarholmskyrkan, (Sthlm 1921).

³ Att konungen skulle ha förts till gravens ro i en kyrka, som ännu stod under arbete, torde få anses helt uteslutet.

⁴ Jfr dock Claes Annerstedts handskrivna arbete Svenska medeltidens frälsesläkter (signum X 58 i Upps. Univ. Bibl.).

⁵ Lögmanns-Annaler, Flatö-Annaler och Oddveria-Annal (Islandske Annaler indtill 1578, ed. G. Storm, Kristiania 1888, s. 261, 385, 485). — De uppgifter som under åren strax före och strax efter år 1300 förekomma i de isländska annalerna visa, att man på Island varit väl underrättad om de viktigaste tilldragelserna i det svenska kungahuset under dessa år. Nio isländska annaler känna till konung Magnus Birgerssons död och åtta av dessa förlägga den till år 1290. Om exkonung Valdemars död 1302 upplyser Annales regii, Skaholts-Annaler och Flatö-Annaler (Islandske Annaler, a. ed., s. 147, 199, 388). Henrik Höyers Annaler innehålla konkreta uppgifter om Torgils Knutssons avrättning och konung Birgers tillfångatagande 1306 (under året 1307) (Isl. An., a. ed., s. 74). Flatö-Annaler innehålla ensamma en uppgift om Erik Valdemarssons födelse 1316 (Isl. An., anf. ed., s. 393) etc. — Uppgiften om Torgils Knutssons giftermål 1296 förekommer tidigast i Lögmanns-Annaler, som författats av den isländske prästen Einar Havlidesson och vilka bevarats i en av honom själv skriven handskrift, som går till år 1362, varefter annalarbetet fortsatts med annan hand (G. Storm i Inledn. till Isl. An., s. XXI ff.). Med all sannolikhet härur ha Flatö-Annaler hämtat uppgiften om giftermålet 1296. Detta annalverk är skrivet av prästen Magnus Thorhallson mellan åren 1388—94 och har bl. a. som källor använt Einar Havlidessons annaluppteckningar (G. Storm, Inledn. till Isl. An., s. XXXVII f.). Oddveria-Annal är ett yngre arbete. — Varifrån Einar Havlidesson fått sin uppgift om Torgils Knutssons giftermål kan icke närmare utredas, men då författaren är född år 1307 (Isl. An., anf. ed., s. 264), finnes

Något skäl att betvivla uppgiften synes icke föreligga. Dess bevisvärde kan givetvis icke förringas av den omständigheten, att en motsvarande notis saknas i de bevarade svenska annalerna. Har marsken Torgils Knutsson före år 1303 varit gift med en kvinna vid namn Birgitta, som bevisligen begravts i en så förnäm gravkyrka som Gråmunkeklostrets kyrka någon gång efter konung Magnus' egen gravsättning där år 1293, torde man kunna utgå ifrån, att hon är identisk med den »dottur Suia kongs», som de isländska annalerna tala om under året 1296. Sålunda skulle Torgils Knutsson ha äktat en svensk konungadotter vid namn Birgitta i slutet av 1200-talet.

Uppgiften blir nu att söka utreda, vem de isländska annalförfattarna avsett med uttrycket »Suia kongr». Den, som vid denna tidpunkt rätteligen borde ha betecknats med denna titel, är naturligtvis Birger Magnusson. Eftersom denne emellertid inte själv är född förrän år 1280¹ och vid tiden för Torgils Knutssons giftermål sålunda endast var 16 år gammal, kan han följaktligen då icke ha varit far till en giftasvuxen dotter. Återstår då endast två tänkbara alternativ: Magnus Birgersson och Valdemar Birgersson. Den senare var visserligen avsatt redan på 1270-talet, men detta har icke hindrat en av de annalförfattare, som känt till Torgils' giftermål år 1296, att vid exkonungens död år 1302 omtala honom som »Suia kongr».² Kung Magnus åter var visserligen vid tidpunkten för det här berörda giftermålet död sedan sex år tillbaka,³ men icke heller detta behöver utesluta möjligheten av, att en eventuell dotter till honom även efter hans död kunnat betecknas med orden »dottur Suia kongs». Man kan alltså fastslå, att marskens hustru Birgitta av annalnotisens terminologi att döma lika väl har kunnat vara dotter till exkonung Valdemar som till den avlidne konung Magnus Birgersson. Inom ramen för dessa båda alternativ måste emellertid frågans lösning stå att finna.

Av de båda folkungakonungarna, Valdemar och Magnus, känner man bäst till namnen på den förres döttrar. Här äro fem kända:⁴ *I n g e - b o r g*, som år 1275 gifte sig med Gerhard av Holstein, *M a r g a r e t a*,

intet som hindrar, att han antingen kunnat ha kommit i kontakt med samtida till Torgils Knutsson eller haft att tillgå någon uppteckning, som är nära samtidig med marskens giftermål 1296. Om den allmänna tillförlitligheten hos Einar Havlidessons annalarbete säger Finnur Jonsson följande: »For hele det 14. årh. er dette et av de vigtigste annalværker tillmed, da, det må betragtes som ubetinget pålideligt» (Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie, III, Köpenhamn 1924, ss. 73). Om svenskt historiskt material i isländska annaler, se även S. Bolin, Om Nordens äldsta historieforskning (1931), s. 184 ff., 192.

¹ SRS I: 1, s. 41.

² Flatö-Annaler (Isländske Annaler, anf. ed., s. 388).

³ Även detta är bekant för Flatö-Annaler, som omtala händelsen fullt korrekt under året 1290 (s. 384).

⁴ Se K. H. Karlsson, Folkungaätten, SAT 1 (1879—88), s. 228.

som 1288 ingick som nunna i Skänninge kloster, Marina, som 1285 gifte sig med Rudolf av Diepholtz, Rikissa, som samma år gifte sig med Primislav, sedermera konung i Polen, och slutligen Katarina, som avled år 1283.¹ Dessa fem döttrar torde samtliga härröra från det äktenskap med den danska prinsessan Sofia, som Valdemar ingått år 1260. Av konung Magnus' döttrar äro däremot endast två kända:² Ingeborg, som år 1296 gifte sig med den danske konungen Erik Menved, och Rikissa, som 1289 upptogs i Klara kloster i Stockholm, medan hon ännu var minderårig.

Med ledning av namnlikheten kan man sålunda icke inränga marsken Torgils' hustru Birgitta i någon av dessa båda systerkretsar. Detta får givetvis icke leda till den slutsatsen, att Birgitta icke skulle kunna ha tillhört en av dem. På grund av materialets knapphet måste man nämligen alltid räkna med möjligheten av, att ytterligare döttrar kunna ha funnits både på konung Valdemars och på konung Magnus' sida. Av Valdemars döttrar äro t. ex. Ingeborg, Margareta och Kristina helt okända för Erikskrönikan,³ de båda sistnämnda samt Marina och Rikissa förekomma icke i något enda av de bevarade samtida diplomerna.⁴ Konung Magnus båda kända döttrar Ingeborg och Rikissa torde ha särskilda omständigheter att tacka för att deras namn bevarats åt eftervärlden. Den förra blev dansk drottning och kom härigenom ofta att omtalas i samtidens handlingar, den senare blev abbedissa i Sankta Klara kloster och nämnes ibland i klostrets urkunder.

Det förefaller emellertid, som om tillräckligt starka skäl kunna förebringas för den åsikten, att marskens hustru Birgitta varit en dotter till konung Magnus. Man har därvid främst att fästa sig vid den politiska situation, som rådde i riket på 1290-talet. Under hela detta decennium satt nämligen exkonung Valdemar fångslad på Nyköpingshus, medan hans son junker Erik vistades under samma förhållanden i Stockholm.⁵ Ur politisk synpunkt kan ett äktenskap med en dotter respektive en syster till de båda fångarna icke ha tett sig särdeles lockande för en man, som velat skaffa sig inflytande. Nu är det ett odiskutabelt faktum, att Torgils Knutsson redan i en urkund från år 1297 uttryckligen

¹ Om den senare se även A. M. Strinnholm, Svenska folkets historia, 4, (1852), s. 693, not 1575.

² K. H. Karlsson, a. a., s. 229. Tidpunkten för Ingeborgs bröllop meddelas av A. Huitfeldt, Danmarckis Rigis Krönicke (foliouppl.) I, Köpenhamn 1652, s. 109. Rikissas inträde i Klara kloster skildras i Erikskrönikan, v. 1176 ff. Hon torde ha varit född år 1284 (R. Pipping, a. a., s. 376).

³ Erikskrönikan, ed. Klemming (register).

⁴ Register till Diplomatarium Suecanum, del I—V.

⁵ Erikskrönikan, vv. 1302—21. Jfr även K. G. Westman, a. a., s. 129, R. Pipping, a. a., s. 395.

betecknas som den svenska riksstyrelsens verkliga ledare.¹ Betydande svårigheter skulle inställa sig vid förklarandet av Torgils politiska bana, om man antog, att han år 1296 ingått äktenskap med den fångne kung Valdemars dotter. Man får då också svårt att förklara, varför marsken, om han innehåft detta inflytande, icke genomdrivit, att hans svärfader och svåger frigivits. För exkonung Valdemars del kom först döden och befriade honom från fångenskapen år 1302.² Slutligen måste man även fästa avseende vid den omständigheten, att marskens hustru Birgitta fick sin grav i omedelbar närhet av konung Magnus' egen, i en kyrka, som tydligen varit avsedd att bli en speciell gravkyrka för konungen och hans ättlingar.³

Av den ovan anförda gravskriften⁴ framgår, att Birgitta redan gravlagts i Gråmunkekyrkan före Torgils Knutssons jordfästning därstädes omkring den 18 maj 1306.⁵ På grund av ett kyrkligt straff, som åvilade marsken vid tiden för hans avrättning den 10 februari samma år, hade emellertid hans lik ursprungligen grävts ned i ovidig jord på avrättningsplatsen på Södermalm.⁶ Först några månader senare flyttades marskens stoft över till Gråmunkekyrkan, som han själv i sitt testa-

¹ En tiondestadga för Hälsingland av konung Birger och ärkebiskop Nils Allesson (Stockholm den 13 juli 1297) har enligt brevets egen uppgift försetts med »sigillum domini Thyrgilli Marskalki, agentis tunc negocia regni cum hec statuebantur» (DS nr 1202).

² SRS I: 1, s. 27. Se även J. Rosén, a. a., s. 25.

³ I konung Magnus' gravkammare har återfunnits sju skelett, fem manliga och två kvinnliga (Först—Olsson, a. a., s. 39 ff.). Av de manliga måste ett, som härrör från en tjugoråring, vara sonsonen Magnus Birgerssons, vilken bevisligen lagts i kung Magnus' grav (Erikskrönikan, vv. 4434—39). Av de båda kvinnliga skeletten, vilka tillhört ungefär sjuttioåriga kvinnor, är det ena med mycket stor sannolikhet kung Magnus änkedrottning Helvigs, det andra tillhör (enligt det anf. arbetet) kung Magnus dotter Rikissa. De övriga identifikationerna av Först och Olsson äro endast gissningsvis föreslagna.

⁴ Se s. 107 ovan.

⁵ Erikskrönikan uppger, att överflyttningen av marskens lik ägde rum »litit for pingisdagha» (v. 2512) d. v. s. strax före pingstsdagen, som det året inföll den 25 maj. Årboken 1298—1473 uppger den 18 maj »in die beati Erici» och i Chronologia anonymi talas om »circa festum Erici regis» (SRS I: 1, s. 92, 56).

⁶ Chronicon rerum maxima Suecicarum (Scriptores rerum Danicarum, ed. J. Langebek, V, s. 496), Calendarium Trollianum (SRS I: 1, s. 233) och J. Messenius, Scandia illustrata, Sthlm 1700—03, tom. XII, s. 153 (jfr även tom II, s. 81 o. tom. XV, s. 49) uppgiva att avrättningen ägt rum på Scholastica dagen den 10 febr. Detta är troligen riktigt, eftersom Erikskrönikan säger, att marsken underrättats om sitt öde »inmot fastans ingång» (egen fastgång), v. 2481. Fastlagssöndagen inföll det året den 13 febr. Även Chronologia anonymi talar om tiden omkring den 6 februari »circa festum Dorotheae virginis», SRS I: 1, s. 56). Uppenbart oriktiga äro däremot två annal-uppgifter, där avrättningen förlägges till den 7 febr. (VIII diebus ante Sigfridi, SRS I: 1, s. 64, 92), eftersom marsken uppsatt sitt testamente i Stockholm den 9 febr 1306 (DS nr 1496). — Att marsken begravts i ovidig jord framgår av Erikskrönikan v. 2510 och SRS I: 1, s. 56, 64, 92. Erikskrönikan uppger även att avrättningen ägt rum »sunnan» om Stockholm (v. 2490) och hos Ericus Olai preciseras platsen till Södermalm (SRS II, s. 82). Om dessa olika uppgifter se även A. M. Strinholm, a. a., 5, s. 190, not 389 och R. Pipping, a. a., s. 560.

mente hade utvalt som gravplats¹ och där hans hustru Birgitta redan vilade. Erikskrönikan uppger, att överförandet till Gråmunkekyrkan skett på begäran av Torgils »släktingar och svågrar».² Denna upplysning bör jämföras med en notis i Johannes Magni Historia pontificum metropolitane ecclesie Uppsalensis. Där uppges, att ärkebiskop Nils Kettilson tillåtit marskens jordfästning i Gråmunkeklostret i Stockholm »på konung Birgers och förnåma mäns begäran» och sedan 150 librae silver blivit erlagda.³ Sture Bolin, som ingående undersökt denna uppgift, framhåller, dels att denna konkreta notis sannolikt återgår på någon nu förlorad källa, dels att Torgils Knutssons släktingar enligt gällande kanoniska rättsbestämmelser faktiskt hade möjlighet att köpa den döde marsken förmånen av en kyrklig begravning.⁴ Denna omständighet skulle sålunda tyda på att konung Birger alltjämt betraktade sig som en släkting till Torgils Knutsson.

Har marsken Torgils varit gift med konungens syster Birgitta, måste emellertid därav följa, att Torgils varit gift sammanlagt tre gånger, varav äktenskapet med Birgitta var det andra. År 1302 firade nämligen marskens dotter Kristina sitt bröllop med konung Birgers yngre broder, hertig Valdemar.⁵ På grund av den kanoniska rättens förbud mot giftermål mellan personer, som varit närmare besläktade än i femte led, kan denna Kristina icke ha varit dotter till någon svensk konung vid 1200-talets slut. Detta första äktenskap måste då senast ha ingåtts under 1280-talet, eftersom dottern Kristina var giftasvuxen redan år 1302.⁶ Om denna tidigare hustru till Torgils Knutsson veta vi emellertid intet.

Det synes sålunda, som om flera skäl talade för den åsikten, att Torgils Knutsson omkring år 1296 verkligen ingått ett äktenskap med en syster till den då regerande konung Birger Magnusson vid namn

¹ Se DS nr 1496.

² »hans frender ok hans magha» (v. 2513). »Magher» betyder enligt R. Pipping, Erikskrönikans ordsfatt (Hfors 1919), s. 75 »manlig frände i följd av giftermål; måg, svärson, svåger», i vilken senare betydelse han anser det uppträda på anf. stället.

³ — — — publico gladio cæsum (Thyrgillum marscaleum) Nicolaus Catilli ecclesiastica sepultura indignum iudicavit, donec rogante rege et proceribus placatus, admitteret corpus illud claustrum Minorum inferri, acceptis pro damno et contumeliis, in ecclesiam illatis, centum quinquaginta libris puri argenti.» (SRS III: 2, s. 46).

⁴ S. Bolin, a. a., s. 324 ff.

⁵ Erikskrönikan, vv. 1822—32. R. Pipping, Kommentar till Erikskrönikan, s. 501. Äktenskapet upplöstes sedan efter marskens fängslande i dec. 1305 (SRS I: 1, s. 56, 64, 92). Erikskrönikan uppger att den formella anledningen till skilsmässan varit »andlig skyldskap» (gudzifwa lag v. 2425). Jfr även Detmar (SRS III: 1, s. 181).

⁶ Kristina kan vid äktenskapets ingående givetvis icke ha varit yngre än 12 år, som enligt den romerska rätten och den kanoniska lagen var minimiåldern för kvinnors inträde i äktenskap. Se härom E. Westermarck, The history of human marriage, I, London 1921, s. 387.

Birgitta. Den vinst man sålunda skulle ha gjort, ligger framför allt däri, att ett tillfredsställande svar givits på den hittills dunkla frågan, hur Torgils Knutsson, som själv naturligtvis varit en högättad man,¹ lyckats uppnå den politiska maktställning, han faktiskt intog i det svenska riket vid 1200-talets slut och 1300-talets början.²

¹ B. E. Hildebrand, Svenska sigiller från medeltiden (1862—67), innehåller en förteckning över vapenbilder, som visar, att Torgils Knutssons vapen, Lejonet, endast använts av högättade personer.

² Författaren hoppas att snart få återkomma till denna fråga i ett författnings-historiskt sammanhang.

Måns i Kvarnbo och Stränge i Ströja.

Av L. Sjödin.

I den bekanta Palmsköldska samlingen i Uppsala universitetsbibliotek finns bland andra curiosa även några utdrag av Elias Palmsköld ur Nicolaus Olavi Bothniensis anteckningar.¹ Det är de bekanta, ofta citerade anteckningarna om Gustav Vasa och magister Ivarus — rörande Gustav som skolpilt — Måns i Kvarnbo, Stränge i Ströja och herr Olof i Björklinge. Medan notisen om mästern Ivar är jämförelsevis avrundad och fyllig, vidröra Bothniensis' anteckningar de andra personerna endast i allra största korthet. Elias Palmskölds anteckning lyder i detta avsnitt:

»Scolaribus secum (cum Gustavo) venantibus solebat dicere: socius per rus, fortiter, nu är skallet satt, nolumus, volumus. Spaserade ut till Måns i Qwerneboda, gjorde sig ther glad, item till Stränge i Ströje i Wänge, war lustig.

Item H. Oluff i Börkling: bär fram spijkiekött och miölk åt mine karar. Abiens interrogavit, num beneficium illud esset pensatum (a canonicis wederlagt att göra någon hielp till domkyrckian eller ej), quod nos dicimus hodie Regale. b:Respondit Neij.»

Man har hittills trott, att även dessa anekdoter gälla Gustav Vasas ungdomsår i Uppsala. Men Bothniensis varken säger eller strängt taget antyder det. Stycket om herr Olof avser tvärtom tydligen Gustavs kungatid. Det är den krönte härskaren, som i spetsen för sitt följe kommer på besök. Sedan prästen fått den nåden att bespisa sällskapet, frågar konungen honom vid avskedet, om gället hade att betala någon taxa till domkyrkan. Gustavs fråga framställdes säkerligen någon gång efter Västerås recess, då han var på spänning efter dylika avgälder. Herr Olof fattade genast avsikten med konungens fråga och svarade nekande.

Det är eljest lätt visat, att anekdoten om herr Olof måste hänföra sig till Gustav Vasas kungatid och till och med till senare delen av hans

¹ Palmsköld 24, s. 275 f., UUB. A. M. Magnusson, Nicolaus Olai Botniensis, s. 182 f., B. Bergius, Småaker till nöje och tidsfördrif, s. 116 ff.

regering. En kyrkoherde Laurentius i Björklinge dog senast år 1498¹. Hans efterträdare är okänd. Senast år 1536 dog herr Örjan i Björklinge² och efterträddes av herr Anders i Vittinge, som fick brev på gället den 28 april 1536³. Möjligen blev herr Olof hans efterträdare. Han omtalas åren 1554 och 1555 i Prostarnas tionderäkenskaper.⁴ År 1566 var herr Olof nyss avliden, och hans efterträdare, herr Anders, hade då tillträtt pastoratet.⁵

Men även anekdoterna om Måns i Kvarnbo och Stränge i Ströja hänföra sig tydligen till Gustavs kungatid. I varje fall gäller det alldeles uppenbart om den förre. Kvarnbo är en by i Läby socken av Ulleråkers härad, och Uppsala domkyrka hade där sedan gammalt egendom. Domkyrkans gård därstädes innehades åren 1497—1499 av en viss Nils, som årligen gav 3 pund mjöl och 3 $\frac{1}{2}$ mark pengar i avrad.⁶ Men tiden 1503—1509 och förmodligen ända in på 1520-talet satt Erik Olsson på gården.⁷ År 1527 satt däremot där en Måns i Kvarnbo, likaså 1535 och 1536, allt enligt domkyrkans ännu bevarade räkenskaper.⁸ Den 8 april 1536 förlänade Gustav Vasa Måns Eriksson den av honom besuttna gården i Kvarnbo, tillhörig S. Eriks gods.⁹ Det kan knappast råda något tvivel om att Måns Eriksson i Kvarnbo var den redan omnämnde Erik Olssons i Kvarnbo son. Måns tillträdde gården mellan 1509 och 1527, sannolikt, såsom redan antytts, i början av 1520-talet. I Upplands handlingar 1539 nr 6 och 1544 nr 4 upptages Måns i Kvarnbo även bland S. Eriks landbor som innehavare av 8 örtugsland och tre kvarnar. Ännu i 1555 års räkenskaper för tionde av Vaksala, Bälunge och Ulleråkers härader förekommer Måns i Kvarnbo som den störste bonden i byn. År 1566 hade han däremot efterträtts av sonen Erik.¹⁰

Stränge i Ströja (i Börje socken, Ulleråkers härad) deltog den 22 maj 1514 i en landssyn i Tensta socken.¹¹ Han förekommer i jordeboken för Ulleråkers härad år 1540, och ännu år 1558 är han enligt motsvarande källa i livet.¹² Han nämnes även i prosträkenskapen

¹ G 5, s. 117, RA.

² Räntekammarboken 1536, fol. 18 r., KA. Bureus nämner i Sumlen (Fa 12, fol. 530 r., KB) under år 1515 en curatus Georgius i Björklinge.

³ GFR 11, s. 105.

⁴ i KA.

⁵ Upplands handling 1566 nr 5, KA.

⁶ G 5, s. 1, 97, 150.

⁷ G 6, fol. 1 v., 77 v., 117 v., 153 v., 22 v.; 1509 års räkenskap, fol. 1 v.

⁸ 1527 års räkenskap, fol. 40 r., de senare årens räkenskap, fol. 2 r., 19 r.

⁹ GFR 11, s. 72.

¹⁰ Upplands handling 1566 nr 5, KA.

¹¹ Byteskontoret, byten från 1500-talet, KA.

¹² Upplands handlingar 1540 nr 2 och 1558 nr 5. År 1566 satt däremot Lasse Nilsson i Ströja på Stränges hemman, Se Upplands handling 1566 nr 5, KA.

för Ulleråkers m. fl. härad 1555.¹ Då hade emellertid ofården redan nått den av allt att döma dittills rike och självmedvetne bonden i Ströja. Han hade som så många annan inlåtit sig på olaga silverköp, och detta näringsfång bragte honom på fall. Den 17 mars 1553 fick sölvskrivaren Olof Knutsson kvitto av Gustav Vasa på bl. a. 2 stycken bergssilver om tillsammans 15.5 lod, som Stränge i Ströja köpt.² Stränge åtalades, och den 12 juni samma år måste han köpa sitt liv av den stränge konungen med att till honom upplåta sitt hemman Höja i Gryta socken i Hagunda härad.³ Brottet var, att Stränge mot konungens förbud köpt en hop salbergssilver. Kanske var det vid samma tid, som 10 öres- och 2 örtugsland jord i gården Lövsta togs i sakfall av Stränge. Om godset Höja intygade häradsdomhavanden i Hagunda härad, Johan Hansson, den 19 juli 1574, att en Lasse Larsson i Bragby vittnat om Höja, som konungen hade förlänat åt stockholmsborgaren Olof Olsson, att gården förr legat under skatten, innan »salige Stränge i Ströja» förverkat den.⁴ Den 27 februari 1590 gav Johan III Måns Strångesson i Edsberga och Erik Stångesson i Nåsta i Breds socken rätt att lösa det av fadern förverkade hemmanet Höja i Gryta socken, när förre innehavarens, Anders Månssons barnlösa änka, Karin Torfastsdotter, avlidit.⁵ Sannolikt var denna benådning en följd av och i varje fall stod den i något samband med en odaterad supplik från Måns Strångesson till hertig Karl, vari Måns begärde att återfå faderns gods i Höja i Gryta socken i Hagunda härad, som Gustav Vasa frånhänt Stränge, för att denne framfört 16 lod silver från Bergslagen i förbud till Måns guldsmed i Uppsala. Stränge hade enligt Måns bedyrande ej vetat något om bergsmannens och Måns guldsmeds handel, men fick det oaktat gå ifrån arv och eget.⁶ Det synes ovisst, om Måns Strångesson verkligen kom i åtnjutande av den senkomna upprättelsen för fadern. Konung Sigismund gav 23 juni 1594 Karin Torfastsdotter och hennes nye man, Knut Bengtsson, brev på Höja.⁷ Den 28 juli 1604 förlänade Karl IX Höja till Seved Ribbing.⁸

¹ Se Prostarnas tionderäkenskaper, KA.

² GFR 24, s. 52.

³ Orig. perg., RA.

⁴ Avskrift i Liber causarum, vol. 54, Svea hovrätts arkiv, RAÖ.

⁵ Orig. i Sävstaholmssamlingen, F 35 nr 14, RA.

⁶ Orig. i Kungl. arkiv, Hertig Karl, Skrivelser från grupper, RA. Om Måns guldsmeds sölvköp se Förbrutna godsakten 179, KA.

⁷ Sävstaholmssamlingen, F 35 nr 18, RA.

⁸ Orig. i Sävstaholmssamlingen, F 40 nr 33, RA.

Adam Lewenhaupt

in memorian.

Personhistoriska Samfundets styrelseledamot sedan 1920 och hedersledamot sedan 1930, överstekammarherren och filosofie hedersdoktorn greve Adam Lewenhaupt avled i Stockholm den 26 december 1944.

Adam Ludvig Carl Lewenhaupt föddes den 5 december 1861 i Stockholm i huset Klara Östra Kyrkogata nr 10. »Jag har alltid varit glad», skriver han själv i sin första memoarsamling (»En färd till minnenas värld», 1936), »över att storken förde mig till den prydliga sängkammaren en trappa upp och ej släppte mig hos gumman Engström vid porten. En vis man har sagt, att man aldrig kan vara nog försiktig i valet av föräldrar och jag ger honom obetingat rätt. Jag kunde aldrig gjort ett bättre val och vill ej ens tänka på, huru mitt liv skulle gestaltat sig, om storken slarvat.» Den maliciöst-ironiska formen, så oefterhärmligt karakteristisk för »grev Adam», präglar dessa ord, som den präglade hans personlighet, hans yttranden och en stor del av hans övriga författarskap.

Att han gjort ett gott »val» av föräldrar är otvivelaktigt. Drottning Lovisas överkammarherre, den äldre greve Adam Lewenhaupt

till det sörmländska Sjöholm, och hans maka, grevinnan Charlotte Gyldenstolpe, framträda i de bilder, som sonen pietetsfullt tecknat av dem, som mycket sympatiska personer. Den högt bildade miljö, i vilken den begåvade Adam d. y. uppväxte, gav också tidigt rik näring åt dennes utpräglade intellektuella intressen. År 1874 ankommo till Sjöholm några stora sälskinnskoffertar, avsända av excellensen frih. Algernon Stiernelds änka, född Gyldenstolpe. De innehöllo papper efter Anders Johan von Höpken och delar av det Gyldenstolpeska familjearkivet samt utgjorde en gåva till grev Adam d. ä. När den nye ägaren, som var starkt historiskt och personhistoriskt intresserad — han var som bekant en av stiftarna 1876 av Svenska Autografsällskapet, Personhistoriska samfundets moderförening — glädjestrålade packade upp och ordnade de historiska handlingarna, hade han en god hjälp av sin då 12-årige son och namne. Samtidigt lärde sig denne att i den högläsande familjekretsen kring bibliotekslampan se »en exponent av den fridfulla förfining, som är utmärkande för gamla svenska herrgårdshem».

Efter studentexamen studerade Adam Lewenhaupt i Uppsala och Lund och avlade kansliexamen i sistnämnda stad år 1888. Han inskrevs i två av departementen s. å. och tillika i Riksarkivet och det senare visade sig snart vara den rätta platsen för en ung man med hans läggning. Det var Clas Theodor Odhners Riksarkiv med Victor Granlund, Bernhard Taube och E. W. Bergman som arkivarier samt av yngre amanuenser bl. a. Carl Silfverstolpe och Thedor Westrin och bland de extraordinarie Victor Örnberg, Herman Tersmeden, Emil Hildebrand, Severin Bergh och Per Sondén. Ett idylliskt verk, där man ännu samvetsgrant sönderplockade organiska arkivserier efter biblioteksmässiga principer och hårdnackat vägrade att till den ovidkommande allmänheten utlämna det fåtal handskrivna förteckningar, som börjat uppläggas över vissa av samlingarna — men likvisst den centralt historiska forskningsplats, som »riksens hävdagömma» alltid varit.

För Adam Lewenhaupt blev denna tjänstemiljö ett kärt hemvist men den blev ingalunda hans enda — därtill var han för mycket allätare på livet. Det berättas, att sedan Emil Hildebrand blivit chef 901 och börjat sin epokgörande omorganisation av det svenska arkivväsendet, sade han en gång till grev Adam: »Du kommer sent», men erhöll då det för den yngre högst betecknande, i sin komik klassiska svaret: »Ja, men jag går desto tidigare!» Adam Lewenhaupt sxcellerade i kvicka och fyndiga repliker och lär sällan ha utgått beeeegrad ur ett ordskifte. I Riksarkivet nedlade han i själva verket ett

arbete, som speglade ett verkligt livsintresse. Han blev andre arkivarie 1910 och efter avskedet 1917 förste arkivarie över stat. Ej sällan möter man i arkivet hans sobra handstil, bl. a. i de värdefulla anteckningarna om äldre svenska diplomaters beskickningsuppdrag.

När hans arkivkollega Silfverstolpe ryckte upp som hovmarskalk hos änkehertiginnan Thérèse av Dalarna, blev Lewenhaupt hans efterträdare som tjänstgörande kammarherre vid det lilla fridfulla Hagahovet, som han skildrat i sin tredje memoarsamling («Det var en gång», 1942). Efter hennes död blev han hovmarskalk 1915 och överstekammarjunkare 1928 samt nådde 1940 den höga chargen som överstekammarherre, som sådan synlig som en av de närmaste bakom majestätet i konungens stora vakt vid riksdagarnas öppnande. Under tiden hade Lewenhaupt emellertid medhunnit många andra saker. Han var introduktör för främmande sändebud åren 1905—28 samt riksheraldiker 1903—31. Man måste nog säga, att Lewenhaupt skötte Riksheraldikerämbetet på ett ganska personligt-idylliskt sätt, men han var en utmärkt vapenkännare och en god heraldiker även i nyskapande. Sin ironi behöll han även på detta arbetsfält. Jag erinrar mig, hur han berättade, att en uppsvensk stad en gång begärt att erhålla en »bastardsträng» i vapnet — naturligtvis i komplett okunghet om det åsyftade heraldiska tecknats symboliska betydelse. Lewenhaupts reflexion löd: »Jag visste nog, att det fanns oäkta barn i X-stad liksom annorstädes, men att det skulle vara särskilt utmärkande just för den staden, kände jag ej till!» Det blev ingen bastardsträng. Först efter Lewenhaupts avgång tillkom den lag om skydd för vapen och vissa andra officiella beteckningar av 23 mars 1934 som, jämte flera andra lagar och förordningar s. å., avsevärt ändrade och utvidgade Riksheraldikerämbetets verksamhetsfält. De olika kommunalvapenfrågorna hade på hans tid ej heller samma omfång som nu, men han förberedde på förtjänstfullt sätt deras behandling genom att fullfölja det lappregister med ritningar av och anteckningar om gamla härads- och sockensigill, som Emil Hildebrand förut upplagt. Under Lewenhaupts riksheraldikertid tillkommo bl. a. lagarna om rikets vapen (1908) och flagga (1906), av vilka den, som rörde riksvapnet, dock är tämligen otillfredsställande i sin formulering. En stor hjälp vid heraldiska forskningar hade Adam Lewenhaupt i det förtäffliga specialbibliotek i hithörande frågor, som han skaffade sig och som särskilt beträffande äldre litteratur torde varit det bästa i Sverige. Av hans skrifter på området märkas särskilt den historio-grafiskt mycket värdefulla översikten »Adelsvapen och den svenska heraldiken» i festskriften »Sveriges riddarhus» (1926) samt uppsatsen

»Heraldikens betydelse och uppgift» i Finlands adelsförbunds års-skrift (bd 2, 1927). Han betonade i den senare heraldikens vikt för allt urkundsstudium, vid porträtt- och andra identifieringar, vid studiet av mynt och medaljer, pärmstämplar, konstföremål av olika slag (målningar, kopparstick, vävda tapeter, o. s. v.), arkitektur, gravstenar och dopfuntar, epitafier, huvudbanér och anvapen, keramik och glasfönster, kyrksilver och annat silver. Lewenhaupt avslutade sin uppsats med heraldikern Carl Hillebrandsson Ugglas ord från 1741: »Heraldikens nytta lär ingen draga i tvivelsmål, som uti dess nöjen någon tid sig förlustat.» Även i pressen gjorde Lewenhaupt i heraldiska frågor talrika inlägg, alltid utmärkta av hans eminenta sakkännedom, kritiska skärpa och uddiga stilkonst.

Adam Lewenhaupts huvudintressen voro emellertid knutna till den egentliga hävdaforskningen och därvid icke minst till biografi och genealogi. Tillhörande en av de främsta av våra kvarlevande gamla, historiskt betydande adelssläkter och uppfostrad till levande intresse och djup pietet för alla slag av historiska minnen fann han under Riksarkivtiden möjlighet att grundlägga ett högst aktningvärt historiskt vetande. Detta och sina vidlyftiga forskningar omsatte han både då och senare i egna skrifter och editionsarbeten.

Som författare debuterade Adam Lewenhaupt emellertid ganska sent, som 36-åring, i Historisk tidskrift 1898 med ett kort inlägg: »När föddes Aurora Königsmark?» Mera betydande blev hans bidrag till samma tidskrift 1900, »Biografiska data rörande Vasahuset», ehuru man i studiens uppläggning märker frånvaron av fullt metodisk utbildning. Hans inlägg var både kritiskt och positivt värdefullt genom kompletterande notiser, men i det tekniska arrangemanget brister det något i fråga om helt källkritisk skolning. Uppsatsen var å andra sidan signifikativ för Lewenhaupts intresse för furstegenealogi, där han särskilt var hemma i fråga om studiet av tyska dynastier, med vilka hans egen släkt tidigt genom giftermål förbundit sig. För medeltiden hade Lewenhaupt föga sinne, men med 1500-talet började han känna sig befreundad. Och vad som oemotståndligt fängslade honom var stormaktstidens historia. Åt studiet av denna och dess gestalter har han ägnat mycken och kärleksfull möda.

År 1903 var Adam Lewenhaupt färdig med sitt första, omsorgsfulla utgivningsarbete, den magnifika editionen av »*Calendaria Caroli IX*», Carl IX:s almanacksanteckningar, utkomna som ett nummer i Föreningens för bokhantverk publikationer. Varje bokvän har en sann glädje redan av att bläddra i denna vackra volym, men därtill är den en värdefull historisk källskrift. Snart började han

även bearbeta de rika skatterna i sitt eget Sjöholmsarkiv. Där förvarades sålunda det utförliga manuskript, vilket han såsom »Karonen Leonhards Kaggs dagbok 1698—1722» ederade i serien Historiska handlingar (del 24, 1912), en värdefull källa i många avseenden, ej minst personhistoriskt och alldeles särskilt för fångenskapstiden i Tobolsk.

Ären 1818—19 hade B. A. Ennes utgivit det på sin tid klassiska biografiska arbetet »Biografiska minnen af konung Carl XII:s krigare etc.». Det var emellertid sedan länge föråldrat. Lewenhaupt intresserade sig för uppgiften att förnya detta studium och utgav efter vidlyftiga forskningar sitt mest kända personhistoriska verk, »Karl XII:s officerare» (1920—21), i tvenne delar om tillsammans 800 sidor. Ofelbart kan ett dylikt arbete aldrig bli men Lewenhaupts är likvisst, med sin avsiktligt genomförda matrikelkoncentration, en på så vitt möjligt primärt källmaterial grundad, oundgänglig hjälpreda vid allt studium rörande senkarolinsk tid. Det innehåller omkr. 20.000 korta officersbiografier. På ganska rörande sätt erinrade författaren själv därom en kväll i Personhistoriska samfundet 1941, då han presiderade på grund av ordförandens sjukdom, och uttalade därvid med äkta känsla de orden, att till »soldaten i ledet når man ju aldrig» annat än möjligen helt sporadiskt.

Det genealogiska intresset blev hos Lewenhaupt av en särskilt vidsträckt och vidsynt art. Vi ha redan antytt hans släkts äktenskapsförbindelser med furstliga eller andra riksomedelbara eller i varje fall socialt högtstående familjer i Tyskland, t. ex. grenar av husen Hohenlohe och Salm, och Lewenhaupts därav föranledda speciella intresse för dylika befryndade hus. Lewenhauptska ätten innehade därtill länge stora och betydande västtyska gods, bl. a. Falkenstein och Reipoltzkirchen i Pfalz; en släktgren var också i flera generationer bosatt i det då franska Elsass.

I sin förut nämnda tredje och sista memoarsamling (»Det var en gång») har Lewenhaupt bl. a. på givande sätt skildrat sina forskningsresor till flera av dessa den högsta tyska adelns, de mediatiserade »Standesherren»-släkternas gods och arkiv, särskilt 1903, 1904 och 1910. Han kombinerade därvid sin släktforskning med sitt allmänhistoriska intresse för bl. a. trettioåriga krigets period och för de tyska ätter, av vilka medlemmar då under längre eller kortare tid voro i svensk tjänst. Under 1903 års resa gällde det familjerna Oettingen, Hohenlohe, Erbach, Solms, Leiningen m. fl. Med kostlig humor tecknar Lewenhaupt det konservativt aristokratiska och samtidigt typiskt tyska livet på de gamla slott han besökte och de idylliska städer och

hotell, där han tog in under denna de tyska småfurstendömenas nu så avlägsna, fredliga och gemytliga epok. Lewenhaupt gjorde för Riksarkivets räkning värdefulla förteckningar över suecana i de nämnda tyska adelsarkiven. Det roade grev Adam ofantligt, när han en morgon gick ut från sitt lilla hotell i Oehringen med portfölj under armen och av piccolon blev tillönskad »gutes Geschäft! Bland de rikast givande arkiven var just det Hohenloheska i Oehringen. År 1910 besökte Lewenhaupt bl. a. ett andra Hohenlohearkiv, på Langenburg, och hittade i Stuttgart Heilbronnkonventets arkiv. Under forskningsresan 1930 arbetade Lewenhaupt t. ex. på furst Ottos av Salm slott Varlar i Westfalen och hos familjer som Knyphausen och Stolberg.

Vad släktforskningarna in- och utrikes angår resulterade de i den serie »Meddelanden från grefliga ätten Lewenhaupts släktförening», varav sex nr, alla utom ett utarbetade av grev Adam, utkommo 1913—38. Här publicerade han sålunda 1922 en monografi om den sachsisk-polske generalen Carl Gustaf L. (f. 1662, † 1703), 1930 en om svenska riksrådet och kavallerigeneralen Ludvig Weirik L. (f. 1622, † 1668) och 1938 en om brandenburg-bayreuthske överhovstallmästaren Nils Julius L. (f. 1708, † 1776). Av icke mindre både allmänt och enskilt intresse voro de handlingar Adam Lewenhaupt själv innehade och tryckte rörande sin mödernsläkt, den Gyldenstolpeska ätten. I första och tyvärr enda delen av publikationen »Lewenhauptska arkivet på Sjöholm» utgav han sålunda skalden Johan Gabriel Oxenstiernas brev till överkammarherren Nils Philip Gyldenstolpe 1780—1796. Inledningsvis redogjorde Lewenhaupt här för uppkomsten av Sjöholms arkiv och lämnade en orientering rörande de viktigaste beståndsdelarna av arkivet. En av Adam Lewenhaupts sista böcker och kanske den mest fängslande är arbetet om den unge, vid Veprik 1709 stupade »Karolinen Edvard Gyldenstolpe» (1941), som genom sina vidlyftiga reseskildringar av denne, bl. a. från Balkan, skulle ha europeiskt intresse, om den utkomme på ett mera känt språk.

Som äldre samlade sig Adam Lewenhaupt även till de minnesanteckningar från sin intressanta levnad, varav två redan omnämnts. Den andra och mellersta är »Svenskt sjuttiotal» (1937). Vad de tillsammans ge är framför allt kulturhistoriskt värdefulla skildringar från en gången, fredligare period med huvudvikten lagd vid herrgårds-, hov- och societetsmiljöer både i den oscariska tidens Sverige och det wilhelmska Tyskland.

Bland det intressantaste hos Adam Lewenhaupt var hans egen personlighet. Han hade sett mer än de flesta av livet och stor pamp, som han var i Timmermansorden, där han beklädde generalguvernörs-

posten, samt Frimurarorden och det lysande sällskapet S. H. T., hade han en vidsträckt beröring med människor av många slag. Inför alla utvecklade han den maliciösa kvickhet och dräpande slagfärdighet som redan under livstiden gjorde honom till en halvt legendarisk figur! Dyrbar är hans reflexion, när något ljushuvud föreslagit, att man ej borde placera folk efter rang utan efter karaktär, och L. sade: »Då får väl också värdfolket bereda sig på, att de gäster, som placerats nederst vid bordet, aldrig återkomma!» Mot en kollega, som klagade över dålig placering vid en fest på hovet, log grev Adam och gav det välvilliga och visa rådet: »Tala aldrig om, när folk ger f—n i dig!» Det hörde till hans natur, att han kunde vara betydligt självsvåldig eller ytterst okonventionell, när så roade honom. Han hade tillika bohemiska drag, varom hans självvalda namn »Pickalurven» i S. H. T. vittnar. Samtidigt försvarade Adam Lewenhaupt, flitig, kunnig, intresserad och spirituell, väl sin plats bland Clios dyrkare och det var en välförtjänt framgång, när han 1936 mottog lagerkransen av Stockholms högskolas humanistiska fakultet. Han fyllde en verklig uppgift på det historiska arbetsfältet, ty genom börd och uppväxt kände han inifrån den miljö, ur vilken våra tidigare politiskt och socialt ledande personligheter framgingo. Det är ingen dålig förutsättning för den, som vill och förstår att begagna sig av denna organiska utbildnings fördelar. Och det förstod Adam Lewenhaupt förvisso att göra. De olika sidorna av hans personlighet karakteriserades fint av Gunnar Mascoll Silfverstolpe, som i S. H. T. 1937 i ett skaldevkäde till Lewenhaupt framhöll, att denne fattat,

»att det är samma svenska vind, som viner
mot mullen över fallna karoliner
som i den lund, där Bellmans nymfer skratta.»

Många, som känt Adam Lewenhaupt, sakna personligen den lilla gestalten med det finskurna ansiktet, som upplivades av en charmerande konversation och där löjet ofta spelade i ögon och munvinklar.

Bengt Hildebrand.

Bibliografi.

Översikt av Adam Lewenhaupts tryckta skrifter.

1. När föddes Aurora Königsmark?
Historisk tidskrift 18 (1898), s. 175—177, 256—266.
2. Ett blad ur reduktionens historia.
Historisk tidskrift 19 (1899), s. 327—328.

3. Biografiska data rörande Vasahuset.
Historisk tidskrift 20 (1900), s. 164—176.
4. Dorothea von Zettwitz [Markgrevinna Dorothea av Brandenburg-Bayreuth, född prinsessa av Holstein-Beck].
Ord och bild 13 (1904), s. 609—614.
5. Spridda rättelser och tillägg till G. Anrep, Svenska adelns ättartaflor.
Nöding. Wittenberg.
Personhistorisk tidskrift 9 (1907), s. 89—90, 95—96.
6. Stamtaflor [över ätterna Brahe, Lewenhaupt och De la Gardie] utgifna af Riddarhusdirektionen genom Adam Lewenhaupt.
Sthlm 1908. (2), 17+(1), 65+(1), 26 s.
7. Våra yngsta stadsvapen.
Personhistorisk tidskrift 14 (1912), s. 54—55.
8. Änkehertiginnan Terese in memoriam. Några minnesord af en som stått henne nära.
Svenska dagbladet 10/4 1914.
9. Hertigarna af Stegeborg.
En bok om Östergötland (1915), s. 126—134.
10. Carl Julius Lewenhaupt 1664—1726. Biografiska anteckningar. Sthlm 1916. 76, (1) s.
Meddelande från grefliga ätten Lewenhaupts släktförening. 2.
11. Lewenhauptska arkivet på Sjöholm. Bref och handlingar utgifna. 1.
Bref från grefve Johan Gabriel Oxenstierna till grefve Nils Philip Gyldenstolpe 1780—1796. Sthlm 1919. VIII, 128 s.
12. Stadshusets tre kronor. Ett påpekande av riksheraldikern greve Lewenhaupt.
Svenska dagbladet 27/11 1919.
13. Karl XII:s officerare. Biografiska anteckningar. 1—2. Sthlm 1920—21. 4, 799 s.
14. Den katolska propagandan. Ett varnande exempel från Danmark.
Svenska dagbladet 4/11 1921.
15. Carl Gustaf Lewenhaupt 1662—1703. Biografiska anteckningar.
Sthlm 1922. 175 s. 2 pl.
Meddelande från grefliga ätten Lewenhaupts släktförening. 4.
16. Adelsvapnen och den svenska heraldiken.
Sveriges riddarhus. Ridderskapet och adeln och dess riddarhus under redaktion av C. Hallendorff (1926), s. 501—521.
17. Heraldikens uppgift och betydelse.
Finlands adels förbunds årsskrift 2 (1927), s. 7—17.
18. Om ordnar.
Svenska dagbladet 1/3 1929.
19. Den fiskätande bävern i Härnösandsvapnet.
Svenska dagbladet 14/11 1929.

20. Ludvig Weirik Lewenhaupt 1622—1668. Biografiska anteckningar. Sthlm 1930. 222, (1) s.
Meddelande från grefliga ätten Lewenhaupts släktförening. 5.
21. Göteborgsflaggan och heraldiken.
Svenska dagbladet 17/8 1931.
22. Göteborgsflaggan än en gång.
Svenska dagbladet 27/8 1932.
23. »Amour nous unit».
Svenska dagbladet 2/11 1932.
24. En färd till minnenas värld. Hågkomster från barndomen (1861—1870). Sthlm 1936. 230, (1) s.
25. Svenskt sjuttital. Hågkomster från ungdomen (1871—1881). Sthlm 1937. 244, (1) s., 1 tab. Uppl. 1—2.
26. Nils Julius Lewenhaupt 1708—1776. Biografiska anteckningar. Sthlm 1938. 287 s.
27. Ur Oscar II:s brevväxling. Urval och kommentarer.
Från gamle kungens tid [se nedan nr 38] (1939), s. 100—138.
28. Riksmarskalkarna under konung Oscar II.
Ibidem, s. 238—248.
29. Ett kungabesök på Finspång 1824.
Personhistorisk tidskrift 40 (1939—40; tr. 1941), s. 63—65.
30. Karolinen Edvard Gyldenstolpe. Sthlm 1941. 199 s. 24 pl.
31. Det var en gång. Spridda minnen från hov och resor 1895—1910.
Sthlm 1942. 280, (1) s. 11 pl.

Utgivningsarbeten:

32. Hjelpreda vid placeringar. Utarbetad af Adam Ad:son Lewenhaupt. Afslutad den 28 december 1894. 10. uppl.
Sthlm 1894. (Uppl. 20 1926.)
33. Utdrag ur Carl Magnus Drakes dagbok. Meddelade af Adam Lewenhaupt.
Historisk tidskrift 21 (1901), s. 119—135.
34. Calendaria Caroli IX. Utgifven af Föreningen för bokhandtverk genom Adam Lewenhaupt. Sthlm 1903. (6), 214 s.
35. Sveriges ridderskaps och adels kalender 1905—18. (årg. 28—41).
Sthlm 1904—17.
36. Leonhard Kaggs dagbok 1698—1722 utgifven af Kungl. Samfundet för utgivande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom Adam Lewenhaupt. Sthlm 1912. (2), 331 s.
Historiska handlingar. 24.
37. Personalier öfver Ludvig Wierich Lewenhaupt, f. 1622, † 1668, Charlotte S. M. Lewenhaupt, f. Hohenlohe, f. 1626, † 1666, Axel Lewen-

haupt, f. 1626, † 1668 och F. H. A. Anna Maria Lewenhaupt, f. 1691,
† 1766, g. m. frih. Germund Cederhielm. Sthlm 1913. 28 s.
Meddelande från grefliga ätten Lewenhaupts släktförening. 1.

38. C. O. Palmstierna, Minnesbilder i profil. Meddelade av Adam Lewenhaupt.

Personhistorisk tidskrift 15 (1913), s. 1—40.

39. Från gamle kungens tid. Minnen kring Oscar II under redaktion av Adam Lewenhaupt. Sthlm 1939: 331, (2) s. 23 pl.

Recensioner och meddelanden.

Finska ättartavlor.

Ättartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna efter 1809 adlade, naturaliserade eller adopterade ätterna. Enligt riddarhusdirektionens uppdrag utgivna av Tor Carpelan. Helsingfors 1942. st. 8:o, (2) 426 s.

En ny upplaga av Wasastjernas »Ättartaflor öfver den på Finlands riddarhus introducerade adeln» hörde länge till önskemålen bland intresserade kretsar i vårt grannland, och redan 1914 tillsattes en kommitté för behandling av detta ärende. På dess förslag ställdes dock frågan på framtiden, men ett årligt anslag ifrågasattes till förberedande forskning. Det första världskrigets utbrott och förlopp, Finlands självständighetsförklaring och adelns ändrade ställning i den nya statsbildningen gävo emellertid tillräckliga anledningar till dröjsmål med förverkligandet av dylika planer. Därefter dröjde det ej många år, innan den nya utgåvan av ättartavlorna över adeln i det gamla moderlandet på visst sätt löste en del av problemet, men å andra sidan gav uppslaget till en ny plan av mera begränsat omfång. En stor del av de finska ätterna var ju representerad i nämnda verk, och för dess vidkommande hade i gott samarbete med finska sakkunnige en komplettering kunnat ske, som gjorde en parallellupplaga tillsvidare ganska meningslös. Men de ätter, som tillkommit på det finländska riddarhuset efter 1809, voro av naturliga skäl icke däri medtagna, och rätt många saknades för övrigt till följd av sen nobilitering också i Wasastjernas 1883 avslutade arbete. Bristen på ett uppslagsverk för dessa grupper var sålunda uppenbar, och fyllandet av denna var i varje fall ett mindre omfattande och följaktligen lättare realiserbart företag. Adelsmötet 1928 beslöt också dess igångsättande, och en ny kommitté utarbetade 1931 förslag till en publikation, som också godkändes. Utförandet anförtröddes åt riddarhusgeneralen, frih. Tor Carpelan, och därmed hade de bästa garantier vunnits för det blivande arbetets kvalitet. Ett första häfte såg dagen 1937, men slutförandet har mött många hinder, som dagshändelserna bevitnat. Det är i själva verket beundransvärt, att detta oaktat boken nu föreligger i fullbordat skick. Uppställningen och den typografiska utstyrseln påminner om den Elgenstiernska. Till dennes arbete hänvisas för övrigt för de svenska ätters vidkommande, som naturaliserats i Finland efter riddarhusets infättande 1818. Ätterna äro ordnade alfabetiskt, och ett personregister följer, som dock i så måtto är ännu fullständigare än motsvarande parti i det svenska arbetet, att det upptager även ätte-medlemmarnes förnamn. Ett tillägg av nya uppgifter har framfört skild-

Följande av Samfundets skrifter utlämnas efter rekvisition hos sekreteraren (adress se nedan) till nedannämnda pris:

- Svenska Autografsällskapets tidskrift**, Del I, nr:s 3, 7—12, årg.
1879—1888 (h. 1, 2 o. 4—6 saknas), per nr kr. 3:—.
- Svenska Autografsällskapets tidskrift**, Del II, nr:s 1—12, årg.
1889—1896 (340 sid.), lämnas fullständig till nedsatt pris kr. 18:—.
- Personregister till delarne I och II** (44 sid.) kr. 6:—.
- Personhistorisk tidskrift**:
- Årg. I (1898—1899) h. 3 o. 4 à kr. 3:75 (h. 1 o. 2 slutsålda).
 - II (1900) h. 1 o. 2 à kr. 3:75 (h. 3 o. 4 slutsålda).
 - III (1901, slutsåld).
 - IV (1902) — årg. XXIV (1923) à kr. 15 per årg. utom årg. VIII (1906), som är slutsåld.
 - XXV (1924) — XXX (1929) och årg. XXXII (1931) — XLII (1943) à kr. 10:—; årg. XXXI (1930), h. 1—2 à kr. 20:—, h. 3—4 à kr. 5:—

Skrifter och Handlingar, utg. genom Svenska Autografsällskapet:

- I. S:t Nikolai kyrkas i Stockholm vigselbok, 1. 1604—1650 och 2. 1651—1700 (182 sid.), utg. av F. U. Wrangel kr. 9:—.
- II. En adlig och furstlig hofpredikant under 1600-talets senare hälft, P. G. Öjer; utg. af Karl af Schmidt (82 sid.) kr. 4:50.
- III. Släkten Aminoff (slutsåld).
- IV. Klosterfolket i Vadstena af C. Silfverstolpe (slutsåld).
- V. Svenska porträtt i samlingarna vid Uppsala universitet, förteckn. af N. Sjöberg (6+87 sid.) med 31 porträtt; ingår i årg. III o. IV.
- VI. Svenskarne under dannebrogen 1848—50, med tillägg (102+24 sid.), af B. Schöldström, med 97 porträtt (slutsåld).
- VII. Svenska genealogisk litteratur, förtecknad af J. A. Almquist (80 sid.) . kr. 6:—.
- VIII. Porträttsamlingarna å Edsberg och Hedensberg (23 sid. och 14 porträtt + 56 sid. och 3 porträtt); ingår i årg. VI h. 3—4 och årg. VII h. 4.

Skrifter, utg. av Personhistoriska Samfundet:

- 1. Köpings stads tjänstemän 1605—1905 af G. Elgenstierna (106 sid.); ingår i årg. VIII h. 3—4.
 - 2. Kalmar regementes chefer 1623—1907 af F. Rudelius (160 sid. + 23 porträtt); ingår i årg. IX h. 3—4.
 - 3. Register till Personh. Samfundets porträttsamlingar årg. I—III (1906—08); ingår i årg. XI h. 2—4 och XII h. 1—2; även separat kr. 6:—.
 - 4. Personhistoriska anteckningar rörande Kristianstads magistrat och andra stadens tjänstemän under åren 1700—1800, af Karl Enghoff . . kr. 6:—.
 - 5. V. Millqvist, Svenska Riksdagens Borgarstånd 1719—1866. Personhistoriska anteckningar; ingår i årg. XIII, h. 2—3, även separat . . . kr. 6:—.
 - 6. Erik XIV:s almanacksanteckningar, hans dagböcker, ritningar och musiknoter i urval, utg. af C. M. Stenbock; ingår i årg. XIV h. 2—3.
 - 7. Olof och Caroline Wijks porträttsamling. Beskrifven af Nils Sjöberg; ingår i årg. XV h. 4.
 - 8. Grefve Reinhold von Rosens porträttsamling. Beskrifven af Nils Sjöberg; ingår i årg. XVI h. 1—2.
 - 9. Namnlistor över officerskårerna vid svenska s. k. männingsregementen till häst och ståndsdragoner under stora nordiska kriget av V. Hamilton, C. H. Kreüger och E. Leijonhufvud; ingår i årg. XVIII h. 1—2.
 - 10. Namnlistor över officerskårerna vid svenska s. k. männingsregementen till fot under stora nordiska kriget av E. Leijonhufvud kr. 10:—.
- Dödslistor från och med år 1899 till och med år 1903 à kr. 3:—.
- Margareta Brahes svenska familjeporträtt i Hessen. Beskrivna av Georg W. Fleetwood kr. 10:—.

Medlemsavgiften i Personhistoriska Samfundet är kr. 10:— pr år + 50 öre för porto och uttages såsom postförskott för Personhistorisk Tidskrift. Önskan om inträde anmäles till Samfundets sekreterare, (fr. o. m. november 1945), docenten Uno Willers, Kungl. biblioteket, Stockholm 5. Bokhandelspris för löpande årgång är kr. 12:50.

Samfundets ledamöter uppmanas att verka för ökning av Samfundets medlemsantal.

Stockholm 1945. Kungl. Boktr. P. A. Norstedt & Söner 430:17